មជ្ឈមណ្ឌលសិក្សា នៃបណ្ដាប្រទេសនៅចុងបូព៌ានៃអាស៊ីអាគ្នេយ៍

ព្រំដែននៃប្រទេសកម្ពុជា

ជាមួយបណ្ដាប្រទេសនៃអតីតសហព័ន្ធឥណ្ឌូចិន

ប្រទេស កម្ពុជា ឡាវ និង វៀតណាម (កូសាំងស៊ីន និង អណ្ណាម)

ដោយ

សារិន ឆាក

បណ្ឌិតសេដ្ឋកិច្ចនយោបាយ

(តំណាងអចិន្ត្រៃយ៍នៃប្រទេសកម្ពុជា ប្រចាំនៅអង្គការ យូណេស្កូ)

អារម្ភកថា របស់ :

សម្ដេច នរោត្តម សីហនុ

ព្រះប្រមុខរដ្ឋ នៃប្រទេសកម្ពុជា

និង របស់ :

លោក PAUL REUTER

សាស្ត្រាចារ្យ មហាវិទ្យាល័យច្បាប់ និង វិទ្យាសាស្ត្រសេដ្ឋកិច្ច ទីក្រុងប៉ារីស

បោះពុម្ពផ្សាយលើកទី២ ជាខេមរភាសា ដោយ :

ឥន្ទ្រទេវី
The Indradevi Publishing

ឯកសារប្រែសម្រួលជាខេមរភាសាដោយ ឥន្ទ្រទេវី បោះពុម្ពផ្សាយ
ស្រាវជ្រាវ និង និពន្ធដោយ សារិន ឆាក
ប្រែសម្រួលជាខេមរភាសាដោយ គីម យ៉ាន
រៀបរៀង និង កែសម្រួលដោយ ទៀ ថេន
រចនា និង គូសៀវភៅ ជា សុភាព , ជា វុត្ថា
កុំព្យូទ័រ ជាត សុភក្ត្រ៊

ឆ្នាំ ២០០៤ បោះពុម្ព ចំនួន ៥០០០ច្បាប់,
បោះពុម្ពនៅកម្ពុជា ដោយរោងពុម្ព ឥន្ទ្រទេវី
រក្សាសិទ្ធិគ្រប់យ៉ាង

វាចាអ្នករៀបរៀង

សៀវភៅមួយដែលមានអាយុប្រមាណ៤០ឆ្នាំ មកហើយនេះបានបង្ហាញខ្លឹមសារជាភាសាបារាំងរបស់ខ្លួននៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃអ្នកតវ៉ាទៅនឹងភាពមិនត្រឹមត្រូវអំពីការបែងចែកនិងកាត់យកនូវទឹកដីទាំងឡាយដែលអតីតមហាអំណាចជាអ្នកការពាររបស់ខ្លួនបានប្រព្រឹត្តមកលើ,ហើយបានព្យាយាមតស៊ូមតិវែកញែកដ៏ច្បាស់លាស់មួយជាលក្ខ័ខណ្ឌវិទ្យាសាស្ត្រ-ស្របច្បាប់ និងថ្លៃថ្នូរជាពិសេសបំផុត ។ ....នោះគឺជាការប្រឹងប្រែងដ៏ខ្លង់ខ្ពស់ដែលមាន លោក សារិន ឆាក (បណ្ឌិត សេដ្ឋកិច្ចនយោបាយ-អតីតតំណាងអចិន្ត្រៃយ៍នៃប្រទេសកម្ពុជាប្រចាំ នៅអង្គការ យូណេស្កូឆ្នាំ ១៩៦៥) ជាអ្នកដឹកនាំការស្រាវជ្រាវដែលបានទទួលការគាំទ្រយ៉ាងខ្លង់ខ្ពស់អំពីថ្នាក់ដឹកនាំកំពូលបំផុតនៃប្រទេសកម្ពុជា និង ក្រុមបណ្ឌិតច្បាប់របស់ ប្រទេសបារាំងជាច្រើនរូប ។

ស្នាដៃមួយដែលអ្នកសិក្សាអំពីភូមិសាស្ត្រ ប្រទេសកម្ពុជាទាំងឡាយ និងជាច្រើនបានគោរពពេញចិត្ត យកធ្វើជាគោលគំនិតសំខាន់ចាប់ពីដើមឆ្នាំ ១៩៦៦ មកនោះ, ពេលនេះត្រូវបានផ្នែកបោះពុម្ពផ្សាយឥន្ទ្រទេវី ជ្រើសរើសយកមកប្រែសម្រួល និង រៀបរៀងហើយបោះពុម្ពផ្សាយលើកទី២ជាខេមរភាសា (បោះពុម្ពផ្សាយលើកទី១ជាភាសាបារាំង) ជូនអ្នកសិក្សាស្រាវជ្រាវទាំងឡាយដែលតែងមានកង្វល់អំពីបញ្ហាព្រំ,គោលសីមានៃប្រទេសកម្ពុជា ជាមួយអតីតសហព័ន្ធឥណ្ឌូចិន (ឡាវ, (ចំប៉ាសាក់) វៀតណាម, (កូសាំងស៊ីន និង អណ្ណាម) ដែលកាលណោះអ្នកមេចំណែក អាណានិគមបារាំង (ជាអ្នកការពារ)បានកាត់, ពុះ, បង្វិលបុះឡើងនូវទឹកដីនៃប្រទេស ទាំង៣ (ខាងលើ)តាមតែទិដ្ឋភាពផ្សេងៗ ។

សៀវភៅនេះត្រូវបាននិងកំពុងតែបញ្ចូលខ្លួននៅក្នុងកម្មវត្ថុ"**ជាសាក្សីប្រវត្តិសាស្ត្រ**" នៃរឿងរ៉ាវព្រំដែនដែលកំពុងរងនូវការរំកិលរុលចូលមកយ៉ាងច្របូកច្របល់ និងមិន

បេះឈប់ឈរអំពីប្រទេសវៀតណាម; ប្រទេសថៃឡង់ដ៏ និងថ្មីៗកន្លងទៅនេះថែមប្រទេសឡាវមួយទៀតក៏បានហ៊ាន រំលោភឈ្លានពានមកលើព្រំសីមាប្រទេសកម្ពុជានាពេលបច្ចុប្បន្ន (ឆ្នាំ២០០៤) នេះដែរ ។ ទាំងអស់នេះហើយដែលធ្វើអោយយើងសែនសោកស្តាយខ្លាំងណាស់ ដោយសៀវភៅនេះ ដែលបានបោះពុម្ពផ្សាយពីក្រុងប៉ារីសឆ្នាំ១៩៦៦នោះ ត្រូវរងការបាត់បង់ទៅអស់ទៅវិញយ៉ាងច្រើន ពីព្រោះតែសង្គ្រាមរ៉ាំរ៉ៃយូរឆ្នាំ បានបំផ្លាញអស់ជាច្រើននូវឯកសារមានតម្លៃយូរអង្វែងទាំងឡាយម្ល៉ោះហើយធ្វើឲ្យការផ្សាយពុំបានទូលាយជាបច្ច័យពិបាកចំពោះអ្នកសិក្សាភាគច្រើននាំឲ្យមានការប្រឆាំងប្រទូស្ត...។

រឿងមួយដែលគួរលើកយកមកនិយាយដែរនោះគឺថា : ប្រទេសកម្ពុជា វៀតណាម-ឡាវ, គឺជាអតីតដៃគូគ្នាក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃសហព័ន្ធអាណានិគមដែលបានបង្កើតឡើងនូវសហភាពឥណ្ឌូចិន ហើយយើងបានដឹងថែមទៀតថា ការកាត់ចេញពីកម្ពុជានូវទឹកដីទាំងឡាយហើយបញ្ចូលទៅឲ្យប្រទេសវៀតណាម និង ឡាវនោះ ឯកសារបានបង្ហាញច្បាស់អំពី អំពីទិដ្ឋភាពចាប់បង្ខំក្នុងលក្ខណៈខុសៗគ្នា នោះហើយទើបវាបង្កើតចេញមកនូវសញ្ញាជាមូលដ្ឋាននៃបញ្ហាទាំងអស់នេះដែលជាចំណោទវិបត្តិព្រំដែនរបស់ប្រទេសទាំងពីរកម្ពុជា-វៀតណាម (ជាសំខាន់)។ អ្វីដែលប្រទេសកម្ពុជាខាតបង់គឺជាអ្វីដែលដាច់ខាតមិនមែនត្រឹមត្រូវទៅតាមគន្លងគតិយុត្តអន្តរជាតិនោះ ឡើយ គឺវាកើតឡើងអំពីអ្វីដែលលោកបណ្ឌិត សារិន ឆាក បានហៅថា : ជា "ផលិតផលនៃនយោបាយផ្ទៃក្នុង របស់មហាអំណាចអាណានិគម និយមបារាំងដោយសុទ្ធសាធ "....។

នៅក្នុងសៀវភៅនេះ, ខ្ញុំបាទរំពឹងថា នឹងមានវគ្គខ្លះនៅក្នុងចំណោមវគ្គខាងដើម និងនៅជិតពាក់កណ្តាលនៃសៀវភៅនេះមានទំព័រមួយចំនួនតូចប្រហែលជាវាអាចធ្វើឲ្យលោក/អ្នកសិក្សាខ្លះមិនសូវជាចាប់ចិត្តប៉ុន្មានទេដោយហេតុថាមានការពន្យល់

លំអិតតាំងពីពេល ៤០ឆ្នាំមុននូវទីតាំងបោះគោលសីមាទឹកដីខ្លះ, ដែលឥឡូវនេះត្រូវបានផ្លាស់ប្តូរមុខមាត់ថ្មីជាផ្នែកអភិវឌ្ឍន៍របស់ទីកន្លែងនោះៗ, ហេតុដូច្នេះសូមលោក/អ្នកសិក្សាមេត្តាចាត់ទុកថា នោះជាចំណែកនៃប្រវត្តិសាស្រ្តនៅពេលនោះ, ដែលយើងសូមសរសើរលោក សារិន ឆាក បានបង្ហាញអំពីការស្និតស្នាញក្នុងបេសកកម្មស្រាវជ្រាវរបស់ក្រុមលោក ។

ហើយជាចុងក្រោយ,សៀវភៅឯកសារដ៏មានសារៈប្រយោជន៍នេះកំពុងតែដណ្តើមបានដំណែងជា"ឋានៈគំរូនៃចំណោមគំរូប្រវត្តិសាស្រ្តកម្ពុជា ត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់ និងមានលក្ខណៈវិទ្យាសាស្រ្តដែល និយមកណ្តាល និង សុភនិច្ឆ័យ" (សេចក្តីញាករណ៍របស់ សម្តេច ព្រះនរោត្តម សីហនុ ១៩៦៥) ។

- សូមអ្នកសិក្សាទាំងឡាយទទួលបានអត្ថប្រយោជន៍សមតាមប្រាថ្នាគ្រប់ៗរូប...។

ខ្ញុំបាទសូមគោរពថ្លែងអំណរគុណយ៉ាងជ្រាលជ្រៅជាទីបំផុត... ។

ព្រះរាជធានីភ្នំពេញ, ថ្ងៃទី ៣០ ខែ សីហា ឆ្នាំ ២០០៤

អ្នករៀបរៀង

ទៀ ថេន

លោក សារិន ឆាក

អារម្ភកថា

ការងារនេះអាចសម្រេចទៅបានក៏ដោយសារតែព្រះរាជហឫទ័យដ៏ល្អខ្ពង់ខ្ពស់របស់សម្តេចព្រះ នរោត្តម សីហនុ ព្រះប្រមុខរដ្ឋ ដែលព្រះអង្គជាអ្នកទីមួយ ដែលបានគិតគូរដល់ឲ្យផលប្រយោជន៍ជាតិ ព្រះអង្គសព្វព្រះរាជហឫទ័យឲ្យមានការស្រាវជ្រាវមួយបែបនេះ ដោយបានព្រះរាជទានកិត្តិយសនិងការទុកចិត្តដល់យើងខ្ញុំ ព្រមទាំងមធ្យោបាយទាំងឡាយដល់យើងខ្ញុំ ដើម្បីធ្វើឲ្យបានសម្រេចនូវការងារនេះ ។

យើងខ្ញុំក៏សូមថ្លែងអំណរគុណផងដែរ ចំពោះឯកឧត្តម ប៉ែន នុត ទីប្រឹក្សាពិសេសរបស់ព្រះប្រមុខរដ្ឋ ដែលបានផ្តល់នូវការយល់ដឹងនិងការគាំទ្រដោយឥតសំចៃដល់យើងខ្ញុំ , ចំពោះឯកឧត្តម សឺន សាន ទីប្រឹក្សាពិសេសម្នាក់ទៀត របស់ព្រះប្រមុខរដ្ឋ និងជាទេសាភិបាលនៃធនាគារជាតិកម្ពុជា ដែលបានផ្តល់នូវយោបល់ដ៏មានតម្លៃ ដល់យើងខ្ញុំ ចំពោះឯកឧត្តម ទ្រឿង កាង ឯកអគ្គរាជទូតកម្ពុជា ប្រចាំនៅរដ្ឋធានីប៉េកាំងប្រទេសចិន និងជាភ្នាក់ងារកម្ពុជានៅតុលាការអន្តរជាតិនៃយុត្តិធម៌នៅទីក្រុងឡាអេ នៅក្នុងរឿងក្តីព្រះវិហារ ដែលបានផ្តល់នូវបទពិសោធន៍ដល់យើងខ្ញុំ ចំពោះលោក ចាន់ យូរ៉ាន់ ទីប្រឹក្សាស្ថានទូត ប្រធានលេខាធិការដ្ឋាន ពិសេសរបស់ព្រះប្រមុខរដ្ឋ ដែលបានខំខ្នះខ្នែង ដើម្បីជួយសម្រួលដល់ការងាររបស់យើងខ្ញុំ ។

ចំពោះខាងបារាំងវិញ យើងខ្ញុំសូមថ្លែងអំណរគុណដ៏ជ្រាលជ្រៅចំពោះការទទួលដោយយោគយល់ ដែលយើងខ្ញុំបានជួបលោកឡារ៉ូស (La Roche) ចាងហ្វាងមន្ទីរដឹកល់ឯកសារនៃអតីតក្រសួងនៃប្រទេសបារាំងនៅឯនាយសមុទ្រ ផ្លូវ Oudinot ដែលបានធ្វើគ្រប់បែបយ៉ាង ដើម្បីជួយសម្រួលដល់ការរុករករបស់យើងនូវឯកសារផ្លូវការទាំងឡាយរបស់បារាំង ។

ប៉ុន្តែជាពិសេស យើងខ្ញុំសូមគូសបញ្ជាក់អំពីជំនួយ និងយោបល់របស់សាស្ត្រាចារ្យរបស់យើងខ្ញុំនៅសាកលវិទ្យាល័យ ដែលបានផ្តល់ដល់យើងខ្ញុំ ដោយឥតសំចៃ និងដល់ទីជម្រៅ។ គឺពិតជាដោយសារលោកសាស្ត្រាចារ្យទាំងអស់នេះហើយ ដែលធ្វើឲ្យការស្រាវជ្រាវនេះដណ្តើមបាននូវលក្ខណៈច្បាស់លាស់ និងមានលក្ខណៈវិទ្យាសាស្ត្រ ដែលមានវិទ្យាល័យច្បាប់នៃទីក្រុងប៉ារីស បានផ្តល់កិត្តិយសដល់យើង ក្នុងការបំពេញការងារនេះ ។

ត្រង់ចំណុចនេះ ខ្ញុំសូមថ្លែងអំណរគុណជាពិសេសចំពោះលោកសាស្ត្រាចារ្យ រ៉ឺទ័រ (Reuter) នៃមហាវិទ្យាល័យច្បាប់ទីក្រុងប៉ារីស មេធាវីនៃប្រទេសកម្ពុជា នៅក្នុងកិច្ចការព្រះវិហារ និងជាប្រធាននិក្ខេបបទរបស់យើង ។ លោក សាកលវិទ្យាធិការ រ៉ូប្លូរ (Roblot) និងលោក ព្រឹទ្ធបុរស ហ្សំ.អ៊ីមប៊ែរ (J.Imbert) អតីតព្រឹទ្ធបុរសនៃមហាវិទ្យាល័យច្បាប់ និងវិទ្យាសាស្ត្រសេដ្ឋកិច្ចទីក្រុងភ្នំពេញ ដែលនៅពេលត្រឡប់មកប្រទេសបារាំងវិញ លោកបានបន្តផ្តល់ការទទួលប្រកបដោយមេត្តាធម៌ ដែលលោកទាំងពីរធ្លាប់បានធ្វើចំពោះយើងនៅឯប្រទេសកម្ពុជានោះ ។

លោកសាស្ត្រាចារ្យ ពិនតូ (Pinto) នៃមហាវិទ្យាល័យច្បាប់នៅទីក្រុងប៉ារីស លោកក៏ជាមេធាវីនៅប្រទេសកម្ពុជានៅក្នុងរឿងក្តីព្រះវិហារដែរ និងលោកសាស្ត្រាចារ្យ ឡាវ៉ូ (Lavau) នៅមហាវិទ្យាល័យដដែលនេះ ដែលបានតាមដានគិតគូរដោយយកចិត្តទុកដាក់នូវការស្រាវជ្រាវរបស់យើង ។

នៅទីបញ្ចប់លោក ហ្គូរ (Gour) សាស្ត្រាចារ្យនៃមហាវិទ្យាល័យច្បាប់នៅ Aixen - Provence ដែលបានស្រឡាញ់ប្រទេសកម្ពុជាដូចជាមាតុភូមិទីពីររបស់ខ្លួន ហើយដែលបន្ទាប់ពីបានបង្រៀនដល់យើងខ្ញុំនៅថ្នាក់បរិញ្ញាប័ត្រ នៅមហាវិទ្យាល័យច្បាប់នៃទីក្រុងភ្នំពេញមក លោកបានផ្តួចផ្តើមគំនិតដល់យើងខ្ញុំក្នុងការស្រាវជ្រាវ និងបានចូលរួមយ៉ាងសកម្មដល់ការដឹកនាំនៅក្នុងការងាររបស់យើង ។

*

*   *

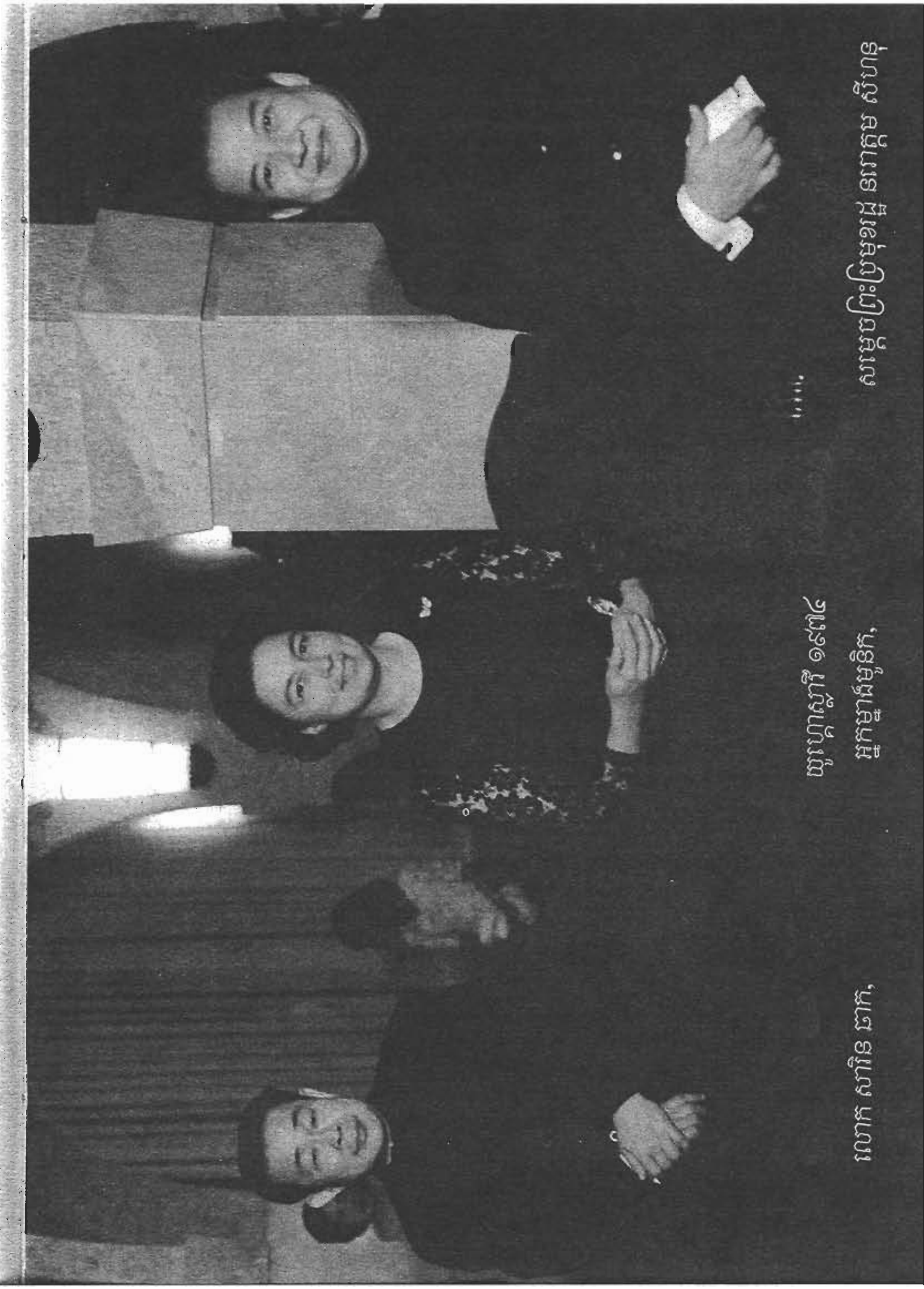

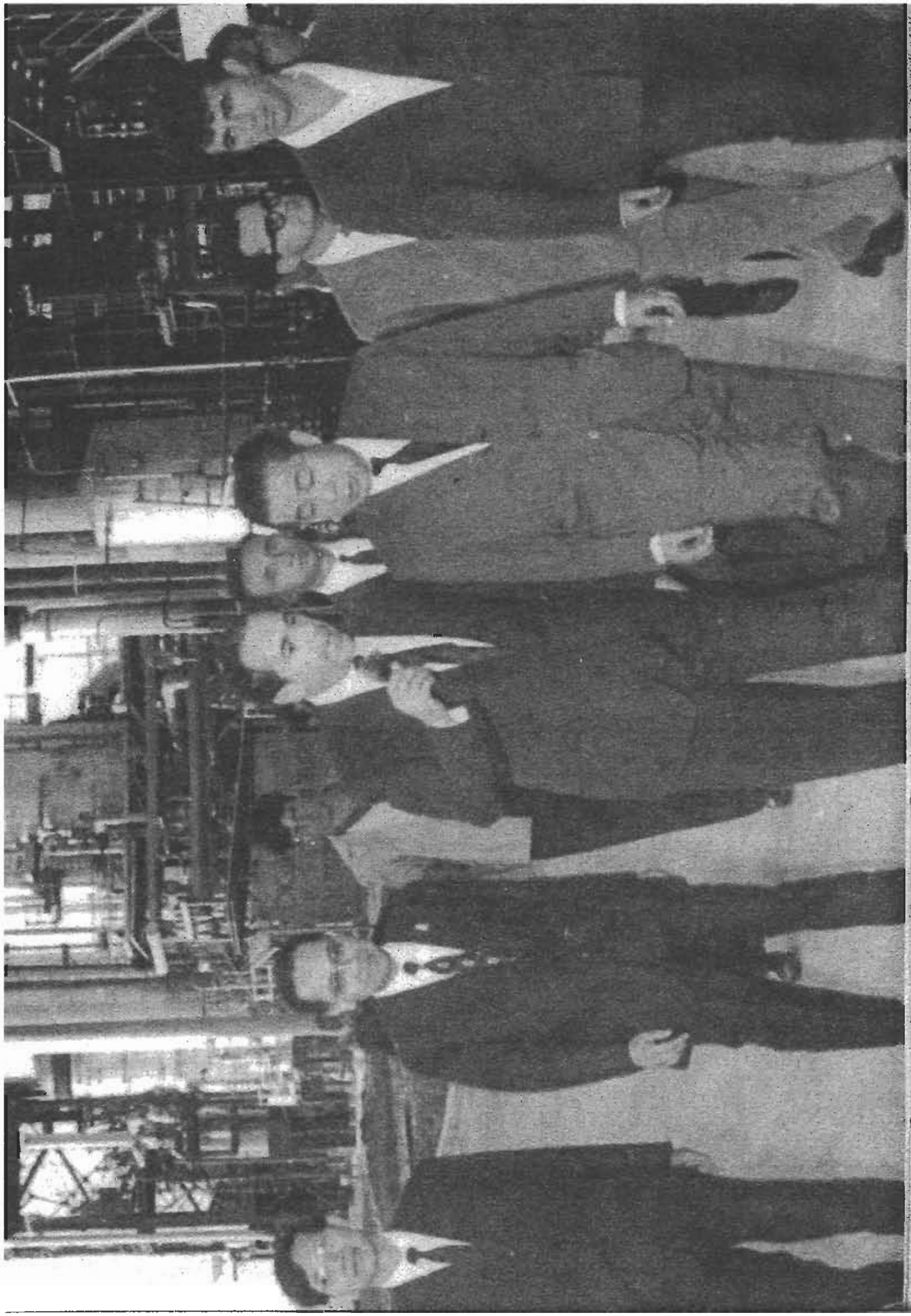

ប៉ែន នុត | សឺន សាន | ទ្រៀង កាង

ចាន់ យូរ៉ាន់ | La Roche | Reuter

Roblot | J.Imbert | Pinto

Lavan | Gour | សារិន ឆាក

(...)..ប្រជារាស្ត្រខ្ញុំបានដឹងច្បាស់លាស់ថា ខ្ញុំបានធ្វើការពុះពាររាល់ឧបសគ្គដោយឥតឈប់ឈរ ដើម្បីពួកគេ ។ ខ្ញុំពុំមានមហិច្ឆតាផ្ទាល់ខ្លួនទេ ហើយខ្ញុំក៏មិនបោះបង់នូវវាសនាដ៏អភ័ព្វរបស់ប្រជារាស្ត្រខ្ញុំ ដែលកំពុងជឿទុកចិត្តមិនអាចដកបានមកលើរូបខ្ញុំដែរ ។ បំណងតែមួយគត់របស់ខ្ញុំ គឺរិះរកឱកាសល្អជូនប្រជារាស្ត្រខ្ញុំ ដើម្បីឱ្យគេសម្រេចនូវជោគវាសនាផ្ទាល់របស់គេបាន....។

ន.សីហនុ (១៩៨១)

ព្រះរាជលិខិតប្រារព្ធ
របស់សម្តេច ព្រះនរោត្តម សីហនុ
ព្រះប្រមុខរដ្ឋ នៃព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា

អ្នកដែលចាប់អារម្មណ៍ដ៏តិចតួចចំពោះអាស៊ីអាគ្នេយ៍ បាននិយាយថា "នៅក្នុងសម័យកាលដ៏វែងបំផុតមួយនោះ ប្រទេសកម្ពុជាគឺជាមហាអំណាចមួយដោយរួមបញ្ចូលទាំងអាងទឹកទន្លេមេណាម និងទាំងអាងទឹកទន្លេមេគង្គ" ។ បូជនីយដ្ឋាន និងរមណីយដ្ឋាន អង្គរវត្ត សហគមន៍ខ្មែរដ៏សំខាន់ទាំងឡាយ ដែលរស់នៅតាមបណ្តាខេត្តមួយចំនួននៅប្រទេសថៃ និងវៀតណាមខាងត្បូង ស្ថិតនៅធ្វើជាសាក្សីដែលមិនអាចបំផ្លាញបាននៅក្នុងប្រវត្តិសាស្ត្រ ។

រាប់សតវត្សរ៍នៃភាពរុងរឿងរបស់យើង និងរាប់សតវត្សរ៍នៃការរងទុក្ខវេទនារបស់យើងការប្រយុទ្ធដោយអស់សង្ឃឹមរបស់យើង ប្រឆាំងនិងពួកអ្នកលុកលុយ នៅព្រំដែនខាងលិច និងព្រំដែនខាងកើត ការរួមតូចទៅវិញ នៃទឹកដីរបស់ជាតិយើងការធ្វើអន្តរាគមន៍របស់ប្រទេសបារាំង និងការបង្កើតនូវអាណាព្យាបាលរបស់ខ្លួន គឺបានស្គាល់និងដឹងឮជាទូទៅនៅក្នុងពេលបច្ចុប្បន្ននេះ ។ មានអ្នកប្រាជ្ញជាច្រើនបានយកចិត្តទុកដាក់និងអនាគតកាលរបស់យើង និងបានផ្សព្វផ្សាយនូវការងាររបស់ខ្លួនដ៏ប្រសើរ។

ប៉ុន្តែពុំមានការសិក្សាណាមួយស្តីអំពីព្រំដែនបច្ចុប្បន្នរបស់ប្រទេសកម្ពុជាអំពីការរៀបចំ អំពីអនុភាព គតិយុត្ត អំពីតម្លៃនៃឋានៈ នៃអធិបតេយ្យភាពរបស់អ្នកជិតខាងយើងទៅលើអតីតខេត្តទាំងឡាយរបស់ខ្មែរ នោះនៅមិនទាន់បានបំពេញនៅឡើយ ។ គេអាចឆ្ងល់ចំពោះបញ្ហានេះពីព្រោះថា នៅក្នុងពិភពលោកមួយដែលបណ្តារដ្ឋទាំងឡាយបានខិតខំប្រឹងប្រែង ដើម្បីផ្អែកទៅលើឥរិយាបថនយោបាយរបស់ខ្លួន ចំពោះសេចក្តីសំអាងដោយគតិយុត្តនោះ ការសិក្សាមួយបែបនេះអាចធ្វើឲ្យការវាយតម្លៃបានល្អជាងនូវតម្លៃនៃការទាមទារពិតប្រាកដ និង យល់បានល្អជាងនូវប្រតិកម្មជាច្រើននៃការការពារ ។

គឺដោយការចាប់ផ្តើមធ្វើនេះហើយ ដែលផលប្រយោជន៍នឹងមិនត្រូវបានរបូតចេញពីយើងហើយដែលលោក សារិន ឆាក (SARIN CHHAK) បានជិពាក់ចិត្តនោះ ។

វាពិតជាមានគ្រោះថ្នាក់ ជាពិសេសចំពោះអ្នកដែលបណ្ដោយខ្លួនទៅតាមគំនិតដែលប្រែប្រួល ដើម្បីធ្វើជាភស្តុតាងនៃការប្រកាន់ចិត្តយកនៅទីបំផុតដែលអាចយល់បាន ។ ប៉ុន្តែខ្ញុំមានហឫទ័យ រីករាយដោយបានសម្គាល់ឃើញលោក សារិន ឆាក បានដឹកនាំការស្រាវជ្រាវរបស់ខ្លួន ប្រកបដោយការបារម្ភដោយខ្សែកនិងបង្ហាញតែហេតុការណ៍ពិតនិងឯកសារទាំងឡាយប្រកបដោយលក្ខណៈត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់និងមានលក្ខណៈវិទ្យាសាស្ត្រដែលមិនអាចប្រកែកបាន ។

ខ្ញុំអាចតាមសង្កេតអ្នកនិពន្ធ នៅក្នុងការងាររបស់លោកក្នុងការពិនិត្យបញ្ជីឯកសារដោយមានរបៀបនិងបានស្គាល់នូវការលំបាកទាំងឡាយដែលលោកត្រូវជំនះពុះពារ ដើម្បីរុករកឯកសារដ៏កម្រទាំងឡាយនិងជាញឹកញាប់អាចចូលទៅជិតបាន ដោយតិចតួច ។ ខ្ញុំក៏សូមសម្ដែងនូវការគោរពចំពោះអនុភាពការងារដ៏មានភាពមធ្យ័ត តស៊ូស្វិតស្វាញរបស់លោកដែលជាគុណសម្បត្តិទាំងអស់នោះ...ដែលធ្វើឲ្យលោកក្លាយទៅជាអ្នកស្រាវជ្រាវដ៏ពិតប្រាកដ ។

លទ្ធផលនៃសៀវភៅមួយដែលនិយមកណ្ដាលបែបនេះ គឺដោយសាររបៀបសរសេរមានការថ្លឹងថ្លែងតាមការវិនិច្ឆ័យរបស់ខ្លួនត្រឹមត្រូវតាមឯកសារសំអាងរបស់ខ្លួនប្រកបដោយលក្ខណៈទៀងត្រង់ប្រាជ្ញាឈ្លាសវៃ ស្មោះត្រង់មិនអាចប្រកែកបានឡើយ ។ ខ្ញុំក៏សូមសរសើរដោយស្មោះស្ម័គ្របំផុតចំពោះលោក សារិន ឆាក និងសូមប្រសិទ្ធិពរឲ្យនិក្ខេបបទរបស់លោកទទួលបាននូវឋានៈគំរូនៅក្នុងចំណោមគំរូនៃប្រវត្តិសាស្ត្រប្រទេសកម្ពុជា ។

ថ្ងៃទី១ ខែធ្នូ ឆ្នាំ១៩៦៥

នរោត្តម សីហនុ

អារម្ភកថា

របស់លោក Paul Reuter

(សាស្ត្រាចារ្យនៃមហាវិទ្យាល័យច្បាប់ និងវិទ្យាសាស្ត្រសេដ្ឋកិច្ច នៃរដ្ឋធានីប៉ារីស)

ការបោះពុម្ពផ្សាយនៃនិក្ខេបបទថ្នាក់បណ្ឌិតរបស់ខ្លួនលោក ដែលទទួលបាននូវការគាំទ្រដ៏ត្រចះត្រចង់ នៅចំពោះមុខ**មហាវិទ្យាល័យច្បាប់ និងវិទ្យាសាស្ត្រសេដ្ឋកិច្ចនៃទីក្រុងប៉ារីស** ធ្វើឲ្យលោក សារិន ឆាក រកឃើញនូវការស្ដាប់ដ៏ទូលំទូលាយពីសាធារណជន ដែលមិនភ្លេចក្នុងការវាយតម្លៃចំពោះសម្បជញ្ញៈបំពេញការងារមិនចេះហត់នឿយ និងគុណូបការៈនៃការនិពន្ធរបស់លោក ។

ប្រវត្តិសាស្ត្រនៃព្រំដែនប្រទេសកម្ពុជា បើនិយាយអំពីទំនាក់ទំនងជាមួយប្រទេសសៀម (SIAM) គឺមានការដឹងឮដោយអន្លើៗ ។ តែបើនិយាយអំពីទំនាក់ទំនងទាំងឡាយរបស់ប្រទេសកម្ពុជាជាមួយប្រទេសដទៃទៀត ដែលបង្កើតបានជាឥណ្ឌូចិនបារាំងសេស (L'Indochine française) នោះគេមិនបានដឹងឮទាំងស្រុងនូវព្រំដែននេះទេ ។ គេថែមទាំងអាចនិយាយបានថា នៅប្រទេសបារាំងក៏គេមិនសូវយកចិត្តទុកដាក់នូវបញ្ហាទាំងឡាយដែលជាញឹកញាប់ត្រូវបានលះបង់ទុកឲ្យទេសាភិបាលក្នុងស្រុកដែលគេបានប្រព្រឹត្តតាមអំពើចិត្តនោះ ។ ប៉ុន្តែសៀវភៅរបស់លោក សារិន ឆាក បានបង្ហាញថា ខ្សែបន្ទាត់បែងចែកដែលរៀបចំឡើង និងពិនិត្យឡើងវិញ ដោយអាជ្ញាធរបារាំង នៅក្នុងខ្នាតមួយដែលប្រែប្រួល ប៉ុន្តែដោយមានលក្ខណៈប្លែកនៃភាពដូចគ្នានៃលទ្ធផលនោះបានបង្រួញទឹកដីនៃប្រទេសកម្ពុជា ដើម្បីជាគុណប្រយោជន៍នៃប្រទេសជិតខាងនិងជាពិសេសគឺទឹកដីកូសាំងស៊ីន (Cochinchine) ហើយវាមិនមែនដោយគ្មានការរអែងចិត្តខ្លះនោះទេ ដែលអ្នកអានបារាំងនឹងបានដឹងតាមមធ្យោបាយណាដែលលទ្ធផលនោះ អាចនឹងទទួលបាននោះ ។

ការប្រព្រឹត្តខុសបែបនេះ មិនគ្រាន់តែចាប់អារម្មណ៍ដោយអ្នកវិទ្យាសាស្ត្រប៉ុណ្ណោះទេ ការដែលប្រព្រឹត្តនេះបានលើកឡើងនូវបញ្ហាគតិយុត្តជាច្រើន ដែលនាំទៅរកបញ្ហាសំខាន់ដើម្បីដឹងថា ប្រហែលជាក្រោយពីការចប់ទៅនៃរបបអាណានិគមនៅឥណ្ឌូចិន

តើតម្លៃនៃខ្សែបន្ទាត់ដែលត្រូវបានបែងចែកនោះ នឹងក្លាយទៅជាយ៉ាងណា...?

គេយល់ច្បាស់ជាក់ណាស់ថា នៅក្នុងទ្វីបទាំងមូលមួយ ដូចជាអាមេរិកខាងត្បូងបាន ជ្រើសរើសយកឯករាជ្យភ្លាមៗ ដោយមានព្រំដែនជារដ្ឋថ្មី គឺព្រំដែនរដ្ឋបាលដែល កំណត់ដោយអាណានិគមនិយមអេស្ប៉ាញ៉ុល ដើម្បីជាការក្លែងដែលជាញឹកញាប់ ប្រទេសថ្មីទាំងឡាយនេះបានធ្វើនោះ គឺគ្មានមូលហេតុណាមួយ ដែលមិនអាចឆ្លើយ សារភាពបាននោះឡើយ និងពុំមានចេតនាណាមួយ ដើម្បីធ្វើការដណ្តើមដែលមិន បានផុសចេញពីទឹកចិត្តរបស់បណ្តាប្រទេសទាំងនោះឡើយ ។ គេអាចយល់បានដូចគ្នា នេះ នៅក្នុងផ្នែកដទៃទៀត នៃពិភពលោក និងនៅក្នុងហេតុផលដូចគ្នានេះដែរ ដែល រដ្ឋថ្មីទាំងឡាយបានដើរតាមគោលការណ៍ដូចគ្នានេះ នោះ ។

ប៉ុន្តែ នៅពេលដែលខ្សែបន្ទាត់បែងចែកត្រូវបានកែសម្រួលនៅក្នុងបន្ទុកនៃរដ្ឋ មួយដែលស្ថិតនៅក្រោមការទំនុកបម្រុង ប៉ុន្តែដោយផ្អែកលើផលប្រយោជន៍នៃទឹកដី មួយនោះ ដែលនៅក្នុងនោះ អ្នកធ្វើអាណានិគមបានអនុវត្តច្បាប់ទូលំទូលាយជាងរដ្ឋ ដែលស្ថិតនៅក្រោម អាណាព្យាបាលទៅទៀត ។ គេអាចសួរខ្លួនឯងថា នៅលើឋានៈ នៃគោលការណ៍ និងកាលណាអាណានិគមកិច្ចបានចប់នោះ តើឯណាទៅដែលជាតម្លៃ នៃខ្សែបន្ទាត់ទាំងនេះ ។

ប្រភពនៃការខុសគ្នាទាំងឡាយដែលមិនអាចប្រដូចនូវកម្មតិកម្មនេះ ទៅនឹងកម្ម-តិកម្មដទៃទៀត ដូចជានៅអាមេរិកខាងត្បូងនោះ គឺថារដ្ឋដែលស្ថិតនៅក្រោមការ ទំនុកបម្រុងមិនដែលឈប់ទៅជារដ្ឋមួយនោះទេ ហើយចំពោះឋានៈនេះ ការកែប្រែនូវ ព្រំដែនទាំងឡាយរបស់ខ្លួន ចាំបាច់ត្រូវតែស្ថិតនៅក្រោមលក្ខខណ្ឌដែលកំណត់ដោយ ច្បាប់អន្តរជាតិ ។

ហេតុដូច្នេះហើយ ចំពោះប្រទេសកម្ពុជា អ្នកនិពន្ធបាននាំមកនូវការពិភាក្សានូវ បញ្ហាព្រំដែនបច្ចុប្បន្នរបស់ប្រទេសខ្លួន នៅក្នុងទំព័រទាំងឡាយដែលនឹងត្រូវបានវិភាគ និងពិភាក្សា ប៉ុន្តែនៅក្នុងរឿងមួយដែលពិបាកដោះស្រាយបែបនេះ អ្នកនិពន្ធបានចេះ រក្សាការប្រមាណនិងការសរសេរក្នុងការស្រាវជ្រាវដោយវិទ្យាសាស្ត្រ ។ អ្នកទ្រឹស្តី ខាងច្បាប់អន្តរជាតិ មិនភ្លេចថ្លឹងថ្លែងផលវិបាកជាក់ស្តែងនានា ដែលគេអាចភ្ជាប់ទៅ

នឹងសញ្ញាណទាំងឡាយដូចជាសញ្ញាណនៃអំពើអាក្រក់ នៃការយល់ព្រមឬសញ្ញាណនៃ ការជំពាក់គុណ ដែលដាក់បង្ខំដោយក្រុមអ្នកតំណាងនៃរដ្ឋមួយទៀត ឬក៏ប្រទេសដទៃ ទៀតជាច្រើន ដែលត្រូវបានពិនិត្យដោយអ្នកនិពន្ធ ។ ទ្រឹស្តីនៃព្រំដែនអន្តរជាតិមាន ការបញ្ជាក់នូវការវិភាគមួយដែលប្រឈមមុខជាមួយខ្សែបន្ទាត់បែងចែកផ្សេងៗ ទៀត ដែលអាចធ្វើឲ្យកើតមានជារូបរាងនូវព្រំប្រទល់នៃការកាន់កាប់នូវមុខងារ ផ្សេងៗនៃរដ្ឋាភិបាលជាតិ ឬអន្តរជាតិ ប៉ុន្តែគេមិនដឹងថា មានតែមុខងារទាំងនេះ ឬយ៉ាងណាដែលសម្រេចនូវការកំណត់អំពីឋានៈនៃអធិបតេយ្យភាពនោះ ។

ដោយជៀសវាងនូវសង្គ្រាមចាំកា និងដោយរក្សានូវការឈឺចាប់យ៉ាងខ្លាំងនោះ លោក សារិន ឆាក ក៏បាននាំឲ្យយើងជឿផងដែរថា អំពើហិង្សាមិនមែនជាការពឹងផ្អែក តែមួយគត់នោះទេ បើសិនជាក្តីសង្ឃឹមនេះនៅតែមានតម្លៃជានិច្ច និងនៅគ្រប់ ទីកន្លែងនោះ ក្តីសង្ឃឹមនេះគឺសម្រាប់ទាំងអស់គ្នា និងក៏ចំពោះប្រជាជនបារាំងផងដែរ គឺជាតម្លៃពិសេសមួយនៅពេលដែលប្រទេសទាំងនេះបានទទួលរងទុក្ខយ៉ាងខ្លាំងរួចមក ហើយនោះ ។

Paul Reuter

សេចក្តីផ្តើម

សៀវភៅនេះ គឺជាផ្នែកទីមួយស្តីពីការសិក្សារួម អំពីព្រំដែនបច្ចុប្បន្នរបស់ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា ។

នៅពេលដែលបូរណភាពទឹកដីរបស់ប្រទេសខ្មែរស្ថិតនៅក្រោមការគំរាមកំហែងពីគប់ទិសទី ដោយការចង់បានពីប្រទេសជិតខាង ដែលព្យាយាមរកឃើញនៅទីនោះនូវការលំបាកផ្ទៃក្នុងរបស់ខ្លួនថែមទាំងអត្ថប្រយោជន៍នៃការចាំបាច់នៅក្នុងទស្សនៈវិស័យជាតិនោះ ការសិក្សាមួយប្រកបដោយវិទ្យាសាស្ត្រស្តីពីព្រំដែនកម្ពុជាគ្រាន់តែជាការបង្ហាញនូវការទាមទារប្រឆាំងនឹងបញ្ចេញឲ្យឃើញនូវការវាស់តម្លៃរបស់ខ្លួននិងជាគ្រឹះដ៏សំខាន់មួយនៃនយោបាយក្រៅប្រទេសរបស់កម្ពុជាហើយនឹងរកឃើញនូវការបំភ្លឺកាន់តែច្បាស់ជាង ។

សៀវភៅនេះ គឺសិក្សាតែទៅលើព្រំដែននៃប្រទេសកម្ពុជា ជាមួយប្រទេសឡាវនិងប្រទេសវៀតណាម គឺជាមួយអតីតជាដៃគូនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃសហព័ន្ធអាណានិគមដែលបានបង្កើតឡើងនូវសហភាពឥណ្ឌូចិន ។ យើងទុកការសិក្សាអំពីព្រំដែនខ្មែរ-ថៃនៅក្នុងសៀវភៅទីពីរដែលកំពុងតែរៀបចំ(កកទ :យើងកំពុងតាមរកសៀវភៅនោះ) ។

ការកាត់ចេញនេះ មិនមែនជាការបំពានធ្វើឡើងដោយអំណាចចិត្តនោះទេ ។ ផ្ទុយទៅវិញ វាត្រូវបានចាប់បង្ខំដោយទិដ្ឋភាពខុសៗគ្នា ជាមូលដ្ឋាននូវបញ្ហាទាំងឡាយដែលបានចោទឡើងអំពីបញ្ហាព្រំដែននៃប្រទេសទាំងពីរ ។

ព្រោះថា នៅពេលដែលមានការគូសព្រំដែនខ្មែរ-ថៃ នោះគឺលទ្ធផលដែលធ្វើឡើងទៅតាមច្បាប់គតិយុត្តអន្តរជាតិ ដែលរៀបចំឡើងនៅចំពោះមុខប្រទេសស្យាម (ថៃឡង់ដ៏) ជាប្រទេសដែលស្ថិតនៅឯករាជ្យពីបារាំងជារៀងរហូត ដែលបារាំងជាមហាអំណាចការពារប្រទេសកម្ពុជានៅពេលដំបូង បន្ទាប់មកប្រទេសកម្ពុជាខ្លួនឯងបានទទួលឯករាជ្យ ហើយព្រំដែនជាមួយប្រទេសឡាវ និងប្រទេសវៀតណាម (អាណ្ណាមនិងកូសាំងស៊ីន) គឺជាផលិតផលនៃនយោបាយផ្ទៃក្នុងរបស់អាណានិគមនិយមបារាំងដោយសុទ្ធសាធ ។

ម្យ៉ាងប្រទេសបារាំងបានការពារឥទ្ធិពលនៃតំបន់របស់ខ្លួនថែមទាំងអធិបតេយ្យភាពស្ទើរតែទាំងអស់ (នៃប្រទេសកម្ពុជា) ប្រឆាំងនឹងការរុញច្រានរបស់ អនុត្តរភាពនិយមនៃរដ្ឋជិតខាងមួយដែលបានគេចចេញពីអំណាចរបស់ខ្លួនម្យ៉ាងទៀត បារាំងបានគូសការបែងចែកខាងក្នុងនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃទឹកដីទាំងអស់ ដើម្បីស្តារនូវអំណាចរបស់ខ្លួនទៅតាមឋានៈផ្សេងៗគឺ :

ម្យ៉ាងគឺ "ព្រំដែន" ដែលបង្កើតឡើងដោយកាត់ចេញពីអាណាព្យាបាលនៃប្រទេសកម្ពុជានូវទឹកដីអាណានិគមកូសាំងស៊ីន ឲ្យស្ថិតនៅក្រោមអធិបតេយ្យភាពទាំងស្រុងរបស់បារាំងដែលជាអាណាព្យាបាលដ៏សកម្មនៅអាណ្ណាម និងម្យ៉ាងទៀត គឺទឹកដីមិនច្បាស់លាស់ដែលបារាំងបានខិតខំបង្កើតទៅជាព្រះរាជាណាចក្រ ឡាវ ។

គឺថា ការប្រព្រឹត្តនូវអំណាចគ្រប់សង្កត់របស់បារាំង នៅក្នុងពេលធ្វើឲ្យមានស្ថិរភាពព្រំដែននៅដំណាច់សតវត្សរ៍ទី១៩ និងនៅដើមសតវត្សរ៍ទី២០ មិនអាចយកធ្វើជាគោលដៅបានឡើយ ។

បើប្រៀបធៀបនឹងអតីតប្រទេសទាំងឡាយនៅឥណ្ឌូចិន បើប្រៀបធៀបនឹងដីកូសាំងស៊ីនអាណានិគម ការខិតខំប្រឹងប្រែងនិងការទាមទាររបស់ប្រទេសអណ្ណាម , ប្រទេសឡាវ , ការកសាងអាណានិគមលើប្រទេសកម្ពុជា (ប្រទេសដែលគ្មានបញ្ហានោះ) គឺត្រូវបានធ្វើឲ្យចាញ់ប្រៀបគេជានិច្ច និងជា យថាក្រម ។

ផែនទីដែលយើងភ្ជាប់មកជាមួយជាឧបសម្ព័ន្ធនេះ នឹងធ្វើឲ្យឃើញច្បាស់នូវការបាត់បង់ទឹកដី ដែលប្រទេសកម្ពុជាបានទទួលរងនៅក្នុងអំឡុងពេលកំណត់ព្រំដែននៅក្នុងតំបន់ទាំងនេះ ហើយជាពិសេសបើប្រៀបធៀបទៅនឹងអតីតទឹកដីអាណានិគមតាមប្រវត្តិសាស្ត្ររបស់ខ្មែរ ក្រៅពីកូសាំងស៊ីននោះ ។

ដើមកំណើតនៃស្ថានភាពនេះ ប្រហែលជាត្រូវបានកំណត់នៅក្នុងវិធានការដ៏ទូលំទូលាយមួយទៅតាមការរៀបចំនៃសន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃទី១១ ខែសីហា ឆ្នាំ១៨៦៣ (សន្ធិសញ្ញាទីមួយនៃអាណាព្យាបាលបារាំងលើប្រទេសកម្ពុជា) ដែលបានដាក់តំណាង អាណាព្យាបាលបារាំងនៅប្រទេសកម្ពុជានៅក្រោមអំណាចទេសាភិបាលនៅកូសាំងស៊ីន។

ទឹកដីនៃអាណាព្យាបាល (កម្ពុជា) និងទឹកដីអាណានិគមកូសាំងស៊ីនជាប់គ្នាមែន

ប៉ុន្តែផលប្រយោជន៍របស់ទឹកដីទាំងពីរគឺផ្ទុយគ្នា ។ ភាពផ្ទុយគ្នានៃផលប្រយោជន៍ និងការខុសគ្នានៃលក្ខន្តិកៈមានឥទ្ធិពលផ្តល់ទោសដល់ប្រទេសដែលស្ថិតនៅក្រោមការទំនុកបម្រុងការពារ គឺប្រទេសកម្ពុជា ។ នៅចំពោះមុខនៃអាណានិគមកូសាំងស៊ីន ទេសាភិបាលរង ដែលដើរតួជាប្រធានផងនោះ បានប្រព្រឹត្តខ្លួនដូចជាចៅហ្វាយខេត្តបារាំងម្នាក់ ហើយចំពោះប្រទេសវិញ គាត់បានចាត់ទុកខ្លួនគាត់ដូចជាតំណាងនៃសាធារណរដ្ឋបារាំងនៅអមទឹកដីជ្រុងគ្នា ដែលមានប្រធាននិងស្ថាប័នដោយឡែករបស់ខ្លួននៅក្នុងស្រុក ។

ដាក់តំណាងអាណាព្យាបាលបារាំងនៅប្រទេសកម្ពុជា នៅក្រោមអំណាចរបស់ទេសាភិបាលរងនៃអាណានិគម គឺស្មើនឹងដាក់ប្រទេសដែលស្ថិតនៅក្រោមការទំនុកបម្រុងការពារឲ្យនៅក្រោមអំណាចនៃអាណានិគម ។ ប្រការនេះហើយដែលអនុញ្ញាតឲ្យទេសាភិបាលមានសិទ្ធិទទួលបន្ទុកនៅក្នុងពេលជាមួយគ្នា ជាប្រធានអាណានិគម ផង និងជាចៅក្រមផង ក្នុងនាមជាថានានុក្រមជាន់ខ្ពស់នៃតំណាងប្រទេសបារាំងប្រចាំប្រទេសកម្ពុជា ។

នៅក្នុងការអនុវត្តន៍នៃការបែងចែកនូវសមត្ថកិច្ចទាំងឡាយនេះបាននាំឲ្យប្រទេសដែលស្ថិតនៅក្រោមការការពារទទួលនូវផលវិបាកដ៏អភ័ព្វ ហើយផលវិបាកដ៏ធ្ងន់ធ្ងរបំផុតនោះគឺព្រំដែននៃទឹកដី ។

ព្រោះយើងនឹងឃើញថា គំនូសព្រំដែនបច្ចុប្បន្នដែលជាអច្ច័យទាន (Lc legs) នៃសម័យអាណានិគម តាមការពិតត្រូវបានកំណត់ជាឯកតោភាគី ដោយទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន ឬអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ហើយហេតុដូច្នេះផ្នែកសំខាន់ៗនៃទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជាត្រូវបានដាក់ជាឧបសម្ព័ន្ធទៅឲ្យទឹកដីនៃអតីតកូសាំងស៊ីន ។

ដូច្នេះយើងមិនសរសេរអំពីការទាមទារ ដែលមានតែនៅលើការអះអាងដែលនៅឆ្ងាយពីការរៀបចំនៃប្រវត្តិសាស្ត្រនោះទេ ដែលជូនកាលតម្លៃមានការលំបាក ដើម្បីពន្យល់ដោយគតិយុត្ត និងធ្វើឲ្យជឿដោយតិចតួច តាមវិធីនយោបាយនៅក្នុងពេលបច្ចុប្បន្ន។ផ្ទុយទៅវិញយើងកំណត់នូវការរិះគន់មួយដោយគតិយុត្តឥតល្អៀងនូវព្រំដែនមួយ ដែលបានបង្កើតឡើងនៅក្នុងដំណាក់កាលប្រែប្រួលថ្មីៗនេះ ហើយដែលនៅតែស្ថិតនៅលើច្បាប់គតិយុត្តនៅឡើយ។ យើងបានមើលឃើញនូវសារៈសំខាន់របស់វា ។

នៅចំពោះមុខនៃស្ថានការណ៍មួយបែបនេះ បញ្ហាសំខាន់ដែលយើងបានចោទសួរនិងដែលការស្រាវជ្រាវរបស់យើងមានបំណងប្រាថ្នាចង់បានយ៉ាងខ្លាំងនោះ គឺជាចម្លើយមួយស្តីអំពីលក្ខណៈនៃគំនូសព្រំដែនដែលបានកំណត់នៅក្នុងពេលធ្វើអាណានិគម ។ ចំពោះចម្លើយនេះនឹងស្ថិតនៅក្នុងចំណុះនៃជំហរដែលយើងនឹងជ្រើសរើសយកចំពោះបញ្ហាព្រំដែនកម្ពុជា ជាមួយនឹងបណ្តាប្រទេសនៃអតីតឥណ្ឌូចិនបារាំង ។

តើមានព្រំដែនអន្តរជាតិពិតប្រាកដ រវាងប្រទេសកម្ពុជា និងប្រទេសទាំងឡាយដែលនៅក្នុងនោះប្រទេសកម្ពុជាភ្ជាប់នៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃអតីតឥណ្ឌូចិនបារាំងដែរឬទេ? នៅក្នុងករណីដែលវាមាននោះតើតម្លៃនៃព្រំដែនទាំងនេះជាអ្វី ? តើមានគោរពច្បាប់នៃប្រទេសកម្ពុជាដែរឬទេ ? តើវាផ្ទុយឬប្រឆាំងនិងប្រទេសកម្ពុជាដែរឬទេ នៅពេលដែលប្រទេសនេះបានឯករាជ្យឡើងវិញនោះ ?

* *

*

យើងនិយាយហើយនិយាយទៀត អំពីព្រំដែននៃប្រទេសកម្ពុជានិងទឹកដីដែលបញ្ចូលជាសហព័ន្ធតាំងពីដើម នៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃសហព័ន្ធឥណ្ឌូចិន គឺជាលទ្ធផលនៃការកំណត់ព្រំដែន ដែលការពិតត្រូវបានធ្វើឡើងជាឯកតោភាគី ដោយមហាអំណាចអាណានិគម ។

អំពើនេះនឹងពន្យល់នូវបញ្ហាទាំងឡាយថា ការទទួលស្គាល់របស់ពួកគេ ការកែតម្រូវជា យថាហេតុរបស់ពួកគេនិងការធានារបស់ពួកគេ មិនត្រូវបានបំភ្លេចក្នុងការលើកឡើងនៅក្នុងពេលបច្ចុប្បន្ននេះទេ ។ ការលំបាកទាំងនេះ តាមអាការៈខាងក្រៅទំនងជាមិនស្រដៀងគ្នា ជាមួយនឹងការលំបាកទាំងឡាយ ដែលបានធ្វើឲ្យឈឺចាប់ដល់អតីតអាណានិគមពិភពលោកនោះទេ ដែលកើតមាននៅអាហ្វ្រិក ឬក៏នៅអាស៊ី និងការលំបាកទាំងឡាយដែលគេបានស្គាល់នៅក្នុងអំឡុងពេលឈឺចាប់របស់គេ នៅអាមេរិកខាងត្បូងនោះទេ ។

ព្រោះថា តាមរបៀបជាទូទៅ ព្រំដែនដែលបានបង្កើតឡើងដោយមហាអំណាច

អាណានិគម កម្រមានមូលដ្ឋាននៃការពិនិត្យពិច័យតាមឋានានុក្រមនៃប្រវត្តិសាស្ត្រក្នុងស្រុកនៃជាតិពន្ធនិងភាសានោះណាស់ ។ ព្រំដែននេះជានិច្ចជាកាល មិនត្រូវបានកសាងឡើងទៅជុំវិញទិន្នន័យភូមិសាស្ត្រធម្មជាតិនោះឡើយ ។ បើតាមស្ថានការណ៍ទាំងឡាយ ព្រំដែននេះជួនកាលគឺជាលទ្ធផលនៃកិច្ចព្រមព្រៀងអន្តរជាតិដែលបានរៀបចំនូវការបែងចែកនូវតំបន់ឥទ្ធិពលរបស់ខ្លួន ដែលឆ្លើយតបទៅនឹងស្ថិរភាពនៃកងទ័ពនៃបណ្តាប្រទេសអាណានិគម (ជាស្ថានការណ៍ដែលគេជួប ជាពិសេសនៅអាហ្វ្រិក) ។

ជួនកាលព្រំដែននេះមានដើមកំណើតមកតែពីនយោបាយគ្រប់គ្រងរបស់អាណានិគមដែលដឹកនាំដោយមហាអំណាចគ្របសង្កត់នៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃទឹកដីវិសភាគ (hétérogène) ទាំងអស់ដោយលើកកម្ពស់នូវអំណាចរបស់ខ្លួន ។ គឺទឹកដីឥណ្ឌូចិនបារាំងដែលយើងផ្តល់ជាឧទាហរណ៍ ។

នៅក្នុងល័ក្ខខ័ណ្ឌទាំងនេះ វាជាការធម្មតា និងជាការចាំបាច់ដែលការសម្រេចដោយបំពាននេះ និងកិច្ចព្រមព្រៀងជាឯកច្ឆន្ទអំពីការដោះលែងពីអាណានិគមរបស់ប្រទេសដែលពីដើមស្ថិតនៅក្នុងចំណុះនោះ មិនដែលរកឃើញវិញឡើយ ។ម្យ៉ាងទៀតបញ្ហានេះគឺងាយស្រួលនឹងពន្យល់ណាស់ គឺនៅក្នុងគ្រប់វិធានការដែលការគូសព្រំដែនធ្វើឲ្យមានវិបរិតដល់ច្បាប់របស់ប្រទេសមួយនោះ វានឹងផ្តល់អត្ថប្រយោជន៍ដល់ប្រទេសជិតខាង ហើយប្រទេសជិតខាងនេះ ថ្វីបើមានការប្រកែកក៏ដោយ ក៏តែងបង្ហាញនូវការចូលរួមសាមគ្គីចំពោះសកម្មភាព អាណានិគមនេះ ។

ជាការឲ្យទាស់ចិត្តណាស់ ដែលឥរិយាបថនេះ ទាំងនៅលើផ្លូវសីលធម៌ ទាំងនៅលើភាពសមហេតុសមផល (និងថែមទាំងនៅក្នុងផ្នែកតិយុត្តទៀតផង)គឺវាមាននៅក្នុងជីវភាពអន្តរជាតិបច្ចុប្បន្ននូវចរន្តមួយ ដែលនឹងត្រូវបានគេអត់ធ្មត់សុខចិត្តទទួលយកនោះ ។

ការគ្មានព្រំដែនពិតប្រាកដ នៅមុនពេលការធ្វើអាណានិគមកិច្ច ភាពមិនច្បាស់លាស់នៃច្បាប់ទាំងឡាយដែលសំអាងដោយភាគីនានា ការរំដើបរំជួលខាងនយោបាយដ៏ជ្រាលជ្រៅដែលនឹងបណ្តាលឲ្យមានការបោះបង់ចោលនូវអតីតព្រំដែនអាណានិគមបានញុះញង់ដល់លទ្ធិនិងការអនុវត្តន៍អន្តរជាតិ ឲ្យប្រាថ្នាចង់បាននូវការការពាររបស់ខ្លួន ។

ដើម្បីនឹងសម្រេចបានក្នុងរឿងនេះ គេបានឧទ្ទិសនូវគោលការណ៍គតិយុត្តមួយដែលវាមានកំណើតមកពីការរំដោះចេញពីអាណានិគមនៅអាមេរិកខាងត្បូង ដែលរួមបញ្ចូលនូវការគោរពនៃស្ថានភាពទឹកដីដែលបង្កើតឡើងដោយអាណានិគមកិច្ច គឺគោលការណ៍ L'uti possidetis (កាន់កាប់ទឹកដីពេលចប់សង្គ្រាមជាម្ចាស់កម្មសិទ្ធិ)។

តាំងពីនោះមក យើងត្រូវតែសួរជាដំបូងចំពោះការស្រាវជ្រាវទាំងអស់អំពីសារៈសំខាន់នៃគោលការណ៍នេះ និងអំពីភាពដែលអាចអនុវត្តបានជា យថាហេតុចំពោះស្ថានការណ៍ដែលកើតចេញពីការផ្ទុះឡើងនូវសហភាពឥណ្ឌូចិន និងជាពិសេសចំពោះព្រំដែននៃប្រទេសកម្ពុជា និងព្រំដែនរបស់អតីតដៃគូ នៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃការប្រជុំឡើងវិញ នូវអាណានិគមនេះ គឺមួយផ្នែកមានប្រទេសឡាវ និងមួយផ្នែកទៀតមានកូសាំងស៊ីនព្រមទាំងអណ្ណាមដែលប្រមូលផ្តុំនៅក្នុងពេលបច្ចុប្បន្ននៅក្នុងរដ្ឋវៀតណាម ។

មែនទែនការឆ្លើយតបជាវិជ្ជមានមួយចំពោះភាពដែលអាចអនុវត្តបាននៃគោលការណ៍នេះនឹងធ្វើឲ្យឥតប្រយោជន៍ដល់ការស្រាវជ្រាវដោយប្រឹងប្រែងយ៉ាងខ្លាំងនូវរឿងនេះ ។

* *
*

គោលការណ៍នៃ L'uti possidetis : ចំពោះគោលការណ៍តែមួយនេះ នឹងអាចបង្កើតបាននូវកម្មវត្ថុនៃការសិក្សាស្វ័យតមួយដែលដឹកនាំនៅក្នុងទស្សនៈវិស័យទូទៅ ។ នៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃសេចក្តីផ្តើមនេះ យើងនឹងកម្រិតការចង្អុលបង្ហាញ ដោយសង្ខេបថាតើហេតុអ្វីបានជាយើងគិតថា មិនត្រូវរក្សាទុកចំពោះឥណ្ឌូចិន ការបំបាត់ជាលើកដំបូង ដែលធ្វើឲ្យទទួលស្គាល់ថា ត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់នូវការស្រាវជ្រាវជាក់ស្តែងនៃច្បាប់ស្តីពីទឹកដីរបស់រដ្ឋជាសាម៉ី ។

គោលការណ៍ L'uti possidetis (ម្ចាស់កម្មសិទ្ធិកាន់កាប់ទឹកដីពេលចប់សង្គ្រាម) ត្រូវបានបំបែកចេញជាបីហេតុផល គឺ :

- សម្រាប់ហេតុផលសជ្ឈន្តិកៈ (intrinsèque) ដែលកាន់នាទីចំពោះតម្លៃអនុវត្តនៃគោលការណ៍ ។

- សម្រាប់ហេតុផលដែលកាន់នាទីចំពោះសារៈសំខាន់នៃគតិយុត្ត ។
- សម្រាប់ហេតុផល ចំពោះលក្ខណៈដោយឡែកនៃករណីឥណ្ឌូចិន ។

មែនទែននៅក្នុង ១-មួយ ទស្សនៈយ៉ាងសង្ខេបមួយនៃបញ្ហាទាំងឡាយដែលជឿថា គោលការណ៍ដែលនៅក្នុងនោះ ព្រំដែនរដ្ឋបាលអាណានិគមស្ថិតនៅដោយហេតុនោះ ឯង នៅក្នុងពេលដែលបានឯករាជ្យ ត្រូវបានកែប្រែទៅជាព្រំដែនអន្តរជាតិ ដែលមានសក្តានុពលសម្រាប់ដោះស្រាយ រាល់ការលំបាកទាំងអស់ ។ ក៏ដូចគ្នាដែរ នៅពេលដែលរដ្ឋទាំងឡាយមានការព្រមព្រៀងជាគោលការណ៍ ដើម្បីទទួលស្គាល់ព្រំដែននោះ L'uti possidetis មិនភ្លេចនឹងលើកឡើងនូវបញ្ហាទាំងឡាយដែលសាន់វីណ្ណ នោះ ឡើយ ។ ជាគំរូនៅអាមេរិកខាងត្បូងដែលបានបង្កើតនូវគោលការណ៍នេះ នៅមិនទាន់ជំនះបាននូវការលំបាកទាំងអស់ខាងព្រំដែននៅឡើយ ដែលគ្រប់គ្រាន់សម្រាប់ធ្វើឲ្យយើងជឿបាននោះ ។

លោកសាស្ត្រាចារ្យ ដឺ ហ្សូហ្វ្រឹស ដឺឡាប្រាដែល (De Geouffre de la Pradelle) នៅក្នុងសៀវភៅរបស់លោកស្តីអំពី "La Frontière" (ព្រំដែន) (និក្ខេបបទ ប៉ារីស ឆ្នាំ១៩២៨) (Thesè Paris 1928) ការពិតបានគូសបញ្ជាក់អំពីភាពមិនច្រាកដប្រជា ដែល "ធ្វើឲ្យខូច កិត្យានុភាព" នៃគោលការណ៍ និងជាពិសេសអំពីជម្លោះរវាងការបកស្រាយទាំងពីរនៃ L'uti possidetis គឺ uti possidetis នៃសិទ្ធិដែលសំដៅធ្វើឲ្យមានស្ថិរភាពព្រំដែននៅលើមូលដ្ឋាននៃភាពគតិយុត្តរបស់ភាគីនានា ប៉ុន្តែនៅពេលនោះវាបានបើកផ្លូវទៅរកវិវាទកម្មជាច្រើន (ដែលអាមេរិកខាងត្បូងបានផ្តល់នូវឧទាហរណ៍ដល់យើង) អំពីសារៈសំខាន់ត្រឹមត្រូវពិតប្រាកដនៃស្ថានភាពទាំងនេះ ។ uti possidetis នៃហេតុការណ៍ពិត ដែលសំដៅចម្លងទាំងងងឹតងងល់នូវព្រំដែននៅលើស្ថានការណ៍នៃហេតុការណ៍ពិត ដែលកើតមាននៅពេលបានទទួលឯករាជ្យ ប៉ុន្តែវាទុកដូចជាប្រភេទនៃការអញ្ជើញមួយដោយប្រយោល ដើម្បីដណ្តើមយកទីតាំងនៃកម្លាំងនៅពេលចេញដំណើរជាពិសេសនៅពេលដែលព្រំដែន និងការតាំងការអភិបាលនៃសម័យអាណានិគម មានលក្ខណៈមួយមិនច្រាកដប្រជា ដែលករណីនេះកើតមានជាញឹកញាប់នោះ ។

ភាពទន់ខ្សោយទាំងនេះ បានកាត់បន្ថយជាអាទិនូវផលប្រយោជន៍ដែលនឹងត្រូវបានរក្សាទុកជាគោលការណ៍សម្រាប់ឥណ្ឌូចិន ។

ប៉ុន្តែចំពោះកត្តាអវិជ្ជមានទីមួយនេះ ត្រូវបានបន្ថែមដោយកត្តាទី២ នៅលើគម្រោងនៃច្បាប់ គឺថា uti possidetis មិនមែនជាគោលការណ៍ដែលជាទម្លាប់ទូទៅរបស់ច្បាប់អន្តរជាតិនោះឡើយ ។ ចំពោះស្ថានភាពនេះវាពុំមានតម្លៃគតិយុត្តជាវិជ្ជមាននោះឡើយ ។ នៅក្នុងពេលបច្ចុប្បន្ននេះ វាហាក់ដូចជាមានប្រៀបនៅអាហ្វ្រិកចាប់តាំងពីមានសន្និសីទនៅទីក្រុង Addis-Abbeba (cf. កាសែត Le Monde Diplo-matique ថ្ងៃទី៣ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៩៦៣ របស់អ្នកនិពន្ធ A.Blanchet : នៅទីក្រុង Addis-Abbeba គឺអាហ្វ្រិកដែលបានសម្តែងចេញនូវមនោសញ្ចេតនា និងសំអាងលើ ហេតុការណ៍និយមដែលបានឲ្យសច្ចាប័នលើសន្ធិសញ្ញានៃទីក្រុងប៊ែរឡាំង -Berlin) បញ្ហានេះបណ្តាលឲ្យមានការទទួលយកដោយសេរីរបស់បណ្តារដ្ឋនៅអាហ្វ្រិកនូវការយល់ព្រមដ៏ជាក់លាក់មួយ។ បញ្ហានេះវាគ្រាន់តែជាតម្លៃមួយដែលនៅមានកម្រិត នៅឡើយនិងមិនអាចរារាំងបាននូវការរក្សាការទាមទារទឹកដីខ្លះៗនោះបានឡើយ ។ ម្យ៉ាងទៀតការឧទ្ទិសចំពោះភាពមិនអាចប៉ះពាល់បាននៃក្របខ័ណ្ឌទឹកដីដែលកើតមកពីការធ្វើអាណានិគមបានលេចឡើងនៅទីនេះដូចជាមធ្យោបាយមួយនិងជាដំណាក់កាលមួយនៅលើផ្លូវនៃការប្រមូលផ្តុំឡើងវិញនូវរដ្ឋអាហ្វ្រិក ដែលបង្កើតបាននូវការ ទូន្មានមួយដែលគ្រប់ដណ្តប់ទៅ Oharte នៃ O.U.A ។

ប៉ុន្តែនៅអាស៊ី ការយល់ព្រមបែបនេះមិនមានឡើយ ។ ពិតហើយគេនឹងធ្វើការស្រាវជ្រាវដោយឥតប្រយោជន៍នៅក្នុងជម្លោះរវាងចិន និងឥណ្ឌា ។ ប៉ុន្តែគេមិនបានរកឃើញអ្វីច្រើននៅក្នុងទំនាក់ទំនងរបស់អតីតរដ្ឋជាសមាគមទាំងឡាយនោះឡើយ គឺប្រទេសកម្ពុជាមិនដែលបញ្ឈប់នូវការតវ៉ារបស់ខ្លួនប្រឆាំងនឹងការកំណត់នៃវៀត-ណាមនូវទឹកដីអាណានិគមកូសាំងស៊ីន ដូចដែលត្រូវបានកម្រិតព្រំដែនដោយប្រទេសបារាំងនោះ។ ប្រទេសកម្ពុជាបានធ្វើការតវ៉ាជាថ្មីនៅក្នុងសន្និសីទទីក្រុង ហ្សឺណែវនិងធ្វើជាច្រើនលើកជាបន្តមកទៀត ។

ប៉ុន្តែការបដិសេធនៃគោលការណ៍ មិនមែនជាហេតុការណ៍របស់ប្រទេសកម្ពុជា

តែមួយនោះឡើយ ។ ប្រទេសកម្ពុជាបានដកចេញនូវការទាមទារថ្មីៗនេះរបស់ប្រទេសលាវ ដែលរៀបចំឡើងដោយព្រះអង្គម្ចាស់សុវណ្ណាភូមា (Souvanna-Phouma ។ ប្រទេសកម្ពុជាបានអះអាងបញ្ជាក់យ៉ាងច្បាស់នៅក្នុងការទាមទារនូវកោះទាំងឡាយនៅតាមឆ្នេរសមុទ្រដែលធ្វើឡើង ដោយប្រទេសវៀតណាម ។ ដូច្នេះគេអាចនិយាយបានថា អតីតរដ្ឋទាំងឡាយនៅឥណ្ឌូចិន មិនចង់ឲ្យមានការជាប់ទាក់ទងជាមួយនឹងការកម្រិតព្រំដែន ដែលធ្វើឡើងដោយមហាអំណាចអាណានិគមនោះឡើយ។ ការបដិសេធ L' uti possidetis គឺជា ចំណុចរួមតែមួយនៃជំហររបស់ពួកគេ និងជាមូលដ្ឋានអវិជ្ជមានតែមួយគត់នៅក្នុង លទ្ធភាពនៃការចរចា ។

កិច្ចព្រមព្រៀងនេះនៅតែអាចពន្យល់បានដោយល្អឥតខ្ចោះ ព្រោះគោលការណ៍នេះមានលក្ខណៈសង្ខេបបន្តិចនិងចាស់បន្តិចហើយ វាមិនត្រូវនឹងសភាពការណ៍នៅឥណ្ឌូ-ចិនឡើយ ។ វាមិនអាចនាំផ្លូវអ្វីបានក្នុងការស្វែងរកដំណោះស្រាយនិងបំផុសគំនិតរកមធ្យោបាយ ដើម្បីបំបាត់នូវការលំបាកបានឡើយ ។ នៅទីនេះយើងជួបប្រទះនូវហេតុផលទីពីររបស់យើង ដើម្បីបដិសេធនូវច្បាប់ L' uti possidetis ។

ការមិនអាចយកលំនាំតាមនូវគោលការណ៍ជាគ្រឹះនេះ នៅតំបន់របស់យើង ១-មួយគឺបណ្តាលមកពីរចនាសម្ព័ន្ធ អាណានិគមនៅឥណ្ឌូចិន មិនបានផ្តល់នូវសទិសភាពណាមួយពិតប្រាកដជាមួយនឹងអាមេរិកខាងត្បូងឬក៏សហព័ន្ធអាណានិគមនៅអាហ្វ្រិកស្បែកខ្មៅ នោះឡើយ ។

ព្រោះថា ឥណ្ឌូចិនត្រូវបានកសាងឡើងដោយទឹកដីដែលមានលក្ខន្តិកៈ គតិយុត្តខុសគ្នា ។ កម្ពុជា គឺជាប្រទេសមួយស្ថិតនៅក្រោមអាណាព្យាបាល ដូច្នេះមានកម្រិតនៃការរួមបញ្ចូលរបស់ខ្លួន (ម្យ៉ាងទៀតមានការជំរុញដោយតិចតួចនៅពេលគូសព្រំដែន) មិនដែលបាត់បង់នូវលក្ខណៈជារដ្ឋ និងបានគេចចេញពីស្ថានភាពនេះនៅក្នុងវិធានការមួយដ៏ពិតប្រាកដពីអាជ្ញាធរបារាំង ។ អ្នកជិតខាងដ៏សំខាន់របស់ខ្លួន គឺទឹកដីកូសាំងស៊ីន ជាទឹកដីអាណានិគម គឺជាភាគីរួមបញ្ចូលនៃសាធារណរដ្ឋបារាំង ។

ផ្ទុយទៅវិញ នៅអាមេរិកខាងត្បូង និងនៅអាហ្វ្រិកស្បែកខ្មៅ វាមានភាពដូចគ្នាមួយនៃលក្ខន្តិកៈអាណានិគម ។

ភាពខុសគ្នាដោយគតិយុត្តនេះ វាមានផលប្រតិឃាត ចំពោះការគូសព្រំដែន ។ នៅពេលដែលមហាអំណាចអាណានិគមបង្កើតនូវខ្សែបន្ទាត់បែងចែកទឹកដីដែលលើកទៅដល់កម្រិតមួយស្មើនឹងអាជ្ញាធររបស់ខ្លួននោះ គេអាចទទួលស្គាល់ថា វាត្រូវបានលើកទឹកចិត្តដោយការកង្វល់ខាងបច្ចេកទេសដោយសុទ្ធសាធ ។ ពុំមានការប្រព្រឹត្តដោយមិនស្មើភាពណាមួយដែលមិនអាចត្រូវបានលើកឡើង នៅក្នុងការប្រព្រឹត្តរបស់ខ្លួន ចំពោះមណ្ឌលរដ្ឋបាលផ្សេងៗនោះឡើយ ។ *ភាពមិនស្មើភាពគ្នានេះ* បានខិតខំខ្នះខ្នែងគោរពនូវសមតាពិតប្រាកដមួយ ។ នៅក្នុងល័ក្ខខ័ណ្ឌទាំងនេះ ការរក្សាឲ្យស្ថិតនៅជារដ្ឋនៅពេលដែលទទួលបានឯករាជ្យហើយនោះ មិនបានលើកឡើងនូវការជំទាស់ដ៏សំខាន់នោះទេ ។

ផ្ទុយទៅវិញ នៅចំពោះមុខវត្តមាននៃសហព័ន្ធដែលខុសគ្នា ដូចជាករណីនៅឥណ្ឌូ-ចិននេះនិន្នាការធម្មជាតិ ហើយដែលការពិតបានធ្វើតាមនោះ គឺស្ថិតនៅលើការយោគយល់អនុគ្រោះដល់ទឹកដីអាណានិគមដែលធ្វើឲ្យខូចប្រយោជន៍ដល់ប្រទេសដែលស្ថិតនៅក្រោមការការពារ ។ មានវិសមភាពមួយនៃការប្រព្រឹត្តពីសំណាក់មហាអំណាចជាអ្នកការពារនឹងគោលការណ៍នៃការរក្សាឲ្យស្ថិតនៅជារដ្ឋ ដែលបានកើតឡើងចាប់ពីពេលនោះមកដោយកម្លាំងនៃវត្ថុទាំងឡាយ ដូចជាគោលការណ៍ដឹកនាំមួយ ដើម្បីប្រឆាំងនូវភាគីមួយជាគោលការណ៍មួយដែលមិនអនុគ្រោះ ហើយដែលដូច្នេះបាននាំឲ្យខូចរហូតដល់មូលដ្ឋានដោយទិដ្ឋភាពវិសមភាពរបស់ខ្លួន ។

នៅក្នុង ១- ទី២ គេត្រូវតែមើលឃើញឲ្យច្បាស់ថា អាស៊ីនៅសម័យមុនអាណានិគមបានបង្ហាញនូវកម្រិតនៃការវិវត្តន៍មួយចម្រុងចម្រើនយ៉ាងខ្លាំង ហើយដែលអត្តភាពទាំងឡាយរបស់ជាតិ ដែលបានប្រឆាំងនោះត្រូវបានបង្កើតឡើងដោយពេញលេញ និងមានមនសិការចំពោះការឯកភាពរបស់ខ្លួន ។

ច្បាប់ទឹកដីនៃរដ្ឋទាំងឡាយបានកំណត់មិនទៀងទាត់ (cf. ការស្រាវជ្រាវរបស់បេសកកម្មDoudart de Lagreé) ។ *ដូច្នេះរដ្ឋអំណាចអាណានិគមមិនមែននៅចំពោះមុខនៃដែនទីនយោបាយមួយ ដោយគ្មានខ្លឹមសារនោះទេ ។ ពួកគេត្រូវប្រឈមមុខនឹងការពិតនៃភាពដែលមានមកពីមុន ហើយនៅក្នុងវិធានការដែលអាជ្ញាធរបារាំង មិន*

បានគោរពនូវគោលការណ៍នៃប្រវត្តិសាស្ត្រ និងប្រជាភិវឌ្ឍន៍ទេនោះ ការកម្រិតព្រំដែនរបស់ខ្លួន គឺជាការប្រឆាំងដោយផ្ទាល់ជាមួយនឹងច្បាប់ទាំងឡាយ ដែលរដ្ឋនានាបានបង្កើតឡើងដោយឥតខ្ចោះនោះ ។ ដូច្នេះ គេនឹងស្ថិតនៅចំពោះមុខនៃជម្លោះនៃច្បាប់ ហើយមិនគ្រាន់តែជាភាពទទេដែលបំពេញដោយរំលោភនោះទេ ។ យកលំនាំតាមគោលការណ៍ L' uti possidetis (ច្បាប់អន្តរជាតិ : រូបមន្តការទូត សម្រាប់ប្រើប្រាស់ទាក់ទងនឹងសន្ធិសញ្ញាលើបញ្ហាកម្មសិទ្ធទឹកដីបច្ចុប្បន្ននៃអ្នកធ្វើសង្គ្រាម) (The principle which vests in either of the belligerents at the end of a war all territory actually occupied and controlled by them) មិនមែនជា ការដោះស្រាយប្រកបដោយគតិបណ្ឌិត ដើម្បីបំពេញចិត្តនូវអ្វីដែលមានហើយ នោះទេ ថ្វីបើបញ្ហានេះមិនសូវពេញចិត្តក៏ដោយតែជួយទៅវិញ គឺដើម្បីយកឈ្នះការប្រព្រឹត្តរបស់អាណានិគមនិង "ច្បាប់" ទាំងឡាយដែលគេអាចធ្វើឲ្យកើតឡើងនូវច្បាប់របស់ជាតិពីមុន ។

នៅទីបញ្ចប់និងជាពិសេស សភាពការណ៍នៅឥណ្ឌូចិន គឺខុសគ្នានឹងសភាពការណ៍ដែលបានផ្តល់កំណើតឲ្យ L' uti possidetis (នៅពេលចប់សង្គ្រាមអ្នកណាជាអ្នកកាន់កាប់ទឹកដីនោះ អ្នកនោះជាកម្មសិទ្ធិបុគ្គល) ដោយលក្ខណៈមួយទៀត ដែលពន្យល់និងបង្ហាញឲ្យឃើញថា ត្រូវជា យថាក្រមនូវការទាមទារទឹកដី គឺព្រំដែនអាមេរិក ឬអាហ្វ្រិក (នៅក្នុងវិធានការដ៏តូចតាច) បានកំណត់ព្រំដែនទឹកដីជាញឹកញាប់ក្នុងភាពទទេ និងជួនកាលថែមទាំងមិនទាន់មានគេរុករានទៀតផង ។ អំណាចផ្តាច់ការ គឺជាការចំបាច់ហើយក៏គ្មានផលវិបាកដោយផ្ទាល់ទៅលើជោគវាសនារបស់បុគ្គលទាំងឡាយដែរ ។

នៅប្រទេសកម្ពុជា នៅឥណ្ឌូចិនមានការប្រព្រឹត្តទៅខុសគ្នា ។ ព្រំដែនអាណានិគមបានពុះជ្រែកនៅចំកណ្តាលតំបន់មានជីវជាតិ និងមានប្រជាជនរស់នៅច្រើន ដែលតំបន់ទាំងនេះត្រូវបានផ្តាច់ចេញពីជាតិរបស់ពួកគេ (ពុះចំកណ្តាលនៃជាតិមួយឲ្យទៅជាជាតិពីរ) ពីសហគមន៍ភាសា ជាតិពន្ធ និងសាសនា របស់ពួកគេ ព្រមទាំងភូមិទាំងអស់ដែលបានឱនក្បាលដោយខ្លាច ដោយគ្មានការងើបឡើងបះបោរ ឬក៏ធ្វើការតវ៉ានោះ ។ ព្រំដែននោះវាបានធ្វើឲ្យខូចខាតដោយផ្ទាល់ដល់សិទ្ធិរបស់ប្រជាជនដែលគេបានចាត់ចែងដោយខ្លួនឯង ។ ព្រំដែននោះ វាបានធ្វើឲ្យជនជាតិភាគតិចទទួលរងនូវការជិះជាន់សង្កត់សង្កិន ។ ដូច្នេះវាមិនអាចទៅរួចទេ ក្នុងការស្វែងរកដំណោះស្រាយតាមគោលការណ៍ L'uti possidetis (The principle which vests in either of the belligerents at the end of a war all territory actually occupied and controlled by them) នោះ ។

បើសិនជាគេចង់យោងទៅរកនយោបាយសមាហរណកម្មនៃជនជាតិភាគតិចដែលបន្តស្វែងរកដោយរដ្ឋខ្លះនោះ ចំពោះការខិតខំប៉ុនប៉ង ដើម្បីលុបបំបាត់ដើមកំណើតនៃសង្គមវប្បធម៌ និងសាសនារបស់ខ្លួន ដែលជួនកាល បើកច្រកឲ្យមានការធ្វើទុក្ខ បុកម្នេញនោះ គេពិតជានឹងទទួលយល់ព្រមថា ការបដិសេធន៍នូវព្រំដែនអាណានិគម និងការទាមទារទឹកដីមិនមែនជាសញ្ញានៃចក្រព័ត្រនិយម ដែលមកក្នុងផ្លូវអាក្រក់នោះទេ ប៉ុន្តែគឺជាករណីយកិច្ចមួយដែលទប់មិនឈ្នះ ដែលនៅក្នុងនោះ គ្មានរដ្ឋណា ឬរដ្ឋាភិ-បាលណា ដែលស្ថិតនៅក្រោមសភាពការណ៍ស្រដៀងគ្នានេះមិនចេះគេចវេះដោយគ្មានការធ្វើខុសចំពោះបេសកកម្មរបស់ខ្លួននោះឡើយ ។

ក្នុងទីបំផុត វាដូចជាថា ការទទួលយកដោយអសកម្មនូវព្រំដែនអាណានិគម ដោយអនុវត្តតាមគោលការណ៍ L' uti possidetis ត្រូវបានបំបាត់ចោល ពីព្រោះថា គោលការណ៍នេះ គឺស្ថិតនៅឆ្ងាយពីប្រសិទ្ធិភាពផងដែរ ដែលមានអ្នកខ្លះចង់និយាយនោះ ពីព្រោះវាមិនមែនជាក្បួនអាជ្ញាបញ្ហានៃច្បាប់អន្តរជាតិវិជ្ជមាន ហើយដែលភាគីទាំងអស់ពាក់ព័ន្ធក្នុងរឿងហេតុនៅទីនេះបានព្រមព្រៀង ដើម្បីបដិសេធនូវច្បាប់នេះ ហើយនៅទីបញ្ចប់ពីព្រោះវាមិនត្រូវយកលំនាំតាមទាំងស្រុងចំពោះបញ្ហាទាំងឡាយក្នុងការដោះលែងពីអាណានិគមឥណ្ឌូចិននេះ ។

នៅក្នុងល័ក្ខខ័ណ្ឌទាំងនេះ ផ្លូវនៅទំនេរសម្រាប់ធ្វើការសិក្សាប្រកបដោយគតិយុត្តនិងមានប្រយោជន៍ចំពោះព្រំដែនកម្ពុជា–វៀតណាម និងលាវ ។

* * * * *

* * *

ការពិតវាមានសារៈសំខាន់ខ្លាំងណាស់ ដើម្បីកំណត់ឲ្យបានច្បាស់លាស់អំពីច្បាប់ស្តីពីទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជា ដើម្បីអាចប្រឈមមុខចំពោះសភាពបច្ចុប្បន្នដែលជាលទ្ធផលនៃនយោបាយអាណានិគម ។ ប៉ុន្តែនៅទីនេះគេត្រូវប៉ះទង្គិចនឹងការពិបាកមួយ គឺបើសិនជាអត្ថិភាពនៃការរួបរួមជាតិកម្ពុជានៅមុនការធ្វើអន្តរាគមន៍របស់អាណានិគមបារាំងមិនធ្វើឲ្យមានការសង្ស័យ និងបើសិនជាមានលទ្ធភាព ដើម្បីកំណត់ដោយជាក់ច្បាស់នូវទឹកដីនៃអធិបតេយ្យភាពខ្មែរនោះទេ តែថាគេត្រូវតែទទួលស្គាល់ថាវាមិនមានព្រំដែននៅក្នុងន័យទំនើបនៃពាក្យនោះទេ ។

ត្រង់ចំណុចនេះ ប្រទេសបារាំងអាចសប្បាយរីករាយដោយទទួលបាននូវសេរីភាពត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់ពិតប្រាកដ ដើម្បីបង្កើតនូវខ្សែបន្ទាត់បែងចែកសមត្ថកិច្ច ហើយទើបនឹងធ្លាក់ទៅក្នុងការប្រកែកជាប្រវត្តិសាស្ត្រនិងដោយគ្មានតម្លៃ គឺការគូសព្រំដែនទាំងនេះដែលប្រតិបត្តិការដោយមហាអំណាចអាណានិគម ដែលត្រូវយកធ្វើជាការចេញដំណើរជាមូលដ្ឋាននៃការពិភាក្សា ។ គេត្រូវពិនិត្យលក្ខខណ្ឌនៃការបង្កើត និងអត្ថន័យរបស់វា ។

ការស្រាវជ្រាវនេះ បានធ្វើឲ្យលេចឡើងភ្លាមនូវសំណួរពីរជាបន្តបន្ទាប់ដែលបញ្ហាដល់រចទាសម្ព័ន្ធទាំងអស់នៃការងាររបស់យើង ។

តើនៅក្នុងវិធានការណាដែលប្រទេសបារាំងបានបង្កើតនូវព្រំដែនគោកឬក៏ខ្សែបន្ទាត់រដ្ឋបាលដ៏ងាយស្រួលមួយ ដែលទុកនៅដោយគ្មានសៅហ្មងនូវបញ្ហាព្រំដែននេះ?

តើនៅក្នុងវិធានការណា ដែលខ្សែបន្ទាត់បង្កើតឡើង មានលក្ខណៈជាសេចក្តីប្រកាសសុទ្ធសាធ និងបង្កើតឡើងនៅលើច្បាប់នៃភាគីទាំងឡាយ ឬក៏ផ្ទុយទៅវិញ បានលើកឡើងនូវបញ្ហានៃសុពលភាព គតិយុត្ត ស្តីពីការផ្ទេរដែលបានសម្រេចឡើងដូច្នេះ ដែលជាទូទៅត្រូវបានគេវិភាគថា ដូចជាការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនោះ ?

*****

***

ការពិភាក្សាបែបនេះ មិនអាចដឹកនាំបានតាមរបៀបជារួមសម្រាប់ព្រំដែនទូទៅនោះបានឡើយ ។ ព្រោះថា បញ្ហានេះមិនបានបណ្តាលឲ្យមានអំពើប្រកបដោយគតិយុត្ត

ឬទាំងមិនមែនជាប្រតិបត្តិការដែលមានតែមួយនោះឡើយ ។ បញ្ហានេះវាបានសម្រេចធ្វើឡើងនៅក្នុងសម័យខុសគ្នា តាមផ្លូវគតិយុត្តទាំងឡាយដែលប្រែប្រួល និងនៅក្នុងលក្ខខណ្ឌនៃហេតុការណ៍ពិសេស នៅតាមសម័យនីមួយៗ និងនៅតាមវិស័យព្រំដែននីមួយៗ ។ ប៉ុន្តែកត្តាទាំងអស់នេះងាយទទួលប្រតិកម្មទៅលើចម្លើយទាំងឡាយដែលឆ្លើយតបនឹងសំណួរទូទៅរបស់យើង ។ ដូច្នេះការប្រែប្រួលនេះតម្រូវឲ្យមានការសិក្សាដោយមានការវិភាគតាមផ្នែកមួយទៅផ្នែកមួយទៀតនៃព្រំដែន ។

ប៉ុន្តែការបែងចែកជាផ្នែកនេះ មិនបានលើកឡើងនូវបញ្ហាដ៏ធ្ងន់ធ្ងរនៃវិធីនោះ ឡើយ ព្រោះថា ការលើកឡើងដដែលៗនូវគោលការណ៍មួយចំនួននៃហេតុការណ៍រួមមុខជានឹងនាំយើងទៅរកស្ថានភាពដដែលៗនៃការអះអាងហេតុផលគួរឲ្យធុញទ្រាន់ដែលបានរីកចម្រើនរួចហើយនោះ ។ ប៉ុន្តែម្យ៉ាងទៀត គេត្រូវតែគូសបញ្ជាក់ដោយការបង្ហាញជាយថាក្រមនូវលក្ខណៈនៃការធ្វើឲ្យខូចប្រយោជន៍ជាប់ជាប្រចាំដែលប្រទេសកម្ពុជាបានទទួលរង ។

ព្រមជាមួយគ្នានេះដែរ យើងត្រូវបាននាំឆ្ពោះទៅរកការប្រើប្រាស់នូវវិធីនៃការដាក់តាំងបង្ហាញចំពោះសេចក្តីគោរពរួម និងការគោរពផ្សេងៗទៀត ដោយមានលក្ខណៈប្លែកៗគ្នាយ៉ាងខ្លាំង ។ ចំពោះផ្នែកនីមួយៗ ដែលបានសិក្សាយើងត្រូវគូសបញ្ជាក់ពីខាងដើមអំពីវិសាលភាពនៃច្បាប់របស់ប្រទេសកម្ពុជា ក្នុងការដកចេញនូវព្រំដែន តែងតែត្រូវបានរៀបចំ ។

ចាប់ពីគោលការណ៍ជាមូលដ្ឋាននេះ យើងបានសិក្សានូវលក្ខណៈគតិយុត្តនិងសម្ភារៈនៃការរៀបចំព្រំដែន ជួនកាលដោយមានការភ្ជាប់យ៉ាងជិតស្និទ្ធទៅនឹងការពិភាក្សាទៅលើលក្ខណៈជាគតិយុត្ត និងតម្លៃនៃព្រំដែន ជួនកាលនៅពេលដែលរឿងនេះមានលក្ខណៈស្មុគស្មាញពិសេស ដោយបំបែកចេញនូវរឿងនៃការអះអាងហេតុផលគតិយុត្ត ។

នៅក្នុងករណីចុងក្រោយទាំងនេះ យើងបានប្រកាន់យកនូវក្បួនដែលរំលឹកឡើងវិញដោយឆាប់រហ័ស ការអះអាងហេតុផលគតិយុត្តដែលបានរីកចម្រើនរួចហើយ និងងាយរកឃើញនូវការអនុវត្តន៍នៅក្នុងផ្នែកផ្សេងៗទៀតតាមការផ្លាស់កន្លែងដោយងាយស្រួលហើយផ្ទុយទៅវិញ ដើម្បីបង្ហាញផ្លូវចំពោះការពិចារណាទាំងអស់របស់យើង ទៅ

រកការដាក់ឲ្យមានតម្លៃនូវទឡ្ហីករណ៍ជាក់លាក់ថ្មីដែលទាក់ទងទៅនឹងផ្នែកផ្សេងៗទៀត ហើយដែលនាំមកនូវការពង្រឹងចំពោះអ្នកដែលបានទទួលរួចហើយ ។

វិធីនេះតម្រូវឲ្យចាប់យកនៅក្នុងការសន្និដ្ឋានដ៏ទូលាយ នូវការពិចារណាទាំងអស់ និងការដាក់ឲ្យមានរបៀបរៀបរយនៅជុំវិញ ការអះអាងបញ្ជាក់ជាទូទៅខ្ញុំមានកម្រិត ត្រូវបានគូសបញ្ជាក់ ។

ការសន្និដ្ឋានដោយការធ្វើសំយោគនេះ ក៏អាចឲ្យយើងកត់សម្គាល់បានផងដែរនូវទិដ្ឋភាពផ្លាស់គ្នាទាំងពីរ នៃនិក្ខេបបទរបស់យើង ដែលបានដឹកនាំដោយជៀសមិនផុតទៅរកភាពចាំបាច់នៃការគូសព្រំដែនថ្មី ឬមួយដោយមកពីគ្មានព្រំដែនគោកនៅឡើយ ឬមួយក៏ដោយសារព្រំដែនបច្ចុប្បន្នធ្លាក់ទៅក្រោមអំណាចនៃការទាមទារនូវការដោះលែងពីអាណានិគម ។

ការងាររបស់យើង គឺជាលទ្ធផលនៃការស្រាវជ្រាវរកឯកសារដោយម៉ត់ចត់ ដែលយើងបានដឹកនាំធ្វើជាបន្តបន្ទាប់នៅទីក្រុងភ្នំពេញ និងនៅទីក្រុងប៉ារីស ។

ហេតុការណ៍មួយចំនួនដែលយើងបានបញ្ចេញឲ្យឃើញ គឺមានការស្គាល់រួចហើយ ឯហេតុការណ៍មួយចំនួនច្រើនទៀត គឺមានលក្ខណៈថ្មីប្លែកមិនដែលមាន ។

ដើម្បីកុំឲ្យមានការថយចុះ កម្លាំងដែលជាភស្តុតាងនៃការពិចារណារបស់យើង ហើយនិងដើម្បីការពារឲ្យបានល្អនូវគោលដៅវិទ្យាសាស្ត្រ នៃការស្រាវជ្រាវរបស់យើងនោះ យើងបានផ្តល់នូវក្បួនដើម្បីជៀសវាងឲ្យអស់លទ្ធភាព ដើម្បីសង្កត់ទៅលើអត្ថបទទាំងឡាយ ឬសៀវភៅទាំងឡាយ ដែលកម្រមានដែលអាចផ្តើមជជែកនូវចំណុចមួយចំនួនដែលធ្វើឲ្យយើងចាប់អារម្មណ៍នោះ ។ ជាញឹកញាប់បំផុត យើងមានបំណងដើម្បីពឹងទៅលើការអះអាងអាជ្ញាធរ និងដើម្បីបិទបាំងយើងនៅពីក្រោយការអះអាងដោយសង្ខេបដែលមិនអាចត្រួតពិនិត្យបាន ឬក៏ធ្វើឲ្យខូចទ្រង់ទ្រាយដោយក្តីកង្វល់របស់អាណានិគម ឬក៏របស់ជាតិ ។

សូមជឿថា ពុំមានសញ្ញានៃការមើលងាយចេញពីខាងយើងចំពោះការងារទាំងឡាយដែលជាញឹកញាប់មានលក្ខណៈល្អប្រសើរ និងពុំមានការធ្វេសប្រហែសនៅក្នុងការស្រាវជ្រាវនៃគន្ថនិទ្ទេស (bibliographique) ។

នៅរាល់ពេលដែលបញ្ហានេះអាចមាននោះ យើងត្រូវលុបនៅពីក្រោយគុណកថានៃរបាយការណ៍រដ្ឋបាល នៃលិខិត ឬសារជាផ្លូវការ ។ ដូច្នេះយើងបានសាកល្បងទុកឲ្យអ្នកដើរតួនានានិយាយ ឬក៏សាក្សីនៃព្រឹត្តិការណ៍ទាំងឡាយ ដោយកម្រិតទៅតាមលទ្ធភាពដែលអាចធ្វើបាននូវការអធិប្បាយរបស់យើង ។

សេចក្តីសន្និដ្ឋានទាំងឡាយ ដែលយើងបានសម្រេចដោយមានសេរីភាពពេញលេញគឺមានលក្ខណៈស្អាតទាំងស្រុង ។ សេចក្តីសន្និដ្ឋាននេះមិនមែនជាលេស ដើម្បីបង្កបង្កើតទស្សនៈ នៃរាជរដ្ឋាភិបាលខ្មែរ ឬក្រសួងកិច្ចការបរទេសនៃប្រទេសកម្ពុជាឡើយ ។ ត្រង់ចំណុចនេះ យើងចង់ធ្វើឲ្យបានសម្រេចនូវស្នាដៃមួយ នៃឯកសារដែលជួយសម្រួលដល់ការបង្កបង្កើតនូវការវិនិច្ឆ័យមួយ និងយោបល់មួយ ។

* * * * *

* * *

ភាគទី I
ព្រំដែន ខេត្ត ស្ទឹងត្រែង
(ត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គ)
ផ្នែកដែលរាប់បញ្ចូលរវាងទន្លេមេគង្គ និងប្រភពនៃ Dar - Hoyt
(១៨៩៣ – ១៩២៩)

ព្រំដែនខ្មែរ – វៀតណាម បច្ចុប្បន្ននៅក្នុងខេត្តស្ទឹងត្រែង នៃប្រទេសកម្ពុជាបានបណ្តោយឲ្យស្ថិតនៅក្រោមអំណាចរបស់វៀតណាម នូវព្រំដែនមួយមិនច្បាស់លាស់ ដែល បើតាមទស្សនៈប្រវត្តិសាស្ត្រ ជាតិពន្ធ និងគតិយុត្តនោះ គឺជារបស់កម្ពុជាដោយមិនអាចប្រកែកបាន ។

ការសិក្សាមួយស្តីពីការវិវត្តន៍ នៃលក្ខន្តិកៈនយោបាយ ឬខាងរដ្ឋបាលនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃសហព័ន្ធឥណ្ឌូចិន ស្តីពីតំបន់ទាំងនេះ គឺជាការគ្រប់គ្រាន់ ដើម្បីធ្វើឲ្យយើងជឿបាន ។

មែនហើយចម្ងាយផ្លូវដែលទៅដល់ទឹកដីជាតិខ្មែរ គឺមានលក្ខណៈស្មុគស្មាញ ដោយសារវាមានសភាពបត់បែនជាច្រើន ។ ការទៅដល់ទាំងនេះ ក៏មានលក្ខណៈទូលាយ និងប្រែប្រួលផងដែរ : យើងនឹងចូលរួមពិនិត្យមើលជាបន្តបន្ទាប់នូវការលុបបំបាត់ការគ្របសង្កត់របស់សៀម នៅវិទ្យាស្ថាននៃអធិបតេយ្យភាពអាណានិគមបារាំង ការភ្ជាប់ទៅប្រទេសលាវ បន្ទាប់មកគឺការផ្ទេរជាផ្នែកៗ ចំពោះព្រះមហាក្សត្រដ៏ពិតប្រាកដតែមួយគត់របស់ប្រទេសកម្ពុជា ។

ម្យ៉ាងទៀតការប្រែត្រឡប់នេះ មានការបង្ហាត់បង្រៀនជាច្រើនចំពោះខ្លួនឯង ។ ការនេះវាបានបង្ហាញថា ការប្រែប្រួលនៃព្រំដែន គឺគ្រាន់តែជាល្បែងនៃការគិតគូររបស់ពួកអាណានិគម ដែលពួកគេមិនអាចឈ្នះបាននូវការពិតជាក់ច្បាស់ដែលនាំមកដោយប្រវត្តិសាស្ត្រនោះ... នោះគឺការពិតនៃអធិបតេយ្យភាពកម្ពុជា ដែលគេរកបានមកវិញនៅពេលចាប់ផ្តើមការទាមទារដែលធ្វើឡើង ចំពោះប្រទេសសៀម នៅក្នុងនាមនៃប្រទេសកម្ពុជានៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៣ និងការមកដល់នៅក្នុងការរៀបចំឡើងវិញ តែជាអភ័ព្វមានលក្ខណៈជាផ្នែកៗអំពីច្បាប់នៃប្រទេសកម្ពុជានៅក្នុងឆ្នាំ ១៩០៤ ។

ការលុបបំបាត់ការគ្របសង្កត់ពីប្រទេសសៀម
សន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃទី ៣ ខែតុលា ឆ្នាំ ១៨៩៣

អនុសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៩៣ ពុំមានសកម្មភាពដោយផ្ទាល់ចំពោះព្រំដែនកម្ពុជានៅត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គនោះទេ ។ កិច្ចព្រមព្រៀងជាអន្តរជាតិនេះ មានអនុភាពគ្រាន់តែ ដើម្បីកត់សម្គាល់នូវការបោះបង់ចោលរបស់សៀមនូវអធិបតេយ្យភាពដោយពិតដែលសៀមបានអនុវត្តនៅលើទឹកដី ទាំងនៅប្រទេសលាវ អណ្ណាមឬកម្ពុជាដែលស្ថិតនៅលើត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គ និង ដែលរួមមានតំបន់នានានៅក្នុងខេត្តស្ទឹងត្រែងរបស់កម្ពុជា ។

ការផ្តុំឲ្យដូចដើមឡើងវិញនូវបណ្តាខេត្តទាំងនេះត្រូវបានធ្វើឡើងនៅឯប្រទេសបារាំង ។ ប៉ុន្តែប្រទេសនេះនៅក្នុងកំឡុងពេលនៃការចរចាគឺបានធ្វើឡើងនៅក្នុងនាមនៃប្រទេសអណ្ណាម និង ប្រទេសកម្ពុជា ។ គឺនៅលើមូលដ្ឋាននៃច្បាប់របស់ប្រទេសទាំងនេះហើយ ដែលបារាំងបានធ្វើការទាមទារ និងទទួលបាននូវការប្រគល់មកវិញនូវទឹកដីទាំងនេះ ។ បើសិនជាសន្ធិសញ្ញា ឆ្នាំ ១៨៩៣ គឺជាសន្ធិសញ្ញាបរទេសដែលបានគូសវាសព្រំដែនខាងក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃទឹកដីទាំងអស់ដែលបានផ្តុំឡើងវិញនោះក៏ដោយ ប៉ុន្តែវាបានរួមបញ្ចូលនូវការត្រឡប់មកវិញនូវទឹកដីដែលបានបោះបង់ចោលទៅឲ្យគ្រូដើមរបស់ពួកគេរៀងៗខ្លួន ។ នោះហើយគឺជាកាតព្វកិច្ចអន្តរជាតិ ដែលត្រូវបានផ្តល់ឲ្យធ្វើជាគ្រឹះនៃការទាមទាររបស់បារាំង ។

សន្ធិសញ្ញានេះ គឺគ្រាន់តែជាចំណុចមួយនៃការចេញដំណើរតែប៉ុណ្ណោះ ។ វាបានចោទឡើងនូវការចែងមិនច្បាស់នូវគោលការណ៍នៃការបែងចែកទឹកដីនៅក្នុងពេលអនាគត ។ គោលការណ៍នេះមានតម្លៃជាអន្តរជាតិ វាជាកាតព្វកិច្ចសម្រាប់ប្រទេសបារាំងដែលជាភាគីនៃសន្ធិសញ្ញា ហើយគោលការណ៍នេះបានធ្វើឲ្យកើតឡើងនូវច្បាប់សម្រាប់ជាគុណប្រយោជន៍ដល់រដ្ឋនានា ដែលឈ្មោះរបស់ប្រទេសទាំងនោះត្រូវបានគេសំអាងលើវាបានចោទនូវព្រំដែននៃច្បាប់ទាំងនេះរៀងៗខ្លួន ។

ប៉ុន្តែចាប់ពីចំណុចនៃការចេញដំណើរនេះ ប្រទេសបារាំងត្រូវធ្វើឲ្យបានសម្រេចនូវវិធានការទាំងឡាយសម្រាប់អនុវត្ត ឬមួយតាមផ្លូវនៃសេចក្តីសម្រេចខាងរដ្ឋបាល

ស្របទៅតាមច្បាប់អន្តរជាតិ ឬមួយក៏តាមផ្លូវនៃការធ្វើសន្ធិសញ្ញាធ្វើកិច្ចព្រមព្រៀងជាមួយប្រទេសដែលខ្លួនការពារ [១] ។

យើងនឹងឃើញឥឡូវនេះអំពីការបែងចែកទឹកដីដែលប្រគល់ឲ្យវិញមានដំណើរការដោយមហាអំណាចជាអ្នកការពារយ៉ាងដូចម្តេចខ្លះ...? ។

ផ្នែកទី I
ការភ្ជាប់នៅក្នុងអាណានិគមកូសាំងស៊ីន នូវទឹកដីខ្មែរដែលបានផ្តល់មកវិញ
(ខែតុលា ១៨៩៣ ~ ខែមិថុនា ១៨៩៥)

គឺដោយសារដំណោះស្រាយដ៏ចម្លែកនេះហើយ ដែលអគ្គទេសាភិបាល De Lanessan (Gouverneur Général de Lanessan) បានយល់ស្រប ។

១/ – ការបែងចែកជាជុំនៃទឹកដីរដ្ឋបាល

សូមរំលឹកថា ទឹកដីដែលបានផ្តល់មកវិញ ដែលមិនមែនជាទឹកដីកម្ពុជាទាំងអស់នោះត្រូវបានបែងចែកជាបី :

- លួងព្រះបាងខាងជើងបង្កបង្កើតដោយអតីតរាជាណាចក្រលួងព្រះបាង ។
- ទន្លេមេគង្គលើដែលស្ថិតនៅចន្លោះ Kemmarat និងលួងព្រះបាង ។
- ទន្លេមេគង្គកណ្តាលលាតសន្ធឹងចាប់តាំងពីខេត្តស្ទឹងត្រែង និង ខោនរហូតដល់ប៉ាក់មូន ។

អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន បានបង្ហាញនូវហេតុផលនៃការបែងចែកនេះនៅក្នុងលិខិតមួយច្បាប់ផ្ញើទៅជូនរដ្ឋមន្ត្រីនៃអាណានិគមចុះកាលបរិច្ឆេទថ្ងៃទី២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ ដែលមានសេចក្តីជាអាទិ៍ថា ÷ "ប្រឡោះដីដ៏ធំសម្បើមដែលលាតសន្ធឹងតាមបណ្តោយដងទន្លេមេគង្គ ដែលមានឈ្មោះថា ប្រទេសលាវ គឺស្ថិតនៅឆ្ងាយបន្តិចនៃការមានភាពជាប់ទាក់ទងគ្នា ដើម្បីអាចរួមផ្សំបានទៅជាអង្គការនយោបាយមួយ ។ មិនគ្រាន់តែស្មារតីរបស់អ្នកវិសេសនិយម (particulariste) នៃអ្នកស្រុកនៅតាមតំបន់នីមួយៗ ដែលបានប្រឆាំងប៉ុណ្ណោះទេ ប៉ុន្តែនៅមានការលំបាកខាងផ្លូវគមនាគមន៍រវាងចំណុចផ្សេងៗដែលជាឧបសគ្គមួយចំពោះមជ្ឈការនៃអាជ្ញាធរ ។ ខ្ញុំមិនត្រូវការបន្ថែមចំពោះការខ្វះខាតនៃធនធាន និង មិនអាចអនុញ្ញាតឲ្យអង្គការដូចគ្នានេះមានគ្រប់គ្រាន់ដោយខ្លួនឯងនោះទេ " [២] ។

ហេតុដូច្នេះវាមានមូលហេតុ ៣ ជាសំខាន់ ដែលបានញុាំងឲ្យមានការបែងចែកនេះគឺភាពពិសេសនិយមរបស់ប្រជាជន ការខ្វះខាតផ្លូវគមនាគមន៍ ភាពមិនគ្រប់គ្រាន់នៃធនធានហិរញ្ញវត្ថុ ។

រដ្ឋការនៅលួងព្រះបាង ត្រូវបានប្រគល់ការទុកចិត្តទៅឲ្យ តុងកឹង ដែលបានផ្គត់ផ្គង់នូវសេចក្តីត្រូវការខាងបុគ្គលិក និងសម្ភាររបស់ពួកគេ ។ "តាមលក្ខណៈភូមិសាស្ត្រ គឺជាមួយ តុង កឹង នេះហើយ ដែលលួងព្រះបាងមានការទាក់ទងដោយស្រួលបំផុត [៣] ។

តំបន់ទី ២ "មេគង្គលើ" ត្រូវបានភ្ជាប់ទៅខាងអណ្ណាម "គឺនៅក្នុងទឹកដីនេះហើយដែលមានផ្លូវគមនាគមន៍ពីរដ៏ល្អប្រសើរពីឆ្នេរសមុទ្រទៅដល់ទន្លេមេគង្គ ។ ផ្លូវធ្វើដំណើរដែលស្ថិតនៅខាងត្បូងបំផុត គឺផ្លូវពីកាមឡូ (Camlo) ទៅ កឹម ម៉ារ៉ាត (Kemmarat) តាមមួងធិន (Muong Thin) និង សុងខោន (Song - khônc) ផ្លូវ មួយទៀតគឺពី វីញ (Vinh) ទៅអ៊ូថែន (Outhene) តាមណាប៉េ (Napé) កាម ម៉ុន (Cammon) កាមកាត (Kamcat) និងកៀន គិច (Kien-kiec) ផ្លូវនីមួយៗក្នុងផ្លូវទាំងពីរនេះបានយកមជ្ឈមណ្ឌលមួយធ្វើជាផ្នែករងខាងរដ្ឋបាល" [៤] ។ ប៉ុន្តែប្រវត្តិសាស្ត្រពីមុន និង លក្ខណៈពិសេសខាងជាតិពន្ធបានដាក់ឲ្យអគ្គទេសាភិបាល ស្ថិតនៅក្នុងកាតព្វកិច្ចផ្តល់នូវលក្ខណៈមួយក្នុងការបន្ទន់ចិត្តចំពោះការភ្ជាប់នេះ ។

(១) / *យើងនឹងបានឃើញឡើងវិញ នូវសភាពការណ៍ដដែលនេះ ស្តីពីអនុសញ្ញាបារាំង – សៀម ឆ្នាំ ១៩០៤ ។ គេនឹងបានឃើញនូវការសិក្សាដោយល់អិតអំពីសន្ធិសញ្ញាទាំងឡាយ ដែលបានបង្ហាញផ្លូវប្រវត្តិសាស្ត្រនៃទំនាក់ទំនងបារាំង–សៀម ចាប់តាំងពីការបង្កើត អាណាព្យាបាលបារាំង នៅប្រទេសកម្ពុជានៅក្នុងភាគ II នៃសៀវភៅរបស់យើង ។*

(២) / *លិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ចុះថ្ងៃទី២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ ផ្ញើទៅឲ្យអនុរដ្ឋលេខាធិការ អាណានិគម សៀម (៥៣) ។*

(៣) / *ដូចគ្នា លិខិតខាងលើ ។*

(៤) / *ដូចគ្នា លិខិតខាងលើ ។*

ដូច្នេះខ្ញុំបានបង្កើតផ្នែករងនីមួយៗនៃផ្នែករងទាំងពីរទៅជា daos ពីរ [៥] គឺ dao នៃសុងខោន នឹង dao នៃកាមម៉ុន ។ ដូច្នេះខ្ញុំក៏បានបំពេញឲ្យពួកគេតាមទស្សនៈអណ្តាម គឺលក្ខណៈនៃភាពនៅក្នុងចំណុះជាបរិវារនៃខេត្ត ក្វាងប៊ិញ និងក្វាងទ្រី សម្រាប់ dao ទី១ ខេត្ត ង៉េអាន និងហាទិញ សម្រាប់ dao ទី២ ។ ប៉ុន្តែការភ្ជាប់នេះមិនមានផលវិបាក ដើម្បីពង្រីករដ្ឋការអណ្តាមទៅដល់ទឹកដីលាវទាំងនេះទេ " [៦] ។

តំបន់ទាំងពីរនេះគឺគេមិនស្គាល់ទេ នៅក្នុងប្រទេសកម្ពុជា ហើយមិនបានធ្វើឲ្យយើងចាប់អារម្មណ៍ដោយផ្ទាល់នោះឡើយ ។

ការចង្អុលបង្ហាញខ្លះៗនេះ មិនមានគោលដៅណាផ្សេងក្រៅតែពីការផ្តល់នូវទិដ្ឋភាពរួមនៃបញ្ហាទាំងឡាយដែលបានកើតចេញពីការអនុវត្តសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៩៣ នោះទេ ។ ហើយក៏ដើម្បីគូសបញ្ជាក់ផងដែរនូវការរួញរារបស់បារាំង និង ភាពមិនប្រាកដប្រជាដែលបានសារភាពពីនយោបាយអាណានិគម និងការភ្ជាប់ខាង រដ្ឋបាលនេះ ។

២ – សភាពការណ៍រដ្ឋបាលនៃទន្លេមេគង្គកណ្តាល

ក) ការភ្ជាប់ទៅដែនដីកូសាំងស៊ីន

តំបន់មេគង្គកណ្តាលមានរួមបញ្ចូលទឹកដី ដែលផ្តុំឡើងវិញ ដោយប្រទេសសៀមបន្ទាប់ពីការទាមទារដែលធ្វើឡើងនៅក្នុងនាមប្រទេសកម្ពុជា ។ តំបន់នេះលាតសន្ធឹងចាប់តាំងពីខេត្តស្ទឹងត្រែងរហូតដល់ចាក់មូន និងត្រូវបានបែងចែកបន្តទៅជាពីរផ្នែកទៀតគឺ ÷

- ម្យ៉ាង គឺទន្លេពិតប្រាកដជាមួយនឹងកោះទាំងឡាយដែលសំខាន់ គឺកោះខុង ។
- ម្យ៉ាងទៀត គឺត្រើយខាងឆ្វេងជាមួយខេត្តស្ទឹងត្រែង សៀមប៉ាង និងអាត្តបើ ធ្វើជាមជ្ឈមណ្ឌលដ៏សំខាន់ ។ ទីស្នាក់ការរដ្ឋបាលស្ថិតនៅស្ទឹងត្រែង ។

ដុយនឹងការរង់ចាំទាំងអស់ តំបន់នេះត្រូវបានភ្ជាប់ទៅឲ្យកូសាំងស៊ីន ។

ការដោះស្រាយមានលក្ខណៈសមហេតុផលដោយតិចតួច ព្រោះថា តំបន់ដែល

(៥) / មណ្ឌល រដ្ឋបាល

(៦) / លិខិតចុះថ្ងៃទី២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ របស់អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ដូចបានបែងខាងលើ ។ គឺយើងដែលបានគូសបញ្ជាក់នូវឃ្លាចុងក្រោយ ពីព្រោះថា រដ្ឋការអាណានិគមជាទូទៅមានសម្បជញ្ញៈពេញលេញអំពីលក្ខណៈរដ្ឋបាល ដែលមិនរួមបញ្ចូលនូវគំនូសព្រំដែនដែលគេធ្វើបានសម្រេចនោះ ។

បានពិនិត្យនេះត្រូវបានកាត់ចេញពីដែនកូសាំងស៊ីនដោយប្រទេសកម្ពុជា ។

ភាពមិនសមតាមតក្កវិជ្ជានេះ បានធ្វើឲ្យប៉ះពាល់ដល់អគ្គទេសាភិបាលស្តីទី លោក Chavassieux ដែលលោកបានសរសេរថា "គួរឲ្យឆ្ងល់បង្គួរដោយបានសង្កេត ឃើញថាប្រទេសកម្ពុជាត្រូវបានបញ្ចូលទៅប្រទេសលាវ ដោយសារទីតាំងភូមិសាស្ត្រ របស់ខ្លួន ភាពដូចគ្នានៃជាតិសាសន៍ អតីតកាល និងប្រពៃណីរបស់ខ្លួន ប៉ុន្តែប្រវត្តិសាស្ត្ររបស់ខ្លួនបានស្ថិតនៅ ពុំនោះទេ នឹងមានការខ្វែងគំនិតគ្នា ក្នុងព្រឹត្តិការណ៍ដ៏ធ្ងន់ធ្ងរនាឆ្នាំ ១៨៩៣ ហើយយ៉ាងហោចណាស់ ក៏គេមិនដែលស្គាល់ចំពោះការកែប្រែ ទឹកដីដែលចេញជាលទ្ធផលនេះដែរ ។ មានតែប្រទេសកម្ពុជាមួយទេ នៅក្នុងចំណោមរដ្ឋឥណ្ឌូចិន បារាំងដែលមិនបានបន្ថយនូវព្រំដែនរបស់ខ្លួន ប៉ុន្តែដុយទៅវិញប្រទេសនេះមិនបានចុះបញ្ជីនៅក្នុងថវិការបស់ខ្លួននូវឥណទានថ្មីណាមួយឡើយ ។ បច្ចុប្បន្ននេះនៅកណ្តាលព្រះរាជាណាចក្ររបស់ព្រះមហាក្សត្រ ព្រះនរោត្តម គឺភូឈួយទេសាភិបាលជាអ្នកគ្រប់គ្រងប្រទេសទាំងឡាយ ដែលលោកទទួលបន្ទុកនៅលើដែនដីទន្លេមេគង្គ" [៧] ។ ទេសាភិបាលស្តីទី បានរកឃើញថា អង្គការដែលគ្មានការទាក់ទងគ្នានេះ គឺមិនសូវល្អ និងថែមទាំងគ្រោះថ្នាក់ទៀតផង ។

រដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគម ខ្លួនលោកផ្ទាល់មិនបានរកឃើញនូវសភាពការណ៍នេះដោយគ្មានការងឿងឆ្ងល់នោះឡើយ ។ លោកបានចុះនៅលើលិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាលស្តីទី នូវសេចក្តីសង្កេតដូចតទៅ ÷ "ប្រហែលជាដោយសារព្រះអង្គ (ព្រះមហាក្សត្រ នរោត្តម) មិនបានពិគ្រោះយោបល់ក្នុងការចាត់ចែងរឿងនេះ" ។

ដូច្នេះ តើហេតុផលអ្វីក្នុងការភ្ជាប់នេះដែលដំណើរការដោយអគ្គទេសាភិបាល de Lanessan ?

គេត្រូវតែញែកចេញឲ្យច្បាស់រវាងហេតុផល ដែលស៊ីជម្រៅ និងលេសនានា ។

១) ហេតុផល ស៊ីជម្រៅ

ការភ្ជាប់នៃតំបន់ទន្លេមេគង្គ មិនមែនជាលទ្ធផលនៃការផ្តួចផ្តើមដោយចៃដន្យ

(៧) / លិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ចុះថ្ងៃទី៨ ខែមិថុនា ឆ្នាំ ១៨៩៤ ផ្ញើទៅជូនរដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគម ឥណ្ឌូចិន D 831 ។

នោះឡើយ វាបានចារិកនៅក្នុងអាគារនយោបាយដែលបានរៀបចំទុកជាមុន និងសំដៅទៅរកគោលដៅជាក់លាក់ ។

ក – នៅឆ្នាំ ១៨៨៦ ទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន លោកFilippini បានរាយការណ៍អំពីចក្រពត្តិនិយម អាណានិគមនៅកូសាំងស៊ីនចំពោះទន្លេមេគង្គកណ្តាលដែលជាយូរក្រោយមកបានញាំងឲ្យ de lanessan ចង់ធ្វើ " ដូចដឹងស្រាប់ហើយ ខ្ញុំគ្រាន់តែធ្វើដើម្បីចង្អុលបង្ហាញជាបន្ទាប់បន្សំនូវបញ្ហានៃប្រទេសលាវនេះ ដែលនៅក្នុងនោះ ខ្ញុំអាចផ្តល់នៅពេលក្រោយ បើសិនជាអ្នកយល់ថា មានប្រយោជន៍នូវព័ត៌មានជាក់លាក់បំផុត ដោយបង្ហាញអំពីផលប្រយោជន៍ទាំងអស់ដែលយើងត្រូវបែរទៅរកកូសាំងស៊ីននូវការធ្វើពាណិជ្ជកម្មជាមួយទេសភូមិ (Contreés) ដ៏ធំធេងនេះ និងជាពិសេសចំពោះទេសភូមិនៃជ្រលងអាតូពើដ៏មាននេះជីវជាតិ...។

"ស្ទឹងត្រែងត្រូវតែជាគោលដៅទីមួយរបស់យើង ។ មជ្ឈមណ្ឌលនេះស្ថិតនៅលើទន្លេធំ ត្រង់ពាមនៃទន្លេមេគង្គត្រូវបានដាក់គួរឲ្យស្ងើច ដើម្បីអាចឲ្យសង្កេតមើលនូវអ្វីៗដែលកើតមាននៅទីខ្ពស់បំផុត ដើម្បីពង្រីកឥទ្ធិពលបារាំងទៅលើខេត្តនានា នៅទន្លេរពៅនិងម្លូព្រៃនិងដើម្បីស្គាល់ជ្រលងអាតូពើនេះដោយក្តីសង្ឃឹមដ៏ពេញលេញ... ស្ទឹងត្រែងទទួលបាននូវសារៈសំខាន់ដ៏ធំធេង ហើយយើងត្រូវធ្វើនូវអ្វីៗទាំងអស់ ដើម្បីយើងជួបទាក់ទងកាន់តែជិតស្និទ្ធថែមទៀតជាមួយពាណិជ្ជកម្មអង់គ្លេស ដែលនឹងបានទទួលឥទ្ធិពលធំបង្គួរនៅតាមបណ្តោយទន្លេអ៊ីរ៉ាវ៉ាឌី ប៉ុន...។

"សង្ខេបមកលោករដ្ឋមន្ត្រី ខ្ញុំមានយោបល់ចំពោះហេតុផលដែលបានលើកឡើងខាងលើដើម្បីប្រកាន់យកជាបន្ទាន់នូវវិធានការទាំងឡាយដូចតទៅនេះ គឺបញ្ជូនទៅស្ទឹងត្រែងនូវមន្ត្រីម្នាក់របស់រដ្ឋការកូសាំងស៊ីន ដើម្បីទទួលបន្ទុកនៅក្នុងលក្ខខ័ណ្ឌទាំងឡាយដែលបានបង្ហាញនៅផ្នែកខាងដើមនៃរបាយការណ៍នេះ ដើម្បីសិក្សាអំពីធនធានទាំងឡាយរបស់ប្រទេស ដើម្បីផ្តល់ពាណិជ្ជកម្មរបស់យើងនូវព័ត៌មានទាំងអស់ដែលគេអាចត្រូវការ និងដើម្បីបញ្ចូលឥទ្ធិពលបារាំងរហូតដល់ក្នុងខេត្តទាំងឡាយរបស់លាវ..." (៨) ។

(៨) / លិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាលកូសាំងស៊ីន លោក* Filippini *ចុះខែសីហា ឆ្នាំ ១៨៨៦ ផ្ញើទៅក្រសួងដែនដីទឹក និងអាណានិគម សៀម ២៨ ។

ខ – ម្យ៉ាងទៀតទស្សនៈនយោបាយនេះបានចេញរបាយការណ៍ទាំងឡាយដោយផ្ទាល់ដែលរៀបចំឡើងដោយ**បេសកកម្ម** Doudart de Lagrée **ពីឆ្នាំ ១៨៦៧ ទៅ ដល់ឆ្នាំ ១៨៦៩** ដែលបានបញ្ចេញឲ្យដឹងអំពីផលប្រយោជន៍ខាងនយោបាយ និង សេដ្ឋកិច្ចនៃតំបន់ស្ទឹងត្រែង ។

១ – ផលប្រយោជន៍ខាងនយោបាយ

បេសកកម្ម Doudart de Lagée អាចយល់ដឹងបាននៅទីងកន្លែងក្រៅពីខេត្តបាត់ដំបង សៀមរាប ដែលបានប្រគល់ឲ្យសៀម ដោយសន្ធិសញ្ញាថ្ងៃទី ១៥ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៨៦៧ នូវទឹកដីផ្សេងៗទៀតរបស់កម្ពុជា ត្រូវបានដណ្តើមយកដោយប្រទេសសៀមដោយ "មធ្យោបាយដែលគួរឲ្យសារភាពដោយតិចតួច" ។ មានខេត្តទាំងឡាយដូចជា ធុនកាន (ចុងកាល់) សង្កា (សង្កៀក) កូកាន (គោកខ័ណ្ឌ) ស៊ូរ៉ែន ទន្លេរពៅ និងម្លូព្រៃ ដែលរស់នៅដោយប្រជាជនកម្ពុជាទាំងស្រុង ។ ដូច្នេះប្រទេសបារាំងមានទឡ្ហីករណ៍ប្រាកដប្រជាល្អណាស់ដើម្បីទាមទារនៅក្នុងនាមប្រទេសកម្ពុជាដើម្បីធ្វើឲ្យដូចដើមឡើងវិញនូវខេត្តទាំងឡាយដែលមាននៅចន្លោះបឹងធំ និងទន្លេកូរ៉ាត ។

បេសកកម្មថែមទាំងបានស្នើដើម្បីជាការដោះស្រាយនូវការប្តូរខេត្តបាត់ដំបង និងខេត្តសៀមរាបដែលកាន់កាប់ដោយប្រទេសសៀមត្រូវបានធ្វើឲ្យទៅជាស្របច្បាប់ដោយសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៦៩ ជាមួយនឹងខេត្តចុងកាល់ សង្កៀក គោកខ័ណ្ឌ និងសូរ៉ែន ។ "ចំពោះខេត្តទន្លេរពៅ និងម្លូព្រៃ ក៏ត្រូវបង្វិលទៅឲ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញដែរ ពីព្រោះខេត្តទាំងនេះអាចត្រូវបានចាត់ទុកថា ជាកូនសោរនៃជ្រលងទន្លេ និងការឆ្លងកាត់របស់ទឹកធ្លាក់ នៅខោន" (៩) ។

ម្យ៉ាងទៀតវាមានប្រយោជន៍សម្រាប់ប្រទេសបារាំងដើម្បីរៀបចំនៅទន្លេបាសាក់។ ព្រះរាជាណាចក្រនេះ ដែលជាផ្នែកមួយរបស់ប្រទេសកម្ពុជានោះ ស្ថិតនៅក្រោមអំណាចចាមជាបន្តបន្ទាប់ ហើយបន្ទាប់មកស្ថិតនៅក្រោមនឹមរបស់សៀមដែលព្រះរាជាណាចក្រនេះបានក្លាយទៅជាចំណុះគេ ។ នៅសង្កាត់នៃបេសកកម្ម Doudart de Lagrée ព្រះមហាក្សត្រនៃបាសាក់បានបើកចំហរជាច្រើនដងដល់ប្រធានបេសកម្ម

***(៩) / របាយការណ៍ស្រាវជ្រាវរុករកទន្លេមេគង្គ ថ្ងៃទី២ កុម្ភៈ ១៨៦៩ ចុះហត្ថលេខាដោយ លោក* F.Garnier . *Indochine C. 10 (73)* ។**

ដើម្បីទទួលបានអាណាព្យាបាលបារាំងដូចដែលបានធ្វើនៅក្នុងប្រទេសកម្ពុជា ដែលប្រាថ្នាចង់បានយ៉ាងក្លៀវក្លា "ចំពោះព្រះមហាក្សត្រនៃបាសាក់វិញ ព្រះអង្គបានគាំទ្រទាំងក្តីអំណត់នូវនឹមរបស់ក្រុមបាងកក និងបានស្នើដោយទទូចចំពោះមេបញ្ជាការ de Lagrée នៅក្នុងអំឡុងពេលស្នាក់នៅរបស់គណៈកម្មការនៅបាសាក់ ដើម្បីទទួលយកអាណាព្យាបាលបារាំងនៅក្នុងល័ក្ខខ័ណ្ឌដូចគ្នានឹងព្រះមហាក្សត្រកម្ពុជា ដែលទ្រង់បានធ្វើ"(១០) ។

ដូច្នេះប្រទេសបារាំងបានឈានទៅដល់គោលដៅពីរ គឺជំរុញឲ្យដូចដើមឡើងវិញចំពោះប្រទេសដែលខ្លួនការពារ គឺប្រទេសកម្ពុជា នូវទឹកដីទាំងឡាយ ដែលខ្លួនបានដកហូតដោយការមើលងាយទៅលើច្បាប់ទាំងអស់ ហើយបានទៅតាំងនៅត្រើយខាងស្តាំនៃទន្លេមេគង្គកណ្តាលដើម្បីទប់ទល់គ្នាបានជាមួយនឹងឥទ្ធិពលរបស់សៀម ។

នោះហើយគឺជាសុបិនរបស់ Doudart de Lagrée និងមេបញ្ជាការរងរបស់លោកគឺលោក F.Garnier ជាសុបិនដែលគ្មានអ្នកណាម្នាក់មានសំណាងដើម្បីធ្វើឲ្យបានសម្រេចនោះឡើយ ។ ហើយដែលនឹងត្រូវបានសម្រេចចេញជារូបរាងនៅពេលយូរក្រោយមកទៀតក្រោយពីការស្លាប់របស់ពួកគេទៅនោះ ។

ប៉ុន្តែមួយផ្នែកធំនៃគុណូបការៈនេះបានត្រឡប់មករកពួកគេវិញ គឺពួកគេនេះហើយដែលបានយល់នូវគំនិតនេះ និងដែលបានចង្អុលបង្ហាញផ្លូវសម្រាប់គេធ្វើតាម។ "ការសម្រេចបាននូវការផ្សំផ្គុំនេះ ច្បាស់ជានឹងមានលក្ខណៈលំបាកខ្លាំង ដើម្បីធ្វើឲ្យក្រុងបាងកកយល់ព្រម ហើយនឹងធ្វើភាពជាម្ចាស់របស់បារាំងនៅឥណ្ឌូចិននូវភាពជុំគ្នាបំផុត និងណែនបំផុតដែលលាតសន្ធឹងរហូតដល់មាត់ពាមនៃទន្លេអ៊ូបុន នៅលើទន្លេធំ ហើយដូច្នេះនិងបានធានាដល់យើងនូវប្រកលំហដ៏សំខាន់នៃខ្ពង់រាបដ៏មានជីរជាតិនៅកូរ៉ាត (១១) ។

ការប្រគល់ឲ្យវិញនូវត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គដោយប្រទេសសៀម ត្រូវបានផ្តល់ឲ្យបារាំងនូវលទ្ធភាព ដើម្បីអនុវត្តសកម្មភាពរបស់ខ្លួននៅត្រើយខាងស្តាំ ។

២ – ផលប្រយោជន៍ខាងសេដ្ឋកិច្ច

(១០) / ដូចគ្នា របាយការណ៍ខាងលើ ។
(១១) / របាយការណ៍ក្រោកទន្លេមេគង្គ ដែលបានរៀបរាប់ខាងលើ ។

បេសកកម្មរបស់លោក Doudart de Lagrée បានប្រាប់លក្ខណៈអំពីផលប្រយោជន៍សម្រាប់កូសាំងស៊ីនឲ្យងាកទៅរកទីក្រុងសាយហ្គន ដើម្បីធ្វើពាណិជ្ជកម្មនៅតំបន់នេះ ។ ជាជាងដឹកតាមផ្លូវធម្មជាតិតាមបឹង និងទន្លេមេគង្គនោះ ផលិតផលទាំងឡាយត្រូវបានដឹកតាមផ្លូវគោកដ៏វែង និងពិបាកបំផុត ដើម្បីទៅកាន់ទីក្រុងបាងកក ។ ទីក្រុងកូរ៉ាត គឺជាទីផ្សារមួយដ៏រុងរឿង ។

ដូច្នេះគេត្រូវប្រឆាំងនឹងការប្រជែងគ្នាមួយ ប៉ុន្តែវាមានលក្ខណៈទៀងត្រង់ និងស្មោះត្រង់ចំពោះការធ្វើពាណិជ្ជកម្មតាមផ្លូវទឹកនេះ" (១២) ។

បេសកកម្មនេះបានបង្ហាញថា តំបន់នេះជាតំបន់មួយដ៏មានប្រយោជន៍បំផុត គេបានរាប់រៀបនូវផលិតផលទាំងឡាយ គឺ "ចំពោះការផលិតដ៏ធំធេងរបស់ខ្លួនអំពីស្រូវនោះនៅមានបន្ថែមផលិតផលពិសេសដ៏មានតម្លៃជាច្រើនថែមទៀតដូចជាក្រមួន ក្លុក ឈើសំណង់ គ្រឿងទេស" ។ នៅក្នុងខេត្តទន្លេរពៅមានស្រទាប់លោហធាតុក្នុងដី ថ្មម៉ាប នៅលើត្រើយទន្លេប្រកបដោយសោភ័ណភាពដ៏ល្អក្រៃលែង និងមានលក្ខណៈផ្សេងៗគ្នា ហើយនិងរ៉ែដែក ។ កោះកុង និង កោះជិតខាងដទៃទៀតបានផលិតសូត្រអំបោះ សំឡីកប្បាស ថ្នាំជក់នៅក្នុងចំនួនដ៏ច្រើនសម្បើម ។ នៅបាសាក់ គេបានជួបប្រទះនូវធនធានលោហុស្សាហកម្មដ៏សំខាន់ ។ "នៅតាមជើងភ្នំដែលទីតាំងខេត្តបានតាំងនៅនោះ គេឃើញមានរ៉ែស្ពាន់" (១៣) ។

ចំណែកត្រើយខាងឆ្វេងវិញ មិនសូវជាមានប៉ុន្មានទេ ។ ស្ទឹងត្រែងមានសភាពសម្បូរណ៍ដោយផលិតផលព្រៃឈើ ។ នៅអាតតូពើ មានរ៉ែ សំណប៉ាហាំង មានរ៉ែ សំណ " ហើយប្រហែលជាមានប្រាក់ផង" អាតតូពើនៅមានផលិតបានរ៉ែមាសថែម ទៀតដែលគេបានរែងលាងចេញពីខ្សាច់នៅក្នុងទន្លេ ។

ដោយសារតែជួបការលំបាកយ៉ាងខ្លាំងក្នុងការធ្វើដំណើរតាមផ្លូវទឹកនៅតំបន់ដោយសារទឹកធ្លាក់នៅខណៈនោះបេសកកម្មនេះថែមទាំងបានស្នើឲ្យកសាងផ្លូវថ្នល់មួយតភ្ជាប់ពីព្រៃនគរទៅអាតតូពើ ដោយឆ្លងកាត់តាមតៃនិញ ។ "ចំពោះខេត្តនៅត្រើយខាងឆ្វេង គឺស្ទឹងត្រែង សៀងប៉ាង និង អាតតូពើ មានផ្លូវរទេះមួយត្រូវបាន

(១២) / របាយការណ៍ដែលបានរៀបរាប់ពីមុន ។
(១៣) / របាយការណ៍នៃបេសកកម្មដូចគ្នានេះចុះថ្ងៃទី១ ខែតុលា ឆ្នាំ១៨៦៣ Indochine C-10 (79) ។

បង្កើតឡើងនៅចន្លោះតៃនិញ និងស្ពានមួយនៅក្នុងចំណោមស្ពានទាំង៣នោះ ខ្ញុំជឿថា ស្ទឹងត្រែងនឹងទទួលផលសប្បាយរីករាយ ហើយនឹងបញ្ឈប់នៅក្នុងពេលឆាប់ៗនេះនូវការទាក់ទងខាងពាណិជ្ជកម្មរបស់ពួកគេជាមួយបាងកក ។ ផ្លូវនេះមិនសូវជាថ្លៃទេ ដើម្បីគូសនៅក្នុងតំបន់មួយដែលមានលក្ខណៈរាបស្មើដាច់ខាតនេះ ហើយនឹងមានផលប្រយោជន៍ច្រើនជាងផ្លូវទឹកដែលមានបង្កើនចម្ងាយពិតប្រាកដយ៉ាងច្រើននៅចន្លោះអាតតូពើ និងព្រៃនគរ [១៤] ។

គ – ផ្លូវថ្នល់ព្រៃនគរ ស្ទឹងត្រែងនេះ ដែលឆ្លងកាត់តាមតៃនិញដែលបង្កើតដោយបេសកកម្ម Doudart de Lagrée នៅឆ្នាំ ១៨៦៨ និងត្រូវបានធ្វើឲ្យសម្រេចដោយអគ្គទេសាភិបាល Doudart នៅឆ្នាំ ១៨៩៣ ។

ប៉ុន្តែដូចដឹងស្រាប់ហើយ របាយការណ៍បេសកកម្មរបស់លោក Doudart de Lagrée មិនបានរួមបញ្ចូលទាល់តែសោះអំពីការចាំបាច់នៃការភ្ជាប់ទៅជាមួយដែនដីកូសាំងស៊ីន ជាជាងជាមួយទឹកដីរបស់ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជាដែលត្រូវបានការពារនោះទេ ។

បើសិនជាអាជ្ញាធរបារាំងនៅកូសាំងស៊ីនចង់បានរបៀបនេះ ក៏ព្រោះតែពួកគេត្រូវបានលើកទឹកចិត្តដោយមនោសញ្ចេតនានៃការអភិបាលរបស់ចក្រពត្តិនិយមដែលគេបានជួបជាញឹកញាប់នៅក្នុងការអភិបាលជាទូទៅ និងជាពិសេសនៅឥណ្ឌូចិន ដែលមាននៅអែបនយោបាយរបស់រដ្ឋាភិបាលជាទូទៅនូវនយោបាយរបស់អ្នកបដិបក្ខនៅតាមតំបន់ដោយពិតប្រាកដ (ដែលម្យ៉ាងទៀតជួនកាលគ្រាន់តែបញ្ចេញឲ្យដឹងអំពីការប្រដែងគ្នាខាងទឹកដី ឬប្រជារាស្ត្រនៅក្រោមការត្រួតត្រាដែលផលប្រយោជន៍និងចំណង់ទាំងឡាយត្រូវបានយកធ្វើជារបស់ខ្លួនដោយពួកអ្នកត្រួតត្រា) ។

អគ្គទេសាភិបាល de Lanessan គឺពិតជាបានដើរតាមឆន្ទៈរបស់កូសាំងស៊ីន ពីព្រោះលោកចូលចិត្តបង្កើតអធិបតេយ្យភាពអាណានិគមរបស់បារាំងដោយផ្ទាល់ នៅលើខេត្តទាំងនេះ " ដែលពីមុនជាខេត្តរបស់ខ្មែរនោះ " [១៥] ។ គឺស្ទឹងត្រែង សៀង ប៉ាង អាតតូពើ ដែលភាពសម្បូរខាងផលប្រយោជន៍សម្រាប់អភិវឌ្ឍន៍ពាណិជ្ជកម្មនៃ

(១៤) / របាយការណ៍ ថ្ងៃទី២ ខែកុម្ភៈ ១៨៦៩ ដែលបានរៀបរាប់ខាងលើ ។
(១៥) / របាយការណ៍ ថ្ងៃទី២ ខែកុម្ភៈ ១៨៦៩ ដែលបានរៀបរាប់ខាងលើ ។

ក្រុងព្រៃនគរ និង កូសាំងស៊ីន ត្រូវបានគូសបញ្ជាក់ដោយពួកអ្នករុករក ។ ដូច្នេះលោកយល់ថា ត្រូវទុកឲ្យអាជ្ញាធរអាណានិគមនូវសេរីភាពធ្វើសកម្មភាពខាងសេដ្ឋកិច្ច និងនយោបាយឲ្យបានខ្លាំងបំផុត ។

មានតែសភាពការណ៍ដែលកើតជាលទ្ធផលនេះទេ គឺមានសភាពជុយនិងភ្លាំងភ្លាត់យ៉ាងខ្លាំង ហើយបញ្ហានេះគ្រាន់តែបានឃើញម្តង លោករដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគមខ្លួនឯង បានសម្តែងចេញដោយភ្ញាក់ផ្អើល និងថែមទាំងមិនសប្បាយចិត្តទៀតផង [១៦] ។ ដូច្នេះគេធ្វើការអំពាវនាវជាផ្លូវការទៅរកហេតុផលមួយទៀត គឺការបដិសេធន៍របស់ព្រះមហាក្សត្រនរោត្តម ។

គ – <u>លេស</u> : ការបដិសេធរបស់ព្រះមហាក្សត្រ នរោត្តម

សារទូរលេខមួយច្បាប់ពីអគ្គទេសាភិបាល ចុះថ្ងៃទី១២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ [១៧] បានជម្រាបដល់រដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគមថា ៖ "លោក Pavic និងខ្ញុំបានព្រមព្រៀងគ្នាទាំងស្រុងទៅលើការរៀបចំប្រទេសលាវ នៅក្នុងល័ក្ខខ័ណ្ឌដូចតទៅនេះ ៖...

តំបន់ខាងក្រោមទី៣ ដែលត្រូវបានបដិសេធដោយដាក់លាក់ ដោយព្រះមហាក្សត្រ និងមន្ត្រីជាន់ខ្ពស់របស់បារាំងនៅកម្ពុជានោះ ត្រូវបានភ្ជាប់ទៅកូសាំងស៊ីន" ។

បន្ទាប់ពីនៅក្នុងលិខិតពីរចុះថ្ងៃទី ២៨ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៨៩៤ [១៨] និងថ្ងៃទី ៨ ខែមិថុនា ១៨៩៤ [១៩] ព្រះមហាក្សត្របានបញ្ជាក់ចំណុចនេះ ដើម្បីនាំយកនូវការយល់ព្រមរបស់រដ្ឋមន្ត្រីដែលមានការលាក់លៀម [២០] ។

ក– ការពន្យល់ជាផ្លូវការចំពោះការបដិសេធន៍របស់ព្រះមហាក្សត្រ ទេសាភិបាលបានផ្តល់នូវការពន្យល់ជាសំខាន់អំពីការបដិសេធរបស់ព្រះមហាក្សត្រដូចតទៅនេះ ៖

– ការអាក់អន់ព្រះទ័យដែលព្រះមហាក្សត្រអង្គនេះបានទទួលរងនោះ គឺការមិនបានមកវិញនូវខេត្តបាត់ដំបង និងខេត្តសៀមរាប តាមសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៩៣ ។

– ការលាក់លៀមនៅចំពោះមុខ ការទទួលបន្ទុកបញ្ហាហិរញ្ញវត្ថុ ដែលបានបណ្តាល

(១៦) / ចំណារទៅលើលិខិត របស់អគ្គទេសាភិបាល ចុះថ្ងៃទី២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ ។
(១៧) / សៀម ៥៣ ។
(១៨) / ឥណ្ឌូចិន D 831 ។
(១៩) / ដូចគ្នា ។
(២០) / Cf.Supra ចំណារលើលិខិត ចុះថ្ងៃទី៨ ខែមិថុនា ។

ឲ្យមានការគ្រប់គ្រងតំបន់ទាំងឡាយដែលត្រូវបានថ្វាយដល់ព្រះអង្គនោះ ។

ទេសាភិបាលបានសរសេរដូច្នេះថា ÷ "នៅពេលឃើញដំបូងនូវការអនុប្បវាទរបស់ប្រទេសកម្ពុជា នៅក្នុងការជ្រៀតជ្រែករបស់យើងនៅប្រទេសលាវ និងនៅក្នុងការកំណត់ឲ្យនូវទឹកដីនានា ហាក់ដូចជាមិនមែនធម្មតា ។ នៅក្នុងការទាមទាររបស់យើងចំពោះសៀម យើងមិនគ្រាន់តែផ្អែកលើមូលដ្ឋាននៃច្បាប់នៃអាណាចក្រខ្មែរបានស្ថិតនៅដាច់ដោយឡែកពីរឿងនេះទាំងស្រុង និងដោយស្ម័គ្រចិត្ត ។ ម្យ៉ាងទៀតវាមានលក្ខណៈងាយស្រួលដើម្បីពន្យល់អំពីហេតុផលទាំងឡាយដែលបានជម្រុញមហាក្សត្រនរោត្តម ឲ្យបដិសេធនូវការចូលរួមទាំងអស់របស់ព្រះអង្គនៅក្នុងកិច្ចចុងក្រោយ ។ ព្រះមហាក្សត្រអង្គនេះ ទ្រង់បានយល់ព្រមនៅលើចំណុចនេះ ជាមួយប្រជារាស្ត្រទាំងមូលរបស់ព្រះអង្គ ដែលនៅក្នុងនោះមនោសញ្ចេតនាជាតិបានកើតមានដោយពិតប្រាកដ និងតែងតែបានបបោសអង្អែលនូវក្តីសង្ឃឹមថាខេត្តអង្គរ និងបាត់ដំបង នឹងត្រូវបានប្រគល់ថ្វាយព្រះអង្គវិញ ឬក៏ចំពោះកំហុសរបស់ខ្លួន ហើយនិងនៅក្នុងការរង់ចាំនូវការផ្តុំឡើងវិញ ដែលជាការចង់បានដីខ្លាំងក្លានូវខេត្តទន្លេរពៅ និងម្លូព្រៃ ដែលស្ថិតនៅត្រើយខាងស្តាំនៃទន្លេមេគង្គ ហើយនិងប្រឆាំងនូវការកាន់កាប់នោះ ព្រះអង្គតែងតែធ្វើការតវ៉ាជានិច្ច ។ ដោយយល់ថា ការពេញចិត្តណាមួយត្រូវបានផ្តល់ចំពោះតែសេចក្តីប្រាថ្នាចង់បានរបស់ព្រះអង្គ និងថាការប្រមូលផ្តុំទៅជាភូមិខ្មែរនូវទឹកដីខ្លះដែលព្រះអង្គលែងតោងទាមទាំងស្រុងនោះ វាមានផលវិបាកតែនៅក្នុងការបញ្ចូលបញ្ហាហិរញ្ញវត្ថុរបស់ព្រះរាជាណាចក្រតែប៉ុណ្ណោះ ដោយពុំមានការបំពេញព្រះទ័យអាស្មិមានៈណាមួយនោះឡើយ ដែលព្រះអង្គបានវៀរលែងទាំងស្រុងហើយនោះ ។ ការសម្រេចព្រះទ័យរបស់ព្រះអង្គ គឺប្រកបដោយគិតបណ្ឌិត ហើយយើងនឹងមិនបន្ទោសព្រះអង្គឡើយ ប៉ុន្តែវាបានអនុញ្ញាតឲ្យយើង ដើម្បីពិនិត្យមើលបញ្ហានៅក្រោមទស្សនៈមួយផ្សេងទៀត ។ វាហាក់ដូចជាចម្លែកណាស់ដែលកូសាំងស៊ីនបានគ្រប់គ្រងនូវចម្ងាយដីហួសកំណត់នូវតំបន់ទាំងឡាយដែលរហូតមកដល់ពេលនេះ ពុំមានទំនាក់ទំនងដោយផ្ទាល់ណាមួយជាមួយអ្នកស្រុករបស់តំបន់ទាំងនេះ ហើយអារ្យធម៌ក៏មានការខុសគ្នាទាំងស្រុង ពីលើទឹកដីកម្ពុជា ដែលផ្លូវថ្នល់គមនាគមន៍ ទោះផ្លូវទឹកក្តី ផ្លូវគោកក្តី ជាមួយដីដែលមានថ្មីត្រូវបង្ខំចិត្តឲ្យឆ្លងកាត់ទីនោះ" (២១) ។

ការពិតបញ្ហាទាំងអស់នេះ ហាក់ដូចជាមិនសូវឲ្យជឿ ហើយគេត្រូវតែសួរខ្លួនឯងអំពីការពិតនៃព្រះរាជបដិសេធ និងអំពីអត្ថន័យពិតប្រាកដនៃការប្រព្រឹត្តនេះ ។

១ – ការពិតនៃបដិសេធរបស់ព្រះមហាក្សត្រ

គឺជាការបដិសេធដាច់ខាតរបស់ព្រះមហាក្សត្រ គឺឈរនៅលើមូលដ្ឋាននៃការភ្ជាប់ទន្លេមេគង្គកណ្តាលទៅកូសាំងស៊ីន ដែលអគ្គទេសាភិបាលបានបញ្ជាក់នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៣ (២២) ។ ហើយមិនបាច់សង្ស័យទេថា រដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគមមានការជឿជាក់ក្នុងខ្លួន និងងឿងឆ្ងល់ចំពោះការបដិសេធរបស់ព្រះមហាក្សត្រនេះ ។

ដើម្បីធ្វើឲ្យជឿបញ្ហានេះ គេគ្រាន់តែអានចំណាររបស់លោករដ្ឋមន្ត្រីនៅលើលិខិតរបស់ទេសាភិបាលចុះថ្ងៃទី ៨ ខែមិថុនា ឆ្នាំ ១៨៩៤ (២៣) ។ គេគ្រាន់តែមើលផងដែរនូវការឃ្នើសចិត្ត ដែលនៅក្នុងនោះ សេចក្តីសម្រេចនេះ ឬក៏សេចក្តីសម្រេចដែលប្រាថ្នាចង់បាននេះត្រូវបានទទួល គឺថា នៅលើលិខិតមួយរបស់លោកអគ្គទេសាភិបាលចុះថ្ងៃទី ២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ លោករដ្ឋមន្ត្រីបានចារនូវសេចក្តីសង្កេតដូចតទៅនេះ ÷ "ទោះដូចម្តេចក្តីក៏ការតស៊ូរបស់ ព្រះបាទ នរោត្តម គឺជាការតស៊ូដែលកើតមានមែនទែនគឺ ÷

១ – សេចក្តីអាក់អន់ព្រះទ័យ ដែលបណ្តាលមកពីហេតុការណ៍នេះ ដែលគេពុំបានផ្តុំឲ្យដូចដើមឡើងវិញ ថ្វាយព្រះអង្គនូវទឹកដីអង្គរ និង ខេត្តបាត់ដំបង ។

២ – ចំពោះឥទ្ធិពលរបស់លោក Verneville ដែលតែងតែបង្ហាញនូវភាពជាសត្រូវចំពោះកិច្ចចាត់ការចុងក្រោយ ហើយដែលត្រូវបានបង្ហាញដោយការប្រឆាំងនិងការចង់បានដីអាក្រក់របស់ខ្លួន ។ ដូច្នេះ ទោះដូចម្តេចក្តី ក៏ការតស៊ូទាំងនេះ ហាក់ដូចជាត្រឹមត្រូវដែលប្រទេសកម្ពុជាបានជួយចេញជាវិភាគទានដល់ប្រទេសដទៃទៀតនៅក្នុងសហភាពនូវសោហ៊ុយកាន់កាប់ ហើយដែលបានដាក់បង្ខំទៅលើសេចក្តីត្រូវ

---

(២១) / លិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាល ឥណ្ឌូចិន ចុះថ្ងៃទី២៨ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៨៩៤ ផ្ញើទៅរដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគម ។ ឥណ្ឌូចិន D 831 ។

(២២) / Cf.supra

(២៣) / Cf.supra

ការមួយផ្នែកនៃការចំណាយទាំងឡាយ (២៤) ។

ប៉ុន្តែគេបានស្រាវជ្រាវរកដោយឥតប្រយោជន៍នៅខាងក្រៅនៃការបញ្ជាក់អះអាងនេះនូវស្លាកស្នាមនៃការបដិសេធន៍ដ៏ជាក់លាក់នេះ ។ តាមការពិតវាមានតែបញ្ហាអវត្តមាននៃការតវ៉ា និងការអនុបវាទនោះទេ ដែលមានការខុសគ្នានេះ ។

ម្យ៉ាងទៀតវាមានការច្របូកច្របល់បន្តិចដែរ ដើម្បីពិនិត្យមើលថា នៅឆ្នាំ ១៨៩៤ លោក Pavie ដដែលនេះ ដែលបានធ្វើជាអ្នកធានាចំពោះការភ្ជាប់ប្រជាជនកូសាំងស៊ីននៅក្នុងសារទូរលេខរបស់អគ្គទេសាភិបាលនៅឆ្នាំ ១៨៩៤ ដែលបានសរសេរទៅកាន់រដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការបរទេសដូចតទៅនេះ (២៥) ÷ គឺ " នៅក្នុងអំឡុងពេលសន្ទនាដែលខ្ញុំបានធ្វើជាមួយព្រះមហាក្សត្រកម្ពុជា និងលោក Verneville ខ្ញុំអាចយល់បានថា ព្រះមហាក្សត្រ និងលោក Verneville បានព្រមទទួលដោយស្ម័គ្រ ព្រះទ័យ និង ចិត្ត ដើម្បីទទួលបន្ទុកចំពោះអតីតខេត្តកម្ពុជាទាំងឡាយនៅត្រើយខាងឆ្វេងទន្លេមេគង្គ ដែលការយល់ព្រមចំពោះកូសាំងស៊ីន គឺជាលទ្ធផលនៃការស្តាប់មិនបានមួយ..." ។

តើការស្តាប់មិនបាននេះឬ ដែលបានធ្វើឲ្យបាត់នូវអត្ថន័យទាំងអស់នៃការបដិសេធរបស់ព្រះមហាក្សត្រនោះ ? យើងនឹងរកបញ្ហានេះ ដោយពិនិត្យការពន្យល់ដ៏ពិតប្រាកដអំពីឥរិយាបថរបស់ព្រះមហាក្សត្រ ។

គ – ការពន្យល់អំពីព្រះរាជឥរិយាបថរបស់ព្រះមហាក្សត្រ

១ – មិនមែនជាការភ្ជាប់អតីតខេត្តកម្ពុជាទាំងឡាយ ដែលព្រះមហាក្សត្របានសម្រេចព្រះទ័យបដិសេធបញ្ហានេះដោយសភាពស្ងប់ស្ងៀមរបស់ព្រះអង្គនោះទេ ប៉ុន្តែដំណោះស្រាយមួយដែលបានប្រឌិតដោយទេសាភិបាល de Lanessan ដែលមិនព្រមទទួលយកនូវទស្សនៈជាតិ និងដោយបញ្ហាសេដ្ឋកិច្ចនោះហើយ ដែលជាការជុយទៅនឹងផលប្រយោជន៍របស់ព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា ។

អគ្គទេសាភិបាល de Lanessan បានស្នើការភ្ជាប់ទៅប្រទេសកម្ពុជាតែមួយគត់

(២៤) / ចំណាររបស់រដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគមទៅលើលិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ចុះថ្ងៃទី២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ១៨៩៣ ។
(២៥) / លិខិតរបស់ក្រសួងហាណូយចុះថ្ងៃទី១៩ ខែកញ្ញា ឆ្នាំ ១៨៩៤ – ស្បៀម ៤៩ ។

នៃផ្នែកទី ១ នៃផ្នែករងទាំងពីរ ដែលរួមមានទន្លេ និងកោះទាំងឡាយ ។ ចំពោះផ្នែករង ទី ២ ដែលរួមមានខេត្តស្ទឹងត្រែង សៀមប៉ាង និងអាតតូពើនោះ លោក de Lanessan មិនដែលបានបើកចំហរការភ្ជាប់ទៅនឹងប្រទេសកម្ពុជានោះឡើយ ជុយទៅវិញលោកបានប្រគល់ការទុកចិត្តតាំងពីដំបូងចំពោះរដ្ឋាភិបាលកូសាំងស៊ីន "ដែលនៅក្នុងនោះ ផ្លូវថ្នល់ពីធូយ៉ូម៉ូត (Thudaumot) ទៅកាន់ខេត្តក្រចេះ និងខេត្តស្ទឹងត្រែង ដែលបានស្ថាបនាស្ទើរតែបានសម្រេចរួចហើយនោះ បានតភ្ជាប់យ៉ាងងាយស្រួលបំផុត (២៦) ។ ប្រាកដមែនហើយ ព្រះមហាក្សត្រមិនអាចស្ងប់ព្រះទ័យចំពោះការរួមបញ្ចូល នេះដែលបានទុកឲ្យប្រទេសកម្ពុជាត្រួតត្រានូវទន្លេ និង កោះទាំងឡាយដែលស្ទើរតែគ្មានមនុស្សនៅ គ្មានធនធាន ដែលនឹងនាំទៅរកការចំណាយដ៏ច្រើនសម្បើមនោះ ។ ដោយមូលហេតុអវត្តមាននៃមធ្យោបាយខាងសម្ភារៈ និងដោយហេតុថា ព្រំដែននៃប្រទេសកម្ពុជានៅលើត្រើយខាងស្តាំនៃទន្លេមេគង្គដែលនៅក្នុងនោះ គឺស្ថិតនៅខាងក្រោមនៃកោះទាំងឡាយនោះការទទួលបន្ទុករបស់ខ្លួន បានចោទនូវបញ្ហាដ៏ធ្ងន់ធ្ងរដែលប្រទេសកម្ពុជាខ្លួនឯងមិនជាអ្នកដោះស្រាយផងនោះ ។ ជាពិសេសដើម្បីអនុវត្តនូវបេសកកម្មមួយដ៏មានប្រសិទ្ធភាពនៅលើកោះទាំងឡាយនោះ គេចាំបាច់ត្រូវតែធ្វើដំណើរតាមផ្លូវទឹក ។ ប៉ុន្តែកម្រមាននាវាដើរដោយចំហាយទឹកមានសមត្ថភាពបើកឡើងបញ្ច្រាសចរន្តខ្សែទឹកដ៏ខ្លាំងបន្តិរនៅក្នុងតំបន់នេះណាស់ ដែលបង្កើតបានជាឧបសគ្គដ៏សំខាន់មួយ ។

ដូច្នេះវាមិនមែនជាការភ្ញាក់ផ្អើលអ្វីឡើយ ដែលព្រះមហាក្សត្របានបំបែកចេញមិនមែនជាការភ្ជាប់ទៅវិញ ដូចដែលទេសាភិបាលបានអះអាងនោះទេ ប៉ុន្តែដំណោះស្រាយដោយផ្នែកៗនេះបានប៉ះពាល់ដល់ច្បាប់ទាំងឡាយរបស់ប្រទេសកម្ពុជា និងជំទាស់ទៅនឹងផលប្រយោជន៍ផ្ទាល់របស់កម្ពុជា ។ ចំពោះអវត្តមានរបស់ព្រះអង្គក្នុងការតវ៉ានេះ គេត្រូវតែបង្ហាញនៅក្នុងក្របខ័ណ្ឌនៃអាកប្បកិរិយាអនុបវាទទូទៅ ដែលបានធ្វើឡើង ក្រោយឆ្នាំ ១៨៨៤ ជារបៀបនៃការតវ៉ារបស់ព្រះអង្គប្រឆាំងនឹងការរំលោភពីអាជ្ញាធរដែលជាអ្នកការពារនោះ ។

(២៦) / លិខិតថ្ងៃទី១២ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៨៩៣ របស់អគ្គទេសាភិបាលផ្ញើទៅជូនអនុរដ្ឋលេខាធិការ អាណានិគមដែលបានរៀបរាប់ពីលើ ។

២ - ប្រហែលជាមានមូលហេតុផ្សេងទៀតផងដែរ ដែលពន្យល់អំពីព្រះរាជកិរិយាបថនេះ ព្រះរាជអាកប្បកិរិយានេះបានទូន្មានដល់យើងតាមរយៈលិខិតចុះថ្ងៃទី ១៧ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៩០៥ ដែលផ្ញើដោយលោកអគ្គទេសាភិបាល Beau ទៅរដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគម ។

លោកអគ្គទេសាភិបាល បន្ទាប់ពីបានគូសបញ្ជាក់ថា លោកពុំមាន " កិច្ចព្រមព្រៀងជាលាយល័ក្សអក្សរណាមួយ" នោះ និងថាការព្រមព្រៀងគ្នានេះ " បើសិនជាវាអាចកើតឡើងមែន" នោះ វាគ្រាន់តែបញ្ចេញឲ្យឃើញ " ដោយមាត់ទទេ" ការផ្តើមទាក់ទងដែលបើសិនជាព្រះករុណា នរោត្តម មិនបានទ្រង់ព្រះលិខិតជំទាស់ដោយជាក់លាក់នេះក៏ដោយ តែ"ព្រះមហាក្សត្រអង្គនេះមានបំណងចង់ជួយដល់ការរៀបចំអភិបាលរបស់ប្រទេសជិតខាងនិងបានចាត់ទុកវិធានការនេះមានសារៈសំខាន់បណ្តោះអាសន្ន" តែប៉ុណ្ណោះ (២៧) ។

ការសន្និដ្ឋាន

អ្វីដែលមានពីមុននេះ មានលទ្ធផលដូចតទៅនេះ គឺ :

ក / មួយផ្នែកធំនៃទឹកដីនៅត្រើយខាងឆ្វេងទន្លេមេគង្គដែលផ្ដុំដោយប្រទេសសៀមតាមសន្ធិសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៩៣ គឺជាខេត្តរបស់ប្រទេសកម្ពុជាដែលត្រូវតែប្រគល់មកឲ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញជាបន្ទាន់ ។

ខ / ដែលចរិតលក្ខណៈរបស់កម្ពុជានៅលើទឹកដីទាំងនេះ ត្រូវបានទទួលស្គាល់ដោយអាជ្ញាធរបារាំងខ្លួនឯង ។

គ / ដែលព្រះមហាក្សត្រ នរោត្តម មិនដែលបានបដិសេធការភ្ជាប់ទឹកដីនេះទេ ។

ឃ / តែថា ព្រះអង្គបានបំបែកចេញនូវដំណោះស្រាយជាកណ្តាលមួយដែលដាក់បង្ខំដោយអគ្គទេសាភិបាល de Lanessan ដែលមិនទទួលស្គាល់ច្បាប់របស់ប្រទេស។ ប៉ុន្តែបញ្ហានេះ មិនបានរួមបញ្ចូលនូវការព្រមលះបង់ណាមួយរបស់ព្រះមហាក្សត្រនោះឡើយ ។

(២៧) / លិខិតលេខ ៣០០ ចុះថ្ងៃទី ១៧-២-១៩០៥ ឯកសារឥណ្ឌូចិន ៦១៦ ។

ផ្នែកទី II

ការភ្ជាប់ទៅប្រទេសលាវ

នៅទីនេះ គេត្រូវតែញែកចេញនូវដំណាក់កាលពីរខុសគ្នាដែលទាក់ទងទៅនឹងការវិវត្តន៍នៃប្រទេសលាវខ្លួនឯង ។

១ – ពី ខែមិថុនា ឆ្នាំ ១៨៩៥ ទៅ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៨៩៩

ទ្វិកនិយម (dualisme) នៃលាវខាងលើ និងលាវខាងក្រោម ÷

ផលអាក្រក់នៃការបែងចែកប្រទេសលាវជាបីតំបន់ដែលការគ្រប់គ្រងត្រូវប្រគល់ទៅឲ្យប្រទេសបីនោះមិនយូរទេ វានឹងបញ្ចេញឲ្យឃើញ ។ ការរៀបចំនេះត្រូវបានវិនិច្ឆ័យភ្លាមៗដោយអ្នកបន្តវេនពីលោកអគ្គទេសាភិបាល de Lanessan ថាមិន ធម្មតានិងមិនបានផលទៀតផង ។

ការពិតប្រទេសលាវខាងជើងដែលនៅក្រោមអំណាចតុងកឹង ត្រូវបានខ័ណ្ឌដោយទឹកដីដ៏ធំសម្បើមដែលស្ទើរតែគ្មានមនុស្សនៅ និងគ្មានផ្លូវថ្នល់ ។ ចំណងតែមួយគត់ដែលមានរវាងលួងប្រាបាង និង តុងកឹង គឺជាការរួមវិភាគទានរបស់ក្រុង តុងកឹងទៅលើចំណាយទាំងឡាយរបស់លួងប្រាបាង និងដើមកំណើតអ្នករដ្ឋការដែលចាត់ទុកឲ្យទៅធ្វើការនៅក្នុងប្រទេសក្រោមអាណាព្យាបាលថ្មី ។

ប្រទេសលាវកណ្តាលដែលស្ថិតនៅក្នុងចំណុះសមត្ថកិច្ចប្រទេសអណ្ណាមត្រូវបានខ័ណ្ឌទីក្រុងវេ ដោយជួរភ្នំដ៏ខ្ពស់ៗ ។ ហើយប្រទេសអណ្ណាមខ្លួនឯងមិនមែនជាប្រទេសអ្នកមានប៉ុន្មានទេ ដើម្បីទទួលបន្ទុកការចំណាយនៅប្រទេសលាវនោះ ។

ការបែងចែកប្រទេសលាវជាបីផ្នែកនេះ ត្រូវបានផ្តុំឡើងវិញ ក្រោយពីការញែកចេញដោយអ្នកដែលបានបង្កើតនោះ ។ អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិនថ្មី បានយកអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ១ ខែមិថុនា ឆ្នាំ ១៨៩៥ (២៨) ដើម្បីរៀបចំប្រទេសលាវទៅជាតំបន់ គឺប្រទេសលាវខាងលើ និងប្រទេសលាវខាងក្រោម ដោយបានប្រគល់ការដឹកនាំប្រទេសលាវនីមួយៗទៅឲ្យមេបញ្ជាការជាន់ខ្ពស់មួយរូប ។ មេបញ្ជាការជាន់ខ្ពស់ទាំងពីររូបនេះទាក់ទងដោយផ្ទាល់ជាមួយអគ្គទេសាភិបាល ។ ប៉ុន្តែស្តីពីការខ្វល់ខ្វាយចំពោះនយោ

(២៨) / J.O.I ១៨៩៥ ភាគទី២ ទំព័រ ២៧៧ ។

ចាយទូទៅវិញ ការឯកភាពក្នុងការមើល និងការធ្វើសកម្មភាព គឺខានមិនបានដែលមេបញ្ជាការនៃប្រទេសលាវខាងលើ និងទទួលនូវការណែនាំចាំបាច់ពីមេបញ្ជាការ នេះ ។ ដូចដឹងស្រាប់ហើយ ទឹកដីកម្ពុជាស្ថិតនៅក្រោមចំណុចនៃមណ្ឌលខុង (Khong) ។

២ – កំណើតនៃកងឯកភាពរដ្ឋបាលលាវ

ការចែកប្រទេសលាវជាពីរតំបន់នៅតែមិនទាន់ចាំបាច់នូវការលំបាកទាំងឡាយនៅក្នុងការគ្រប់គ្រងប្រទេសនេះ ។ ផលវិបាកដ៏សំខាន់នោះ គឺមេបញ្ជាការជាន់ខ្ពស់ទាំងពីរនាក់ ស្ថិតនៅឆ្ងាយពីគ្នាចំនួន ១៥០០ គ.ម ពុំមានទំនាក់ទំនងរវាងគ្នានិងគ្នាពុំមានគមនាគមន៍ដោយផ្ទាល់ តភ្ជាប់ជាមួយទឹកដីដែលលាតសន្ធឹងពីសាវណ្ណាខេត្តទៅវៀងច័ន្ទ ព្រមទាំងនៅលើបណ្តាញផ្លូវទឹកកណ្តាលនៃទន្លេមេគង្គ ដែលមានប្រវែងរហូតដល់៧០០គ.ម ហើយដែលវាត្រូវបានខ័ណ្ឌដោយជួរ (កន្លែងទឹកហូរខ្លាំងនៃទន្លេ) ដែលមិនអាចឆ្លងកាត់បាននៅក្នុងមួយភាគធំនៃឆ្នាំ(ប្រមាណ៥ខែ)ដែលធ្វើឲ្យពួកគេមិនអាចបំពេញ បេសកកម្មបានសមដូចបំណងនោះ [២៩] ។

ដើម្បីកែបំបាត់នូវសភាពការណ៍នេះលោក Paul Doumer អគ្គទេសាភិបាលបានគិតថា លោកអាចធានាឲ្យមានសកម្មភាព និងឯកភាពឲ្យបានខ្លាំងជាងពីអតីតកាលចំពោះសកម្មភាពរបស់បារាំងនៅប្រទេសលាវដោយដាក់ប្រទេសនេះឲ្យស្ថិតនៅក្រោមការដឹកនាំរបស់ប្រធានតែមួយគត់ដែលស្នាក់នៅឯសាវណ្ណាខេត្ត ទន្ទឹមនឹងការរក្សាទុកនូវភ្នាក់ងារទាំងឡាយនៅក្នុងចំនួនខ្ពស់គ្រប់គ្រាន់នៅលួងប្រាបាងនិងនៅខុង ។ ហេតុដូច្នេះហើយតាមអនុក្រឹត្យរបស់អគ្គទេសាភិបាលចុះថ្ងៃទី៦កុម្ភៈ ឆ្នាំ១៨៩៩ [៣០] បានចែងថា "ការគ្រប់គ្រងប្រទេសលាវត្រូវស្ថិតនៅក្រោមអាជ្ញាធររបស់រ៉េស៊ីដង់ជាន់ខ្ពស់(នាយឯកាធិបតី) (Résident Supérieur) " (មាត្រាទីមួយ) ។

ការប្រើប្រាស់មេបញ្ជាការជាន់ខ្ពស់នៅប្រទេសលាវខាងលើ និងប្រទេសលាវខាងក្រោមត្រូវបានលុបចោល (មាត្រា២) ។

---

(២៩) / របាយការណ៍របស់ក្រសួងអាណានិគមផ្ញើទៅជូនលោក ប្រធានាធិបតីនៃសាធារណរដ្ឋបារាំង ចុះថ្ងៃទី១៩ ខែមេសា ឆ្នាំ១៨៩៩ ឯកសារអាណានិគម បញ្ជីនៃច្បាប់ និងក្រឹត្យខែមេសា – ឧសភា កំណត់លេខ ១៦៤ ។

(៣០) / J.O.I ចុះថ្ងៃទី២៣ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៨៩៩ ទំព័រ ១៣៣ ។

ជាមួយអនុក្រឹត្យនេះដែរត្រូវបានបញ្ជាក់ដោយក្រឹត្យរបស់លោកប្រធានាធិបតីនៃសាធារណរដ្ឋបារាំង ចុះថ្ងៃទី ១៩ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៨៩៩ [៣១] បានធ្វើឲ្យបានសម្រេចនូវការរួបរួមឲ្យមានតែមួយនូវនយោបាយ និង រដ្ឋបាលនៃប្រទេសលាវ ។

ប៉ុន្តែប្រទេសលាវនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៩ មិនមានតែទឹកដីប្រទេសលាវខ្លួនប៉ុណ្ណោះទេ ។ ប្រទេសនេះបានបញ្ចូលផងដែរនូវទឹកដីមួយផ្នែករបស់កម្ពុជាដែលរួមមានខេត្តស្ទឹងត្រែង សៀងប៉ាង និងអាតតូពើ ដែលពីមុនជាខេត្តរបស់ខ្មែរ ។

ប៉ុន្តែយើងរំលឹកឡើងវិញម្តងទៀតថា ខេត្តទាំងនេះត្រូវបានផ្តុំឲ្យដូចដើមឡើងវិញដោយប្រទេសសៀម បន្ទាប់ពីការទាមទារដែលបានធ្វើឡើងនៅក្នុងនាមប្រទេស កម្ពុជា ។ ការបញ្ចូលខេត្តទាំងនេះនៅក្នុងប្រទេសលាវចាប់ពីឆ្នាំ ១៨៩៩ មកដែលមិនដែលបានទទួលការសុខចិត្តយល់ព្រមពីព្រះរាជាណាចក្រខ្មែរនោះ គ្រាន់តែអាច ត្រូវបានចាត់ទុកថា ជាវិធានការណ៍រដ្ឋបាលមួយដែលពុំមានអំណាចអ្វីដើម្បីនាំទៅដល់លក្ខន្តិកៈជាតិនៃទឹកដីទាំងនោះឡើយ ។

ម្យ៉ាងទៀត ហេតុការទាំងនេះ ត្រូវបានទទួលស្គាល់ជាបន្តមកទៀត នៅក្នុងអំឡុងពេលការផ្តុំឡើងវិញ ដែលបានធ្វើឡើងនៅប្រទេសកម្ពុជា ។ មានតែនៅក្នុងចន្លោះពេលប៉ុណ្ណោះ ដែលផ្នែកមួយនៃតំបន់ទាំងនេះ ត្រូវបានបញ្ជូនឲ្យទៅនៅក្រោមអំណាចរបស់អាណ្ណាម ។

ផ្នែកទី III

ការធ្វើឱ្យដូចដើមឡើងវិញនូវភាគខ្លះនៃអធិបតេយ្យរបស់កម្ពុជា

១– សេចក្តីស្នើរបស់លោក Pavie

ការផ្តុំឡើងវិញនូវខេត្តទាំងឡាយរបស់ប្រទេសកម្ពុជា នៅលើត្រើយខាងឆ្វេងទន្លេមេគង្គត្រូវបានស្នើឡើងដោយលោក Auguste Pavie នៅឆ្នាំ១៨៩៤ ។ នៅក្នុងលិខិត

---

(៣១) / ឯកសារអាណានិគមបញ្ជីច្បាប់ និងក្រឹត្យដែលបានរៀបរាប់ពីមុនគ្រាន់តែអាចត្រូវបានចាត់ទុកថាជាវិធានការរដ្ឋបាលមួយដែលពុំមានអំណាចអ្វីដើម្បីនាំទៅដល់លក្ខន្តិកៈជាតិនៃទឹកដីទាំងនោះឡើយ ។

ម្យ៉ាងទៀតហេតុការណ៍នេះត្រូវបានទទួលស្គាល់ជាបន្តមកទៀត នៅក្នុងអំឡុងពេលការផ្តុំឡើងវិញដែលបានធ្វើឡើងនៅប្រទេសកម្ពុជា ។ មានតែនៅក្នុងចន្លោះពេលប៉ុណ្ណោះ ដែលផ្នែកមួយនៃតំបន់ទាំងនេះ ត្រូវបានបញ្ជូនឲ្យទៅនៅក្រោមអំណាចរបស់អណ្ណាម ។

ផ្ញើទៅរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការបរទេសដែលយើងបានរៀបរាប់រួចហើយ ក្រោយពីបានសន្ធត់ទៅលើការស្តាប់គ្នាមិនបានចំពោះការបដិសេធន៍របស់ព្រះមហាក្សត្រ (៣២) លោក Pavie បានលើកការស្នើ "ដោយមានការព្រមព្រៀងជាមួយលោក Chavassieux" ជងនៃដំណោះស្រាយដូចតទៅនេះគឺ ៖

"ភ្ជាប់ទៅប្រទេសកម្ពុជានូវត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គ (ស្ទឹងត្រែង និង ខុង) រហូតដល់កម្ពស់នៃព្រំដែនទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជានៅត្រើយខាងស្តាំដែលយើងមានសិទ្ធិដើម្បីពិភាក្សាអំពីការកាន់កាប់របស់សៀម"... (៣៣) ។

ប៉ុន្តែសេចក្តីស្នើរបស់លោក Pavie មិនត្រូវបានរក្សាទុកឡើយ ។ គេត្រូវរង់ចាំរហូតដល់ ១០ឆ្នាំ ដើម្បីគេផ្តល់នូវការយល់ព្រមនោះ ។

២ – អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ៦ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៩០៤ ស្តីពីការប្រគល់ឲ្យវិញ គឺនៅខែធ្នូ ឆ្នាំ១៩០៤ ប៉ុណ្ណោះ ដែលអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិនបានយល់ព្រមផ្តាច់ខេត្តស្ទឹងត្រែងចេញពីការគ្រប់គ្រងរបស់ប្រទេសលាវ ។

សេចក្តីសម្រេចនេះត្រូវបានធ្វើឡើងដោយអគ្គទេសាភិបាល Paul Beau ដើម្បីឆ្លើយតបទៅនឹងបំណងប្រាថ្នាត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់របស់ព្រះមហាក្សត្រនៃប្រទេសកម្ពុជា ។

នេះគឺជារបាយការណ៍ដែលលោក Paul Beau បានរាយការណ៍នៅក្នុងពេលបង្ហាញសេចក្តីសម្រេចរបស់លោក ដើម្បីសុំការយល់ព្រមពីរដ្ឋមន្ត្រីអាណានិគម ៖

"នៅក្នុងពេលនៃការរៀបចំឡើងវិញជាលើកដំបូងរបស់ពួកគេ ទឹកដីប្រទេសលាវត្រូវបានប្រមូលផ្តុំទៅជាមណ្ឌលស្វយ័តពីរ ។ លោកអគ្គទេសាភិបាល Rousseau ប្រហែលជាដើម្បីធ្វើឲ្យមូលនូវមណ្ឌលខាងត្បូងដែលទីប្រជុំជន គឺស្ថិតនៅខុងនោះ ជឿថាត្រូវដាក់ខេត្តស្ទឹងត្រែងរបស់កម្ពុជាឲ្យនៅក្រោមអំណាចរបស់មេបញ្ជាការជាន់ខ្ពស់នៅប្រទេសលាវខាងក្រោម (អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី១ ខែមិថុនា ១៨៩៥)។ ពុំមានកិច្ចព្រមព្រៀងជាលាយលក្ខណ៍អក្សរណាមួយបានធ្វើឡើងនៅក្នុងពេលនោះទេចំពោះបញ្ហានេះ ហើយវាបានធ្វើឲ្យយើងជឿថា បើសិនជាការព្រមព្រៀងគ្នា អាចត្រូវបាន

(៣២) / *Cf.supra*

(៣៣) / *លិខិតរបស់លោក Pavie ចុះកាលបរិច្ឆេទថ្ងៃទី១៩ កញ្ញា ១៨៩៤ នៅទីក្រុងហាណូយ ផ្ញើទៅរដ្ឋមន្ត្រីក្រសួងការបរទេសសៀម ៤៩ ។*

បង្កើតឡើងដោយមាត់ទទេរវាងអគ្គទេសាភិបាល និងព្រះករុណា នរោត្តមនោះ ក៏ដោយសារតែព្រះមហាក្សត្រអង្គនេះបានមានបំណងដើម្បីជួយរៀបចំការងាររដ្ឋបាលរបស់ប្រទេសជិតខាង ហើយបានចាត់ទុកវិធានការនេះថា មានសារៈសំខាន់បណ្តោះអាសន្នតែប៉ុណ្ណោះ ។ ការពិតចាប់តាំងពីសម័យនោះមកគេពុំឃើញមានការតវ៉ាជាផ្លូវការឡើយ ប៉ុន្តែរដ្ឋាភិបាល និងប្រជារាស្ត្រកម្ពុជាបានសម្តែងចេញនៅក្នុងគ្រប់កាលៈទេសៈដែលពួកគេនឹងបានឃើញប្រកបដោយក្តីសប្បាយនូវការវិលត្រឡប់នូវកាលៈទេសៈធម្មតាមកវិញនោះ ។ម្យ៉ាងទៀតរដ្ឋការរបស់ប្រទេសលាវត្រូវបានរួបរួមគ្នាឡើងវិញ ដោយក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ១៩ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៨៩៩ ហើយទីប្រជុំជនក៏បានផ្ទេរទៅនៅវៀងច័ន្ទវិញ វាពុំមានមូលហេតុណាមួយឡើយ ក្នុងការមិនឆ្លៀតឱកាសនៅពេលដំបូងដែលគេមានដើម្បីផ្តល់នូវសេចក្តីពេញចិត្តចំពោះឆន្ទៈដែលត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់នោះឡើយ ។ ចំពោះយោបល់របស់ខ្ញុំវាជាការពិបាក ដើម្បីជ្រើសរើសនូវពេលវេលាមួយដែលអនុគ្រោះបំផុតក្នុងការផ្តុំឲ្យដូចដើមឡើងវិញនូវអតីតខេត្តទាំងឡាយរបស់កម្ពុជាដែលថៃបានកាន់កាប់ ។ តក្កវិជ្ជាបានបញ្ជាមិនឲ្យកាត់ដៃជើងរបស់យើងផ្ទាល់នោះទេ គឺទឹកដីដែលយើងទើបនឹងផ្គុំឡើងវិញ ដែលយើងបានខិតខំយ៉ាងខ្លាំងនោះ ។ ខ្ញុំសូមបន្ថែមថា ទឹកដីដែលបានបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនៅត្រើយខាងស្តាំនៃទន្លេមេគង្គ គឺស្ថិតនៅខាងជើងខេត្តស្ទឹងត្រែង ការរក្សាទុកនូវមណ្ឌលចុងក្រោយនេះ នៅក្រោមចំណុះលោករ៉េស៊ីដង់ជាន់ខ្ពស់នៅប្រទេសលាវ មិនគ្រាន់តែជាការមិនសមហេតុសមផលប៉ុណ្ណោះទេ ប៉ុន្តែក៏ជាការប្រព្រឹត្តខុសឆ្គងខាងភូមិសាស្ត្រផងដែរ" (៣៤) ។

ហេតុដូច្នេះហើយបានជានៅថ្ងៃទី ៦ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៩០៤ លោកអគ្គទេសាភិបាល Paul Beau បានយកអនុក្រឹត្យមួយ (ឧបសម្ព័ន្ធ១) (៣៥) ដែលនៅក្នុងលិក្ខិតណ្ឌនៃអនុក្រឹត្យនោះ "ត្រូវបានប្រគល់ទៅឲ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញនូវទឹកដីខេត្តស្ទឹងត្រែង

(៣៤) / *លិខិតរបស់អគ្គទេសាភិបាលចុះថ្ងៃទី១៧ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៩០៥ ផ្ញើទៅជូនរដ្ឋមន្ត្រី អាណានិគមឥណ្ឌូចិន A 30 (១០៩) ។*

(៣៥) / *J.O.I ១៩០៥ ឆមាសទី២ ទំព័រ ១៥០០ ។*

ដែលបច្ចុប្បន្ននេះស្ថិតនៅក្រោមចំណុះប្រទេសលាវ " ។ ប៉ុន្តែគួរឲ្យស្តាយ ការផ្ដុំឡើងវិញនេះ ត្រូវបានធ្វើឡើងដោយ " ហូតយកនូវផ្នែកខាងស្តាំនៃព្រែកដែលគេហៅថា N. Thamm (ផែនទីនៃក្រុមភូមិសាស្ត្រឥណ្ឌូចិនខ្នាត ១/១.០០០.០០០ បោះពុម្ពផ្សាយខែមេសា ឆ្នាំ ១៩០៣ (មាត្រាទី ១) ។

មាត្រាទី ២ បានកំណត់ថា "តំបន់ដែលហៅថា សៀមប៉ាង ដែលព្រំដែនខាងកើតនិងខាងជើងត្រូវបានគូសបង្ហាញជាពណ៌លឿងនៅលើផែនទីខ្នាត ១/៣.០០០.០០០ ដែលបានបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធទៅក្នុងអនុក្រឹត្យនេះ ត្រូវបានផ្ដាច់ចេញពីខេត្ត ខុង (លាវ) និងបានបញ្ចូលទៅក្នុងទឹកដីខេត្តស្ទឹងត្រែង" ។

តើអនុក្រឹត្យនេះធ្វើឲ្យបានសម្រេចនូវការប្រគល់ខេត្តស្ទឹងត្រែងមកឲ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញនៅក្នុងបូរណភាពរបស់ខ្លួនដែរឬទេ ? តើអ្នកធ្វើអនុក្រឹត្យនេះបានទៅដល់គោលដៅដែលខ្លួនចង់បានក្នុងការផ្ដុំឡើងវិញនូវទឹកដីទាំងអស់របស់ខ្មែរដែលរដ្ឋនេះមាន និងមិនឲ្យមានកាត់ដៃជើងរបស់ខ្លួនឯងចេញ គឺទឹកដីដែលយើងទើបនឹងបានផ្ដុំឡើងវិញនោះ បានឬទេ ? "

វាហាក់ដូចជាឥតប្រយោជន៍ ដើម្បីផ្ដល់នូវការចង្អុលបង្ហាញផ្សេងៗទៀតនោះ ។ មាត្រាទី ១ នៃសេចក្ដីសម្រេចនេះបានបញ្ជាច្បាប់គ្រប់គ្រាន់ដែរហើយ ។ មានតែប្រគល់ឲ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញនូវផ្នែកនៃទឹកដីខេត្តស្ទឹងត្រែងនោះទេ ដែលមិនធ្វើឲ្យប៉ះពាល់ដល់ការកាត់ដៃជើងដែលបានធ្វើឡើង ដោយអំណាចនៃអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៨៩៩ ដើម្បីបង្កើតស្នងការដ្ឋាននៅ Darlac នោះ ។ ផ្នែកនៃទឹកដីនេះដែលបានដណ្ដើមយកពីខេត្តស្ទឹងត្រែង ហើយជាផ្នែកមួយនៃទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជានោះ មិនដែលបានប្រគល់ឲ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញសោះឡើយ ។ យើងនឹងពិនិត្យមើលបញ្ហានេះនៅក្នុងពេលឥឡូវនេះ ។

ផ្នែកទី IV
ការភ្ជាប់ទៅប្រទេសអណ្ណាម នៃទឹកដីកម្ពុជា នៅដារឡាក់

ការភ្ជាប់ទៅប្រទេសអណ្ណាមនូវទឹកដីកម្ពុជាមួយផ្នែក ដែលនឹងត្រូវប្រគល់មកឲ្យប្រទេសខ្មែរវិញនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៣ នោះ បានធ្វើឡើងជាពីរដំណាក់កាល ។

នៅក្នុងដំណាក់កាលទី១ ផ្នែកនៃទឹកដីដែលជាមូលហេតុនៅទីនេះ ត្រូវបានប្រមូលផ្ដុំជាមួយគោលសំខាន់ៗផ្សេងៗទៀតនៃទឹកដី នៅក្នុងអង្គភាពរដ្ឋបាលស្វយ័ត គឺស្នងការដ្ឋាននៃដារឡាក់ (Darlac) ។

នៅក្នុងដំណាក់កាលទី២ Darlac ត្រូវបានកំណត់ឲ្យទៅអណ្ណាម ។

១ – ការបង្កើតស្នងការ Darlac

នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៩ នៅពេលដែលមេបញ្ជាការ Tournier ត្រូវបានតែងតាំងជារ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់នៅប្រទេសលាវ លោកបានស្នើថា ប្រជាជនអន្តោប្រាម (ប្រជាជនកើតក្នុងស្រុក) ទាំងអស់ក្រៅពីជនជាតិអណ្ណាម (ប្រជាជនអណ្ណាម) ដែលបានរស់នៅ ក្នុងតំបន់ដែលគ្មានការកំណត់ នៅចន្លោះប្រទេសលាវ និងប្រទេសអណ្ណាម ត្រូវដាក់ឲ្យស្ថិតនៅក្រោមអំណាចរបស់ខ្លួន ជាពិសេសគឺដើម្បីអាចឲ្យលោកចងទំនាក់ទំនងជាមួយពួកកុលសម្ព័ន្ធម៉ុយ (mois) ។

ដើម្បីឆ្លើយតបចំពោះនយោបាយរបស់លោករ៉េស៊ីដង់ត៍ ជាន់ខ្ពស់ Tournier នេះតាមអនុក្រឹត្យរបស់អគ្គទេសាភិបាលចុះថ្ងៃទី២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៨៩៩ [៣៦] "លោកបានបង្កើតមណ្ឌលរដ្ឋបាលមួយនៅប្រទេសលាវ ដោយកំណត់ឈ្មោះថា ជាស្នងការ Darlac ហើយដែលរួមមានផ្នែកទាំងអស់នៃខេត្តស្ទឹងត្រែង ដែលមានកំណត់ព្រំដែនខាងជើងដោយខ្សែបែងចែកទឹករវាងអាងនៃទន្លេ Houé Tiamal និងទន្លេ Houé Tiaba ។ ផ្លូវទឹកទន្លេស្រែពករហូតដល់ ប៉ាក់ឡាដរ៉ាង (Pak - Ladrang) ខ្សែបន្ទាត់បែងចែកទឹក រវាងអាង ណាមឡាដរ៉ាង (Nam Ladrang) និងអាង ណាមលឿ (Nam Lieou)" ។ (មាត្រាទី១) ។

ប៉ុស្តិ៍រដ្ឋបាលនៅបានឌុង (Bandon) ដែលបង្កើតឡើងដោយអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២១ ខែមករា ឆ្នាំ ១៨៩៩ ហើយដែលស្ថិតនៅក្រោមចំណុះស្នងការដ្ឋានខេត្តស្ទឹងត្រែងនៅក្នុងស្នងការថ្មី (Darlac) ដោយលុបចោលនូវ (មាត្រា២) ។

---

(៣៦) / J.O.I ចុះថ្ងៃទី១៦ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៨៩៩ ទំព័រ ៣៩៤ ។

ដូចដែលនៅក្នុងអំឡុងពេលនៃការបង្កើតរបស់ខ្លួន ស្នងការដ្ឋាន Darlac ត្រូវបានបង្កើតឡើងដោយគ្មានរួមបញ្ចូលនូវមួយផ្នែកនៃទឹកដី នៃខេត្តស្ទឹងត្រែងនោះឡើយ ។

ផ្ទុយនិងអ្នកដែលបានរង់ចាំនោះ ការរៀបចំរដ្ឋបាលថ្មីនេះ បានផ្តល់នូវលទ្ធផលដ៏អាក្រក់ ។ មណ្ឌលនេះធំសម្បើមណាស់ ហើយពួកកុលសម្ព័ន្ធ Moïs ដែលស្ថិតនៅឆ្ងាយពីការត្រួតត្រាឲ្យបានជិតដល់នោះ បានគេចចេញពីការត្រួតត្រាទាំងអស់ ។

រដ្ឋការឥណ្ឌូចិន បានពិចារណាឡើងវិញ នូវបញ្ហានេះ ហើយបានវាយតម្លៃថា "ការចូលទៅ Darlac ត្រូវធ្វើតាមរយៈអណ្ណាម ឬក៏គ្រាន់តែអាចចាប់ផ្តើមតាមផ្លូវគមនាគមន៍ " (៣៧) ។

២ – ការភ្ជាប់ផ្នែករដ្ឋបាលនៅដារឡាក់ ទៅក្នុងអាណាព្យាបាលអណ្ណាម : អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៩០៤

ផលវិបាកដែលយើងបានឲ្យដឹងនេះ បានកំណត់ឲ្យអគ្គទេសាភិបាលចាប់យកអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២២ ខែវិច្ឆិកា ១៩០៤ (៣៨) នៅក្នុងលក្ខខ័ណ្ឌដែល"ខេត្តដារឡាក់ត្រូវបានបំបែកចេញពីប្រទេសលាវ និងដាក់នៅក្រោមអំណាចរដ្ឋបាល និងនយោបាយរបស់រ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម " (មាត្រាទី១) ។

ហេតុដូច្នេះទឹកដីមួយត្រូវបានបំបែកចេញពីខេត្តស្ទឹងត្រែងឲ្យស្ថិតនៅក្រោមការគ្រប់គ្រងរបស់រ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម ។

ប៉ុន្តែគេត្រូវមើលឃើញឲ្យច្បាស់ថា គេមិនត្រូវធ្វើដូច្នេះទេ ហើយគេគ្រាន់តែអាចធ្វើនូវការភ្ជាប់មួយផ្នែករដ្ឋបាលដែលឆ្លើយតបចំពោះអង្គការអាណានិគម ។

ចំពោះការគ្រប់គ្រងដោយផ្ទាល់នូវដែនដីកូសាំងស៊ីន បន្ទាប់មកចំពោះរ៉េស៊ីដង់ត៍នៅប្រទេសលាវ ត្រូវបានដាក់ជំនួសការគ្រប់គ្រងផ្ទាល់ដោយរ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម ។ ភាពត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់នៃការគ្រប់គ្រងដោយផ្ទាល់នេះ អាចត្រូវបានជំទាស់នៅក្នុងនាមអនុសញ្ញា ឆ្នាំ ១៨៩៣ ។ ប៉ុន្តែវាធ្វើបានតែដោយប្រទេសកម្ពុជាដែលមានអធិបតេយ្យតែមួយគត់នៅលើទឹកដីកម្ពុជា ដែលត្រូវបានប្រគល់ឲ្យដោយសៀម ។

(៣៧) / ការសិក្សាអំពីការភ្ជាប់ Darlac ទៅក្នុងអាណាព្យាបាលរបស់អណ្ណាម, ឥណ្ឌូចិន n°៦១៦ ។
(៣៨) / J.O.I ធមាសទី២ ១៩០៤ ទំព័រ ១៤៤៦ ។

ជាពិសេស ការភ្ជាប់ការគ្រប់គ្រងទៅអណ្ណាមមិនមែនផ្ដាយអូសទាញឲ្យមានមុខងារខ្លះដែលមានសមត្ថភាព នៅក្នុងអាជ្ញាធរអណ្ណាម នៅទីក្រុងវ៉េ នោះទេ ។

នោះគឺជាការទទួលស្គាល់របស់រ៉េស៊ីដង់ នៅអណ្ណាមខ្លួនឯង : គឺការភ្ជាប់នេះមិនសំដៅទៅលើ "ទស្សនៈនយោបាយនៃអធិបតេយ្យភាពនោះឡើយ" (៣៩) ។

យូរក្រោយមក នៅពេលបញ្ហានយោបាយ នៃការកំណត់អធិបតេយ្យភាពត្រូវបានគេសិក្សានោះ អំពើនេះនៅតែត្រូវបានគូសបញ្ជាក់នៅឡើយ ។ នៅក្នុងកំណត់សម្គាល់មួយចុះថ្ងៃទី២៥ ខែកុម្ភៈ ឆ្នាំ ១៩៣០ (៤០) ផ្ញើទៅជូនទាយកកិច្ចការនយោបាយ នាយការិយាល័យទី៣បានបង្ហាញថា អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៩០៤ ពុំមាននិយាយអ្វីអំពីការភ្ជាប់ដារឡាក់ ទៅអណ្ណាមនោះឡើយ ប៉ុន្តែគ្រាន់តែបានដាក់ដារឡាក់ឲ្យស្ថិតនៅក្រោមរបបគ្រប់គ្រងដោយផ្ទាល់របស់រ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម តែប៉ុណ្ណោះ ។

៣ – ការវិវត្តន៍នៃអភិបាលកិច្ច និងនយោបាយនៅដារឡាក់ : អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៤ ខែកក្កដា ឆ្នាំ១៩០៥ និងថ្ងៃទី២ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៩២៣

ដារឡាក់ មិនស្ថិតនៅក្នុងកំណត់ព្រំដែនទឹកដី ដែលបានដកចេញពីខេត្តស្ទឹងត្រែងនោះទេ ។ នៅឆ្នាំ ១៩០៥ អនុក្រឹត្យមួយបានធ្វើអន្តរាគមន៍រហូតដល់បន្ថែមនូវទឹកដីថ្មីទៅឲ្យខេត្តនេះ ប៉ុន្តែនៅក្នុងពេលជាមួយគ្នានេះវាបានធ្វើឲ្យលក្ខន្តិកៈនយោបាយរបស់ខ្លួនមានសភាពចម្រុះ ។

នៅដារឡាក់ពីមុន ត្រូវបានបន្ថែមជាជំនួយនូវទឹកដីនៃតំបន់លើ ។ ដូច្នេះមណ្ឌលថ្មីនេះរួមមាន "មួយភាគនៃទឹកដីខេត្តស្ទឹងត្រែង និងតំបន់ព្រៃភ្នំដែលពួកកុលសម្ព័ន្ធជនជាតិ Moïs ដែលមិនចុះចូលបានរស់នៅ ។ ខេត្តនេះមានព្រំប្រទល់ខាងជើងទល់នឹងខ្សែបន្ទាត់បែងចែកទឹករវាងអាង Houé - Tiamal និង Houé - Tiaba ផ្លូវទឹកទន្លេស្រែពករហូតដល់ Pak - Ladrang ហើយនិង Nam - Lieou ខាងកើតទល់នឹងជួរភ្នំអណ្ណាម ខាងលិច

(៣៩) / លិខិតរបស់រ៉េស៊ីដង់ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាមចុះថ្ងៃទី២៥ ខែមេសា ១៩២៩ ផ្ញើទៅអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ឥណ្ឌូចិន ៦១១ ។
(៤០) / ឥណ្ឌូចិន ៦១៦ Minicolomies ។

ទល់នឹងព្រែកដាក់ដាំ (Dakdam) ខាងត្បូងទល់នឹងជួរភ្នំទាំងឡាយដែលទន្លេ Song - Ba បានចាប់ប្រភព" [៤១] ។

ដូច្នេះខេត្តដាឡាក់ ត្រូវបានបង្កើតឡើងនូវទឹកដីពីរចំណែកដែលស្ថិតនៅក្រោមលក្ខន្តិកៈពីរខុសគ្នា ។ នៅពេលដែលផ្នែកនៅខាងត្បូងត្រូវបានបំបែកចេញពីខេត្តស្ទឹងត្រែងហើយដែលមានទីប្រជុំជន បានម៉េធួត (Banméthuot) នោះ គឺគ្រាន់តែ "ដាក់ឲ្យស្ថិតនៅក្រោមអំណាចរដ្ឋបាលនិងនយោបាយរបស់រ៉េស៊ីដង់ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម" តែប៉ុណ្ណោះ ផ្នែកខាងជើងដែលគ្របដណ្តប់តំបន់កុនទុម (Kontum) ត្រូវបានគ្រប់គ្រងដោយអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៤ ខែកក្កដា ឆ្នាំ១៩០៥ [៤២] នៅក្នុងលក្ខខ័ណ្ឌ ដែល "តំបន់ព្រៃភ្នំ រួមមានទឹកដីសម្រាប់ធ្វើដំណើរ និងផ្លូវក្រឡាដី ដែលស្ថិតនៅបែកខ្ញែកគ្នារបស់កុលសម្ព័ន្ធ ដែលមានឈ្មោះថាSédang ,Halang , Rognac , Bahnar , Djaraï ហើយនិងក្រុម រាយរងទាំងឡាយ នៅក្នុងគ្រួសារតែមួយត្រូវបានប្រគល់ឲ្យវិញនៅក្នុងទឹកដីអណ្ណាម និង ត្រូវបានបង្កើតទៅជាខេត្តស្វយ័ត " (មាត្រាទី១) ។

នៅពេលក្រោយមកមានបទបញ្ញារៀបចំ ខេត្តដាឡាក់ ត្រូវបានបង្កើតឡើង ហើយបានសម្រេចដល់ការបង្កើតអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៩២៣ [៤៣] ។ ទីប្រជុំជនរដ្ឋបាលដាឡាក់ត្រូវបានតាំងនៅខេត្ត Moï និង ដាក់នៅក្រោមអំណាចរបស់អ្នកអភិបាលម្នាក់គឺរ៉េស៊ីដង់ នៃប្រទេសបារាំងនៅ Banmethuot "បានម៉េធួត ។

៤ – ការទាមទារព្រះរាជវាំងនៅវេ

ក/– និក្ខេបបទរបស់ Camat

រដ្ឋាភិបាលអណ្ណាម មិនបានធ្វើការតវ៉ានៅក្នុងឆ្នាំ១៨៩៩ ទេ នៅពេលដែលមានការបង្កើតស្ថានការដ្ឋាន នៅដាឡាក់នោះ ។ ឥរិយាបថនេះ គឺគេយល់ច្បាស់លាស់ ពីព្រោះមណ្ឌលថ្មីនេះត្រូវបានបង្កើតឡើងដោយទឹកដី ដែលមិនមែនជារបស់អណ្ណាម ។

ចាប់ពីឆ្នាំ១៩២៣ រដ្ឋាភិបាលអណ្ណាមបានទាមទារ ប៉ុន្តែមិនមែនជាផ្លូវការ នូវអធិប–តេយ្យភាពនៅលើដាឡាក់នោះទេ និងបានទាមទារការចូលរួមគ្រប់គ្រងនៃខេត្តនេះ ។

(៤១) / ការសិក្សាអំពីបញ្ហាឆ្នាប់ដាឡាក់ ដូចបាននិយាយពីមុន ។
(៤២) / J.O.I ១៩០៥ ត្រីមាសទី ១ ទំព័រ ៩១១ ។
(៤៣) / J.O.I ១៩២៣ ត្រីមាសទី ២ ទំព័រ ១២៥៩ ។

ប៉ុន្តែទើបតែនៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៥ នោះទេ បានការទាមទារនេះត្រូវបានបញ្ជាក់ និងត្រូវបានធ្វើឡើងដោយចំហរ ដោយសំឡេងរបស់លោក Comat [៤៤] ។ នៅក្នុងឱកាសនៃការ កម្រិតលក្ខន្តិកៈបុគ្គលនិងទឹកដី Moïs នោះ អាណាព្យាបាលដែលមានបំណងដើម្បីកំណត់ជាស្ថាពរនូវមុខការនៃរដ្ឋបាលទាំងពីរ ដែលត្រូវដាក់ជូនសុំទិដ្ឋាការពីលោក Comat នូវគម្រោងបញ្ញត្តិរៀបចំទុកដាក់ជនជាតិ Moïs និងពលរដ្ឋដែលស្ថិតនៅក្នុងខេត្តនឹងត្រូវបានគ្រប់គ្រងដោយផ្ទាល់ដោយរដ្ឋការក្នុង" [៤៥] ។ Comat បានតវ៉ាយ៉ាងខ្លាំងក្លានិងបានគាំទ្រថា ជនជាតិ Moïs គឺជាមនុស្សរបស់ព្រះចៅ អធិរាជ ហើយដោយហេតុនេះ ដាឡាក់ នៅតែអាចស្ថិតនៅក្រោមរបបរបស់ព្រះ ចៅអធិរាជ ហើយដោយហេតុនេះ ដាឡាក់ នៅតែអាចស្ថិតនៅក្រោមរបបរបស់អាណាព្យាបាល" ។ ចំពោះចំណុចនេះ ការសំអាងហេតុពុំមានភាសាសរសេរចំពោះជនជាតិ Moïs នឹង ឯកសារដែលមានតម្លៃមិនអាចប្រកែកបាននោះ វាជាការពិបាកដើម្បីកំណត់វិធានការដែលនៅក្នុងនោះពួកមនុស្សដែលមិនសូវមានអារ្យធម៌នៅតំបន់ខ្ពស់តាមប្រវត្តិសាស្ត្របានរស់នៅក្នុងចំណុះប្រទេសអណ្ណាម និងបណ្តារដ្ឋដែលនៅជាប់ព្រំ ប្រទល់ដូចជាប្រទេសសៀម កម្ពុជា ប្រទេសលាវ ដែលមានក្សត្រជាប្រមុខដឹកនាំ ឬបានបង្កើតទៅជាសហគម៍ឯករាជ្យ" [៤៦] ។

ប៉ុន្តែ Comat បានគាំទ្រនិក្ខេបបទផ្សេងទៀតដែរ គឺទឹកដីនៅត្រើយខាងឆ្វេងទន្លេមេគង្គដែលត្រូវបានទាមទារអោយប្រទេសសៀមនៅលើច្បាប់នៃអធិបតេយ្យរបស់ប្រទេសកម្ពុជានិងប្រទេសអណ្ណាម ។ Comat គិតថា អាចទាញបាននូវហេតុផលនូវការពិតដែលថា ទឹកដីទាំងឡាយដែលត្រូវបានផ្តុំឡើងវិញ ដោយប្រទេសសៀមនោះត្រូវបានទាមទារដោយប្រទេសបារាំង នៅក្នុងនាមព្រះចៅអធិរាជអណ្ណាម (ព្រមពេលជាមួយគ្នានៅក្នុងព្រះបរមនាមរបស់ព្រះមហាក្សត្រ ប្រទេសកម្ពុជាផងដែរ ។ ប៉ុន្តែបញ្ហានេះ Comat បាននៅស្ងៀម) ។ ដោយពិត ការណែនាំទាំងឡាយរបស់លោកអនុរដ្ឋលេខាធិការអាណានិគមដែលផ្តល់ទៅឲ្យលោកអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន នៅ

(៤៤) / ក្រុមប្រឹក្សាសម្ងាត់របស់ព្រះរាជវាំង វេ ។
(៤៥) / ការសិក្សាអំពីការឆ្នាប់ដាឡាក់ ដែលបាននិយាយពីមុន ។
(៤៦) / ការសិក្សាអំពីការឆ្នាប់ ដាឡាក់ ដែលបាននិយាយពីមុន ។

មុខការបរបាបារាំង-សៀម មិនបានទុកនូវការសង្ស័យណាមួយចំពោះរឿងនេះទេ ។ "ការបរបាទាំងឡាយ នឹងបន្តធ្វើនៅក្នុងនាម និងដើម្បីជាផលប្រយោជន៍របស់រដ្ឋាភិបាលអណ្ណាម និងកម្ពុជា ។ ហេតុដូច្នេះវាជាប្រការដែលខានមិនបានដែលប្រមុខនៃបេសកកម្មត្រូវមានជាប់ជាមួយនូវការប្រទានអំណាចពីព្រះករុណា តាន់ ថាយ (Tan Thai) និងពីព្រះករុណាព្រះបាទនរោត្តម នៅក្នុងរបៀប ដើម្បីខ្លួនអាចរៀបចំឡើងវិញនៅក្នុងនាមរបស់ពួកគេនូវទឹកដីទាំងឡាយដែលជិទាស់និងសន្សារ៉ាប់រងនៅទូទាំងការប្រឡងប្រជែងរបស់ប្រជាជនអណ្ណាម និងប្រជាជនកម្ពុជា ។ ដោយហេតុនេះ លោកនឹងស្នើដោយគ្មានការយឺតយ៉ាវទៅទីក្រុងវ៉េ និងទីក្រុងភ្នំពេញ ដើម្បីប្រគល់ឲ្យនូវកិច្ចការដែលបានបំពេញជាលាយល័ក្សអក្សរ និងពិតប្រាកដរបស់ព្រះចៅអធិរាជអណ្ណាម និងរបស់ព្រះមហាក្សត្រកម្ពុជា និងបញ្ជូននូវរឿងនេះឲ្យបានដល់ដៃលោក Pavie នៅមុនពេលលោកចេញដំណើរទៅកាន់លួងប្រាបាង (៤៧) " ។ ប៉ុន្តែដូច្នេះហើយ បានជាយើងនឹងបានឃើញ ដោយពិនិត្យនូវនិក្ខេបបទរបស់រ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាមវត្តមាននៃគណៈកម្មការពីរនេះ មិនបានបង្ហាញនូវអ្វីដែលជាអធិបតេយ្យភាពរបស់អណ្ណាម នៅលើទឹកដីដែលមានបញ្ហានោះឡើយ ។

១ – ជំហររបស់រ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម

ក/ – *និក្ខេបបទ ស្តីពីការទទួលស្គាល់អធិបតេយ្យភាពអណ្ណាម*

លោក រ៉េស៊ីដង់ ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម បានឃើញនូវនិក្ខេបបទអណ្ណាមនេះមានលក្ខណៈខ្លាំងណាស់ និងបានស្នើឲ្យប្រគល់ការទាមទាររបស់ Comat គឺនៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៨៩ គេបានចោទសួរនូវសំណួរអំពីការកែប្រែឥណ្ឌូចិន នូវទឹកដីដែលមានវិវាទ ដែលហេតុដូច្នេះវាបង្កើតបាននូវប្រទេសលាវ និង Hinterland អណ្ណាមនោះ ត្រូវបានទាមទារដោយរដ្ឋាភិបាលបារាំងនៅក្នុងនាមព្រះចៅអធិរាជអណ្ណាម ។

"គឺព្រោះតែនៅសម័យនោះ យើងអាចបង្កើតបាននូវការជំទាស់ចំពោះប្រទេសសៀមនូវអត្ថិភាព នៃអធិបតេយ្យមួយរបស់ព្រះរាជវាំងវ៉េ នៅលើទឹកដីភាគច្រើន

(៤៧) / លិខិតរបស់អនុរដ្ឋលេខាធិការនៃអាណានិគមផ្ញើទៅលោកអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ចុះថ្ងៃទី៣១ ខែតុលា ឆ្នាំ ១៨៨៩ ដោយរំលឹកនៅក្នុងការសិក្សាដែលបាននិយាយខាងដើម ។

របស់ប្រទេសជិតខាងនោះហើយ ដែលសន្ធិសញ្ញាទាំងឡាយបាននាំមកឲ្យទន្លេមេគង្គនូវខ្សែបន្ទាត់នៃព្រំដែននោះ ។

"វាច្បាស់ណាស់ថា បន្ទាប់ពីបានប្រកាសនិងធ្វើបានជោគជ័យយ៉ាងល្អប្រសើរនូវការទទួលស្គាល់នៃអធិបតេយ្យភាពនៃប្រទេសអណ្ណាមអំពីព្រំដែនរួមនៃអាណាចក្ររបស់ខ្លួនមកនោះ វាបានក្លាយទៅជាការពិបាក ដើម្បីបដិសេធព្រះចៅអធិរាជដដែលនេះ គឺជាសិទ្ធិមួយដែលយើងបានគាំទ្រចំពោះមុខបរទេស" (៤៨) ។

ខ/– *ការរិះគន់របស់លោកអគ្គទេសាភិបាល*

តើយោបល់របស់រ៉េស៊ីដង់ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាមនេះ គួរយកជាការបានទេ ? ចំពោះយើង យើងសូមវាយតម្លៃថា និក្ខេបបទនេះមានតម្លៃ (**៤៨ស្ទួន**) សម្រាប់តែមួយ-ភាគ នៃទឹកដីដែលបានបង្កើតខេត្តដារឡាក់ គឺថាចំណែកទឹកដីនៅភាគខាងជើង ។ ការពិតតំបន់ខាងត្បូងដែលបានផ្តាច់ចេញពីខេត្តស្ទឹងត្រែង ដើម្បីបង្កើតស្នងការដ្ឋានដារឡាក់ នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៩ ត្រូវបានគេទាមទារដូចជាផ្នែកដទៃទៀត នៃទឹកដីកម្ពុជានៅត្រើយខាងឆ្វេងនៃទន្លេមេគង្គដែរ នៅក្នុងនាមព្រះមហាក្សត្រកម្ពុជា និងឈរនៅលើមូលដ្ឋាននៃច្បាប់របស់ប្រទេសកម្ពុជា ។ ភាពត្រឹមត្រូវនេះ ត្រូវបានបង្ហាញយ៉ាងច្បាស់ នៅក្នុងលិខិតចុះថ្ងៃទី៣១ ខែតុលា ឆ្នាំ ១៨៨៩ របស់លោកអនុរដ្ឋលេខាធិការទទួលបន្ទុកប្រទេសអាណានិគម (៤៩) ។

គ/– *និក្ខេបបទនៃការទូទាត់សំណង*

លោក រ៉េស៊ីដង់ ជាន់ខ្ពស់ នៅអណ្ណាម បានធ្វើអន្តរាគមនូវទឡ្ហីករណ៍មួយទៀត គឺការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធ នៃទឹកដីដារឡាក់ ទៅក្នុងអណ្ណាមត្រូវបានចាត់ទុកដូចជាការទូទាត់សងមួយទៅឲ្យប្រទេសលាវ នូវតំបន់ទាំងឡាយនៃ Tran Ninh . Hua Panh និង Sam Neua ។ ទោះបីជាទឹកដីទាំងនេះត្រូវបានទាមទារដោយរដ្ឋាភិបាលបារាំង ទុកដូចជាទឹកដីចំណុះនៃរាជាធិរាជ ហើយក៏ដោយ ក៏តំបន់ Tran Ninh,Hua Panh និង Sam Neua

(៤៨) / លិខិតរបស់រ៉េស៊ីដង់ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម ២៥-៤-១៩២៩ ដែលបាននិយាយខាងដើម ។

(៤៨ស្ទួន) / តើវានៅតែសមស្របដែរឬទេ ដែលត្រូវធ្វើការបម្រុងទុកនូវការពិតនៃច្បាប់ទាំងឡាយរបស់អណ្ណាម នៅលើតំបន់ខ្ពស់ទាំងនេះ ដែលបានគេបរបញ្ចាំងស្រុងពីការធ្វើអាណានិគមរបស់អណ្ណាម ។

(៤៩) / Cf. supra ។

ត្រូវបានបំបែកចេញពីការគ្រប់គ្រងរបស់អណ្ណាមដែរ ។ ដូច្នេះវាហាក់ដូចជាថា តាមការទូទាត់សំណងនេះ យើងអាចឆ្លៀតទាញយកគុណប្រយោជន៍របស់ព្រះមហាក្សត្រ ដើម្បីការពង្រីកឥទ្ធិពលរបស់បារាំងនៅខាងជនជាតិ Moïs នៅផ្នែកខាងត្បូង [៥០] ។

និក្ខេបបទនៃការទូទាត់សងនេះ ត្រូវបានចាប់ផ្ដើតទៅទៀត ដោយអគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ដែល"ស្ថិតនៅក្នុងក្រុមរបស់ឯកឧត្ដម (សមាជិករបស់ Comat) នូវអ្វីដែលបានព្រមព្រៀងជាមួយ រ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់ដែលលោកបានរៀបបម្រុង ដើម្បីទទួលយល់ព្រមថា ទឹកដីដារឡាក់ ត្រូវបានផ្ដល់ទៅឲ្យព្រះរាជវាំង អណ្ណាម ដើម្បីជាការសងទូទាត់ទឹកដី Sam Neua ដែលភ្ជាប់ទៅឲ្យប្រទេសលាវ" [៥១] ។

ឃ/– *ការឆ្លើយបដិសេធចំពោះនិក្ខេបបទទីពីរនេះ*

ប៉ុន្តែទឡ្ហីករណ៍ នៃការសងទូទាត់នេះអាចទ្រាំទ្របានដែរឬទេ ? យើងគិតថាវាមិនអាចទៅរួចទេ ។ ការសងទូទាត់អាចទៅរួចបានតែនៅក្នុងករណីដែលភាគី ជាប់ពាក់ព័ន្ធជាអ្នកទទួលផលផងដែរ នៅក្នុងអំពើនេះ ជាម្ចាស់កម្មសិទ្ធិនៃបញ្ហាទាំងពីរ ដែលស្ថិតនៅក្នុងកម្មវត្ថុនៃការសងទូទាត់ ។ ភាគីមួយនោះបានទទួលថ្នូរនូវអ្វីដែលខ្លួនបានប្រគល់ឲ្យ ។ ចំពោះករណីដែលយើងទទួលបន្ទុកនោះ គឺទឹកដី ឬពិតប្រាកដមែនទែនគឺមួយចំណែកនៃទឹកដី ដែលបានឲ្យទៅអណ្ណាម ជាថ្នូរនឹងទឹកដីទាំងឡាយដែលក្លាយទៅជាទឹកដីលាវ ដូចជា Sam Neua មិនមែនជារបស់ប្រទេសលាវនោះទេ ។ វាជារបស់ប្រទេសកម្ពុជា ដែលប្រទេសមិនបានទទួលអ្វីទាល់តែសោះ ជាថ្នូរនូវទឹកដីដែលត្រូវបានគេដកហូតនោះឡើយ ។

៥ – ការភ្ជាប់នយោបាយទៅអណ្ណាម

ក/– *អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៣០ ខែមេសា ឆ្នាំ១៩២៩ (ឧបសម្ព័ន្ធ២)(ទំព័រ២៣១)*

ការទាមទាររបស់អណ្ណាម ដែលនៅក្នុងនោះ រ៉េស៊ីដង់ត៍ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាមបានព្រមព្រៀងផ្ដល់ការគាំទ្ររបស់ខ្លួន បានបណ្ដាលឲ្យមានការបញ្ជូនទៅដល់ទីកន្លែងនូវទីប្រឹក្សារបស់រដ្ឋ លោករីចាដ ដែលទទួលបន្ទុកធ្វើការអង្កេតស្ដីអំពីច្បាប់ទាំងឡាយ

(៥០) / លិខិតរបស់រ៉េស៊ីដង់ជាន់ខ្ពស់នៅអណ្ណាម ចុះថ្ងៃទី ២៥–៤–១៩២៩ ដែលបាននិយាយខាងដើម ។

(៥១) / កំណត់ហេតុនៃសម័យប្រជុំរបស់អគ្គទេសាភិបាលជាមួយសមាជិករបស់ Comat នៅថ្ងៃទី១២ ខែមីនា ឆ្នាំ១៩២៩ ។

របស់អណ្ណាមស្ដីអំពីដារឡាក់ ។

សេចក្ដីសន្និដ្ឋានទាំងឡាយ នៃរបាយការណ៍នេះត្រូវបានរំលឹកឡើងវិញ ដោយនាយកត្រួតពិនិត្យនៅក្នុងអំឡុងពេលពិនិត្យក្រឹត្យដែលមានទំនោរសំដៅធ្វើឲ្យបានសម្រេចនូវការបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនូវទឹកដីដារឡាក់ទៅក្នុងអណ្ណាម គឺ :

ការដឹកនាំ ការត្រួតពិនិត្យ ដែលបានពិគ្រោះយោបល់ ដែលត្រូវបានគេចាត់ ទុកថាជាបញ្ហានយោបាយមួយ និងជាកាលានុវត្តភាព (កាលៈទេសៈដ៏គួរ) (opportunité)នោះបានឆ្លើយតបដោយ មិនជឿដោយត្រូវបដិសេធនូវទិដ្ឋាការរបស់ ខ្លួននោះទេ ។ ប៉ុន្តែការសន្និដ្ឋាន នេះបានហៅការយកចិត្តទុកដាក់នៃការដឹកនាំនេះ (កិច្ចការនយោបាយនៅក្រសួងនៃអាណានិគម) ថាស្ថិតនៅលើលក្ខខ័ណ្ឌនៃរបាយការណ៍របស់គណៈកម្មការ ដែលដឹកនាំដោយក្រុមប្រឹក្សារដ្ឋ Richard នៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៧ ។ ឯកសារបានបង្ហាញអំពីភាពមិនប្រាកដប្រជានៃច្បាប់រៀងៗខ្លួនរបស់ប្រទេសបារាំង និងអាណាចក្រអណ្ណាមអំពីតំបន់ខ្ពស់នៅខាងក្នុងប្រទេស ។ ម្យ៉ាងទៀតវាច្បាស់ណាស់ថា រដ្ឋាភិបាលអណ្ណាមមិនដែលអាចបង្កើតបានអាជ្ញាធររបស់ខ្លួនដែលមានប្រសិទ្ធភាពទៅលើប្រជាជន Moïs នៅដារឡាក់នោះទេ ហើយរដ្ឋាភិបាលនេះ ក៏នឹងគ្មានសមត្ថភាពផងទៅទៀត ដើម្បីធ្វើបញ្ហានេះនៅក្នុងពេល បច្ចុប្បន្ននេះដែរ" [៥២] ។

ថ្វីបើការសង្កេតដ៏សមហេតុ សមផលទាំងឡាយរបស់ទីប្រឹក្សា Richard (Conseilles d'Etat Richard) ក៏ដោយ ក៏អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន លោក Pierre Pasquier បានយកអនុក្រឹត្យមួយចុះថ្ងៃទី៣០ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៩២៩ ដែលបានលុបចោលអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ២២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៩០៧ (មាត្រាទី១) និងបានប្រកាស "ប្រគល់" ឲ្យវិញនូវខេត្តដារឡាក់ នៅក្នុងទឹកដីអណ្ណាម (មាត្រាទី២) [៥៣] ។ អនុក្រឹត្យនេះនឹងត្រូវផ្ដល់សច្ចាប័នដោយក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី១២ ខែ មេសា ឆ្នាំ ១៩៣២ របស់ប្រធានាធិបតីសាធារណរដ្ឋបារាំង [៥៤] ។

(៥២) / ការសិក្សាអំពីការភ្ជាប់ខេត្តដារឡាក់ទៅក្នុងអាណាព្យាបាលអណ្ណាម (មាននិយាយពីខាងដើម) ។

(៥៣) / ឥណ្ឌូចិន លេខ ៦១៦ ។

(៥៤) / ដូចគ្នា (ឥណ្ឌូចិន លេខ ៦១៦) ។

១/– *តម្លៃ នៃការភ្ជាប់ខាងនយោបាយ*

គេត្រូវតែកត់សម្គាល់នៅទីនេះ ៣ចំណុច គឺអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៣០ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៩២៩ បានបង្ហាញនៅចំពោះភ្នែករបស់អ្នកបង្កើតរបស់វានូវអំណាចការពារដូចជាសកម្មភាពនយោបាយមួយ មិនគ្រាន់តែជាបញ្ហារដ្ឋបាលនោះឡើយ ។ វាបានកើតឡើងទៅតាមការស្នើរបស់ព្រះរាជវាំងវើ ។ វាបានឆ្លើយតបទៅនឹងការទាមទារអធិបតេយ្យភាពរបស់ព្រះរាជវាំងវើនេះឯង ។ ដូច្នេះវាមានបំណងចង់បាននូវចរិតលក្ខណៈជាអន្តរជាតិដោយពិតប្រាកដ ។ វាបានបង្ហាញខ្លួនដូចជារូបមន្តមួយនៃ"ការប្រគល់ឲ្យវិញ" ដែលបានប្រើប្រាស់រួចហើយចំពោះអនុក្រឹត្យឆ្នាំ ១៩០៤ ដែលបានផ្តុំតំបន់ខេត្តស្ទឹងត្រែងមក ប្រទេសកម្ពុជាវិញ ។ នៅទីបញ្ចប់អនុក្រឹត្យនេះក៏បានបង្ហាញដូចជាវិធានការមួយនៃការទុកជានិរាករណ៍នូវអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី ២២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៩០៤ [៥៥] ដែលទាក់ទងទៅនឹងទឹកដីរបស់កម្ពុជា ដែលត្រូវបានបំបែកចេញនូវខេត្តស្ទឹងត្រែង និងដែលពីមុនត្រូវបានបង្កើតទៅជាស្នងការដ្ឋាន ដារឡាក់ តាមអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២ ខែវិច្ឆិកា ឆ្នាំ ១៨៩៩ ។

សេចក្តីសង្កេតបីដងនេះ អាចឲ្យយើងបញ្ជាក់បានថា អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៣០ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៩២៩ គឺជួយទឹងវិចារណញ្ញាណ មិនត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់ និងប្រហែលជាមិនមានទៀតផង ។

អនុក្រឹត្យនេះវាជួយទឹងវិចារណញ្ញាណ ព្រោះថា ពាក្យប្រគល់ឲ្យវិញមានរួមបញ្ចូលនូវគំនិតនៃការត្រឡប់ទៅរកសភាពការណ៍ពីមុន ឬក៏ថាដារឡាក់ មិនដែលជារបស់កម្ពុជា [៥៦] ទាំងនៅក្រោមអំណាចរបស់បារាំង និងទាំងមិនមែនជាផ្នែកមួយរបស់អណ្ណាមកាលពីពេលមុន ។ ដូច្នេះគេនឹងមិននិយាយអំពីការប្រគល់ទឹកដីទៅឲ្យប្រទេស មួយដែលខ្លួនមិនដែលបានកាន់កាប់អធិបតេយ្យភាព នៅលើទឹកដីទាំងនេះនោះទេ ។

បើសិនជាគេចង់និយាយអំពីការវិលត្រឡប់ទៅរកសភាពការណ៍មុនឆ្នាំ ១៩០៤

(៥៥) / អត្ថបទទី១ នៃអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៣០ ខែមេសា ឆ្នាំ ១៩២៩ ការពិតបានចែងថា "អនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី២២ ខែវិច្ឆិកា ត្រូវបានលុបចោល" ។

(៥៦) / យើងប្រើពាក្យនេះ ដើម្បីលំអនូវសេចក្តីរាយការណ៍ ។

នោះ គឺវាអាចមានតែការវិលត្រឡប់មួយនៃអធិបតេយ្យភាព លាវ ដែលមាននៅក្នុងសម័យនោះ ប៉ុន្តែវាស្ថិតនៅលើចំណុចនៃការបញ្ចប់រួចទៅហើយ នៅក្នុងពេលមួយខែក្រោយមក ។

ម្យ៉ាងទៀតអនុក្រឹត្យ ឆ្នាំ ១៩២៩ ក៏មិនត្រឹមត្រូវតាមច្បាប់ចំពោះផ្នែកនៃច្បាប់ផ្ទៃក្នុងរបស់បារាំង និងចំពោះផ្នែកនៃច្បាប់អន្តរជាតិ ពីព្រោះវាបានជំទាស់ទៅនឹងសន្ធិសញ្ញាបារាំង-សៀម ឆ្នាំ ១៨៩៣ ដែលបានរួមបញ្ចូលនៃការប្រគល់មកឲ្យប្រទេសកម្ពុជាវិញ នូវទឹកដីទាំងឡាយ ដែលបានទាមទារនៅក្នុងនាមប្រទេសកម្ពុជា ។

ម្យ៉ាងទៀតចំពោះច្បាប់អន្តរជាតិ គេអាចអះអាងទៀតថា វាមិនមានឡើយពីព្រោះវាបានទៅដល់ការផ្ទេរសិទ្ធិ (aliénation) មួយដោយអាជ្ញាធរជាអ្នកការពារដើម្បីជាគុណប្រយោជន៍មួយភាគបីនៃក្បាលដីទាំងឡាយ ដែលមានលក្ខណៈកម្ពុជាមិនអាចប្រកែកបានដោយគតិយុត្ត នៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៩ បើសិនជាគ្មានការយល់ព្រមពីរដ្ឋដែលជាអ្នកការពារទេនោះ ។

ហេតុដូច្នេះ បារាំងមិនទទួលស្គាល់នូវកាតព្វកិច្ចរបស់ខ្លួនជាអ្នកការពារនិងបានចាត់ចែងនូវអ្វីដែលខ្លួនមិនមានជារបស់ខ្លួន ដោយគ្មានការយល់ព្រមពីម្ចាស់កម្មសិទ្ធិត្រឹមត្រូវពេញច្បាប់នោះ ។

គំនិតនៃការសងទូទាត់ ការពិនិត្យពិចារណាអំពីកាលានុវត្តភាពនយោបាយដែលអះអាងដោយទេសាភិបាល Pasquier គឺឥតបានផលឡើយ ។

ការពិតអធិបតេយ្យភាពនៃប្រទេសកម្ពុជានៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៩ គឺមិនអាចប្រកែកបានឡើយ ។ អធិបតេយ្យភាពនេះថែមទាំងត្រូវបានទទួលស្គាល់យ៉ាងច្បាស់ប្រាកដប្រជាដោយអនុក្រឹត្យចុះថ្ងៃទី៦ ខែធ្នូ ឆ្នាំ ១៩០៤ (ទោះជាដោយប្រយោលក៏ដោយ)នូវ"ការប្រគល់" (នៅទីនេះពាក្យនេះ គឺត្រឹមត្រូវ) នូវខេត្តស្ទឹងត្រែងមកឲ្យកម្ពុជាវិញ ។ តាមការពិតខេត្តនេះ មិនស្ថិតនៅក្នុងការផ្តុំឡើងវិញនូវទឹកដីកម្ពុជាដែលដាក់នៅក្រោមចំណុះប្រទេសអណ្ណាមនោះទេ (ទឹកដីដែលត្រូវបានកំណត់ទៅឲ្យអណ្ណាមនៅឆ្នាំ ១៩២៩) ។

ការមិនបញ្ចូលនៅក្នុងឆ្នាំ ១៩០៤ ត្រូវបានទុកជាត្រូវ នៅក្នុងវិធានការដែលជាវិធានការរដ្ឋបាលធម្មតាមួយ ។ ម្យ៉ាងទៀតវាជាបញ្ហានៃការគ្រប់គ្រងធម្មតាមួយ របស់អាណានិគម ដែលជាមូលដ្ឋាននៃកិច្ចការទាំងអស់របស់ដារឡាក់ ចាប់តាំងពីការបង្កើតរបស់វាលើកលែងតែសកម្មភាពចុងក្រោយ គឺសកម្មភាពនៅឆ្នាំ ១៩២៩ (៥៣) ។

សេចក្តីសន្និដ្ឋាន
គេអាចសង្ខេបនូវសេចក្តីសំអាងហេតុផលរបស់យើងបានដូច្នេះថា :

នៅក្នុងឆ្នាំ ១៨៩៣ ទឹកដីរបស់ប្រទេសកម្ពុជានៅត្រើយខាងឆ្វេងទន្លេមេគង្គត្រូវបានលួចយកចេញដោយប្រទេសបារាំង ទៅឲ្យប្រទេសសៀម នៅលើមូលដ្ឋាននៃច្បាប់របស់ប្រទេសកម្ពុជា ។

ខេត្តទាំងនេះ បន្ទាប់ពីការយល់ច្រឡំ នោះមកបញ្ហានេះមិនត្រូវបានតវ៉ាភ្លាមៗពីព្រះមហាក្សត្ររបស់ប្រទេសកម្ពុជានោះទេ និងបានស្គាល់នូវជោគវាសនាផ្សេងៗ ។

(៥៣) / តាមរបាយការណ៍របស់អគ្គទេសាភិបាលចុះថ្ងៃទី២ ខែកក្កដា ឆ្នាំ ១៩០៧ (ឥណ្ឌូចិន A 20-52) ។ លោក Tournier បានធ្វើជាមួយបេសកកម្មកាតូលិក នូវកិច្ចសន្យាបណ្តោះអាសន្នមួយដែលហាក់ដូចជាមិនបានជោគជ័យគឺ :

បេសកកម្មបានរក្សាទុកការដឹកនាំជាបន្ទាន់របស់ប្រទេស និងបានទទួលនូវការឧបត្ថម្ភសម្រាប់ភូមិទាំងអស់ ដែលស្ថិតនៅក្រោមឥទ្ធិពលរបស់ខ្លួន បានទទួលប្រាក់ ១៥០០ ពីយ៉ាស្រ្ត (Piastre)សម្រាប់ការជួរស្តាបនាផ្លូវ អាវុធការ៉ាប៊ីន គំរូ ១៨៧៤ ចំនួន៣៥ដើម ជាមួយនឹងគ្រាប់២០០គ្រាប់ ក្នុងមួយដើម និងការអនុញ្ញាតឲ្យថែទាំនូវកម្លាំងប៉ូលិស ។ ការគ្រប់គ្រងខាងយុត្តិធម៌សម្រាប់កិច្ចការស៊ីវិលទាំងអស់ត្រូវបានប្រគល់ឲ្យបេសកកម្ម ។

** បេសកកម្មនេះបានទទួលមកវិញនូវការជួយសម្រួលភារកិច្ចរបស់រ៉េស៊ីដង់ជាន់ខ្ពស់ ដោយបានផ្តល់ព័ត៌មានដ៏ទៀងទាត់ អំពីហេតុការណ៍សំខាន់ៗនៃតំបន់ ។*

ប៉ុន្តែបេសកកម្មបានរំលោភ និងបានធ្វើឲ្យលេចធ្លាស់នូវអំណាចរបស់ខ្លួនដែលធ្វើឲ្យអំពល់ដល់អគ្គទេសាភិបាលឥណ្ឌូចិន ហើយដែលលោកបានសម្រេចប្រគល់ការគ្រប់គ្រងតំបន់នេះ ទៅឲ្យអ្នកគ្រប់គ្រងដែលបញ្ជូនមកពីអណ្តាម ។

ជាការគួរឲ្យស្តាយចំពោះកាលបរិច្ឆេទនេះ ត្រង់កន្លែងនៃការជម្រះបញ្ជីរដ្ឋបាល នៅលើមូលដ្ឋាន នៃការគោរពច្បាប់អន្តរជាតិនោះ គេបានបាត់បែងធ្វើសារលិខិតមួយ ដោយរំលោភសុទ្ធសាធ និងដោយការដណ្តើមយក ដែលគួរឲ្យស្តាយ គឺជាដើមកំណើតនៃសភាពការណ៍នៃការពិតបច្ចុប្បន្ន ។

ប៉ុន្តែការយល់ច្រឡំជាដំបូងត្រូវបានទទួលស្គាល់យ៉ាងឆាប់រហ័ស និងបានជួសជុលឡើងវិញ យ៉ាងអាក្រក់នៅក្នុងឆ្នាំ ១៩០៤ ។

លើកលែងតែមួយផ្នែកនៃតំបន់ទាំងនេះទេ ដែលត្រូវបានផ្តាច់ចេញពីបណ្តាខេត្តទី១ តាមទម្រង់បែបបទរាជការ នៅពេលញែកចេញពីគ្នា ហើយបន្ទាប់មកត្រូវបានភ្ជាប់ឡើងវិញ តាមទម្រង់រាជការដដែល ទៅដោយអណ្តាម ហើយនៅទីបញ្ចប់ត្រូវបានកំណត់នូវអធិបតេយ្យភាពទៅឲ្យប្រទេសនេះនៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៩ ដោយសារលិខិតមួយដែលនៅក្នុងនោះ ប្រទេសកម្ពុជា គឺជាប្រទេសក្រៅ ដែលគេអាចចាត់ទុកបានថា មិនមានឬក៏គ្មានសោះតែម្តង ។

ដូច្នេះសភាពការណ៍គឺជាច្បាប់បញ្ហាដោយការទាមទារនៃអនុសញ្ញាឆ្នាំ ១៨៩៣ ដែលបានទទួលនៅក្នុងឆ្នាំ ១៩០៤ តែការអនុវត្តនូវផ្នែកខ្លះ ហើយដែលត្រូវបានរំលោភដោយជាក់ស្តែងនៅក្នុងឆ្នាំ ១៩២៩ ។

ភាគ II
ព្រំដែនរវាងប្រទេសកម្ពុជា
និង ព្រះរាជាណាចក្រ បាសាក់
(ប្រទេសលាវ បច្ចុប្បន្ន)
ផ្នែកដែលរាប់បញ្ចូលរវាងភ្នំដងរែក
និងទន្លេមេគង្គ (១៩០៤ - ១៩០៥)

១- ការបំបាត់អំណាចគ្រប់សក្តិរបស់សៀមៈ អនុសញ្ញាថ្ងៃទី១៣ ខែកុម្ភៈ ១៩០៤

តាមអនុសញ្ញាថ្ងៃទី៧ ខែតុលា ឆ្នាំ ១៩០២ ដែលបានសម្រេចឡើងរវាងប្រទេសបារាំង និងសៀមនោះ សៀមបានធ្វើនៅក្នុងនាមប្រទេសកម្ពុជា និងក្នុងឋានៈជាកម្លាំងការពារ និងអ្នកនាំពាក្យឲ្យផលប្រយោជន៍របស់ប្រទេសដែលត្រូវការពារបានប្រគល់ទៅឲ្យប្រទេសបារាំងនូវខេត្តម្លូព្រៃ និងទន្លេរពៅ របស់កម្ពុជា ដែលតាមការពិតសៀមបានបញ្ចូលជាឧបសម្ព័ន្ធនិងបានរំដោះព្រះរាជាណាចក្របាសាក់នូវចំណងដាក់ក្នុង